

**TÜRK SİNEMASINDA AİLE İÇİ İLETİŞİM:
NURİ BİLGE CEYLAN SİNEMASI ÖRNEĞİ**
Yüksek Lisans Tezi

İbrahim ZATERİ

Eskişehir 2019

**TÜRK SİNEMASINDA AİLE İÇİ İLETİŞİM:
NURİ BİLGE CEYLAN SİNEMASI ÖRNEĞİ**

İbrahim ZATERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. E. Nezir ORHON

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran 2019

Bu tez çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1507E558 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İbrahim ZATERİ'nin "Türk Sinemasında Aile İçi İletişim: Nuri Bilge Ceylan Sineması Örneği" başlıklı tezi **17 Haziran 2019** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Sinema ve Televizyon** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.E.Nezih ORHON

Üye : Doç.Dr.Hakan UĞURLU

Üye : Prof.Dr.Nüket ELPEZE ERGEÇ

Prof.Dr.Bülent GUNSOY
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

TÜRK SİNEMASINDA AİLE İÇİ İLETİŞİM: NURİ BİLGE CEYLAN SİNEMASI ÖRNEĞİ

İbrahim ZATERİ

Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2019

Danışman: Prof. Dr. E. Nezih ORHON

Türk sinemasına ilişkin filmlere bakıldığında, aileyi konu alan filmlerin dikkat çekici miktarda olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal bir kurum olan aile, yapısal olarak geniş veya çekirdek aile gibi sınıflandırmaların yanı sıra, aile içi ilişki boyutları açısından da şekillenmektedir. Bu durum filmlerde aile olgusunun işlenişini de etkilemektedir. Her toplumsal kurumda olduğu gibi aile içinde de üyeler birbirleriyle iletişim kurarken iletişim sürecinin aksaması nedeniyle sorun yaşayabilmektedir. Bu nedenle, filmlere aile içi iletişim bağlamında bakıldığında, iletişim ilişkilerinin bir iletişim sorunsalı özelinde de ele alınabileceği düşünülebilir. Türk sinemasının önemli temsilcilerinden Nuri Bilge Ceylan'ın filmlerine bakıldığında, aile olgusunun sorunlu birer ilişkiler sistemi olarak yer edindiği görülmektedir. Bu çalışmada, Nuri Bilge Ceylan'ın “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmleri, aile kurumunun yapısal özellikleriyle birlikte, kişilerarası iletişim bağlamında ve aile iletişim modelleri çerçevesinde incelenmektedir. Bu araştırmanın temel amacı, belirlenen örneklem ile günümüz koşullarında Türk sineması filmlerinde ailedeki vurgulanan iletişim sorunsalını incelemek ve kavramsal bir çerçevede yorumlamaktır. Söz konusu filmlerde, ailedeki iletişim sorunlarının nasıl şekillendiği üzerinde durulmakta, ardından iletişimin bir engel sorunu haline gelme sürecine ilişkin bir çözümleme yapılmaktadır. Çözümlemede, aile içi bireyler arasındaki ilişkiyi ifade eden ve iletişimin boyutlarından olan kişilerarası iletişim ile sözlü ve sözsüz iletişimden faydalanılmıştır. Aile iletişim modelleri bağlamında göz önünde bulundurulmuş filmler, Türk sinemasında aile içi iletişim engelleri kodlarının çözülmesini mümkün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, Nuri Bilge Ceylan, Aile, Kişilerarası İletişim, Aile İletişim Modelleri.

ABSTRACT

INTRA-FAMILY COMMUNICATION IN THE TURKISH CINEMA: THE SAMPLE OF NURI BILGE CEYLAN CINEMA

İbrahim ZATERİ

Department of Cinema ve Television

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, June 2019

Supervisor: Prof. Dr. E. Nezih ORHON

When we look at the movies related to the Turkish cinema, it is possible to say that the family phenomenon has taken place in the movies remarkably. The family as a social institution has been shaped with regard to the aspects of intra-family relations besides the classifications such as structurally large or nuclear family. This situation also affects the process of family phenomenon in the movies. As in every social institution, while family members communicate with each other, they are likely to have troubles because of the fact that communication process fails. Therefore, it can be considered that communication relations may be dealt with a communication problematic when the movies are viewed in the scope of intra family communication. The family phenomenon in Nuri Bilge Ceylan's movies, one of the outstanding representatives of Turkish cinema, gains a seat as a problematic system of relations. In this study, Nuri Bilge Ceylan's films, "The Small Town" (1997) and "Three Monkeys" (2008) have been examined in the context of interpersonal communication and in terms of family communication patterns along with the structural peculiarities of the family institution. The main objective of this research is to examine the communication issue of the family in the movies of Turkish cinema with a determined paradigm under today's conditions and to interpret in a conceptual framework. In the aforementioned movies, how the communication issues have been shaped is emphasized and then an analysis has been conducted as to how the communication has been converted into an obstacle process. In the analysis, what has been utilized is the interpersonal communication which is composed of the definition of the relations between the members of intra family and the dimensions of communication, and verbal or nonverbal communication. The movies that are considered in terms of family communication models have enabled the codes of intra family communication obstacles to be analyzed in the Turkish cinema.

Keywords: Turkish Cinema, Nuri Bilge Ceylan, Family, Interpersonal Communication, Family Communication Patterns.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada, yapıcı yaklaşımları ve sabırlı tavrıyla desteklerini benden esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. E. Nezih ORHON'a, her zaman katkılarıyla yanımda olan Prof. Dr. Nüket E. ERGEÇ'e, dostluğuyla Engin YILDIZ'a, çok kıymetli ve biricik AİLEME sonsuz teşekkür ederim.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

İbrahim ZATERİ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GÖRSELLER DİZİNİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç	5
1.3. Önem	5
1.4. Varsayımlar	6
1.5. Sınırlılıklar	7
2. ALANYAZIN	8
2.1. İletişim	8
2.1.1. İletişim kavramı, önem, unsurlar ve yaklaşımlar.....	8
2.1.1.1. <i>Palo Alto Okulu ve iletişim</i>	16
2.1.1.2. <i>İletişimsel Eylem Kuramı</i>	19
2.1.2. İletişim türlerinde sözsüz ve sözlü iletişim	28
2.1.2.1. <i>Sözsüz iletişim</i>	28
2.1.2.2. <i>Sözlü iletişim</i>	35
2.1.3. İletişim boyutlarında kişinin kendisiyle ve kişilerarası iletişim	36
2.1.3.1. <i>Kişinin kendisi ile iletişimi</i>	37
2.1.3.2. <i>Kişilerarası iletişim</i>	39
2.1.4. İletişim engelleri	46

2.2. Aile ve İletişim	53
2.2.1. Aile kavramı ve ailede yaklaşımlar	53
2.2.2. Türk aile yapısı	60
2.2.3. Aile iletişimine yönelik yaklaşımlar	61
2.2.3.1. Aile içi iletişim modelleri	64
2.3. Sinemada Aile ve İletişim	70
2.3.1. Türk sinemasında aile içi iletişim	70
3. YÖNTEM	73
3.1. Araştırma Modeli	73
3.2. Evren ve Örneklem	74
3.3. Veri Toplama Tekniği ve Aracı	75
4. BULGULAR VE YORUM	76
4.1. Nuri Bilge Ceylan'ın Hayatı ve Sineması	76
4.1.1. Nuri Bilge Ceylan filmlerinde aile	77
4.1.1.1. “Kasaba” (Ceylan, 1997) filmi	78
4.1.1.1.1. Filmin konu ve öyküsü	79
4.1.1.1.2. Filmin aile içi iletişim bağlamında çözümlemesi	81
4.1.1.2. “Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filmi	89
4.1.1.2.1. Filmin konu ve öyküsü	90
4.1.1.2.2. Filmin aile içi iletişim bağlamında çözümlemesi	94
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	102
5.1. Sonuç	102
5.2. Öneriler	104
KAYNAKÇA	107
EKLER	115
ÖZGEÇMİŞ	117

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Sözsüz iletişim türleri	31
Tablo 2. Neden Kişilerarası İletişim?	44
Tablo 3. Kişiler Arası İletişim Engelleri Göstergeleri	52
Tablo 4. Çift ve Aile İletişiminin Seviyeleri / Levels of Couple and Family Communication	63

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. İnsan İletişiminin Öğeleri / The Elements of Human Communication	14
Şekil 2: İletişimsel Edimlerin (İE) Dünya Göndermeleri / World-Relations of Communicative Acts (CA)	24
Şekil 3. Johari Penceresi / The Johari Window	38
Şekil 4. İletişimin Etkileşimsel İkili Modeli / Interactional Dyadic Model of Communication	41
Şekil 5. İletişimin İşlevsel Modeli / The Transactional Model of Communication	42
Şekil 6. Hartley'in Kişilerarası İletişim Modeli / Hartley Model of Interpersonal Communication	45
Şekil 7. İletişim Engelleri / Barriers to Communication	48
Şekil 8. Çiftler ve Ailelerde İletişim Modelleri / Communication Patterns in Couples and Family	66
Şekil 9. Konuşma ve Uyum Yönelimleri Bakımından Belirlenen Aile Tipleri / Family Types determined by Conversation Orientation and Conformity Orientation	69

GÖRSELLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Görsel 1. “Kasaba” filminde abla ve kardeş iletişimi	83
Görsel 1.1. “Kasaba” filminde abla ve kardeş iletişimi	84
Görsel 1.2. “Kasaba” filminde abla ve kardeş iletişimi	84
Görsel 1.3. “Kasaba” filminde aile içi iletişim	85
Görsel 1.4. “Kasaba” filminde aile içi iletişim	86
Görsel 1.5. “Kasaba” filminde aile içi iletişim	86
Görsel 1.6. “Kasaba” filminde aile içi iletişim	86
Görsel 1.7. “Kasaba” filminde aile içi iletişim	86
Görsel 1.8. “Kasaba” filminde aile içi iletişim	87
Görsel 1.9. “Kasaba” filminde aile içi iletişim	87
Görsel 2. “Üç Maymun” filminde baba ve oğul iletişimi	94
Görsel 2.1. “Üç Maymun” filminde anne ve oğul iletişimi	95
Görsel 2.2. “Üç Maymun” filminde anne ve oğul iletişimi	96
Görsel 2.3. “Üç Maymun” filminde anne ve oğul iletişimi	96
Görsel 2.4. “Üç Maymun” filminde anne ve oğul iletişimi	97
Görsel 2.5. “Üç Maymun” filminde baba ve oğul iletişimi	98
Görsel 2.6. “Üç Maymun” filminde eşlerarası iletişim	99
Görsel 2.7. “Üç Maymun” filminde aile içi iletişim.....	100

KISALTMALAR DİZİNİ

Nuri Bilge Ceylan: NBC, Ceylan.

Bkz: Bakınız.

1. GİRİŞ

“Türk Sinemasında Aile İçi İletişim: Nuri Bilge Ceylan Sineması Örneği” başlıklı çalışma beş bölümden oluşmaktadır. *İlk olarak giriş bölümünde*, araştırmanın temel problemi, amaçları, önemi, varsayım ve sınırlıkları ortaya konulmuştur. *Alanyazından oluşan ikinci bölümde*, iletişim, aile ve iletişim, sinemada aile ve iletişim olmak üzere üç başlık ve bu başlıkların her birine ait alt başlıkları bulunmaktadır. İletişim kapsamı içerisinde yer alan; (1)iletişim kavramı, önem, unsurlar ve yaklaşımlar (Palo Alto Okulu ve iletişim, İletişimsel Eylem Kuramı), (2)iletişim türlerinde sözsüz ve sözlü iletişim, (3)iletişim boyutlarında kişinin kendisiyle ve kişilerarası iletişim ve (4)iletişim engellerine yönelik araştırmalar ele alınmıştır. Aile ve iletişim kapsamı içerisinde; (1)aile kavramı ve ailede yaklaşımlar, (2)Türk aile yapısı, (3)aile iletişime yönelik yaklaşımlar (aile içi iletişim modelleri) ele alınmıştır. Sinemada aile ve iletişim kapsamında ise Türk sinemasında aile içi iletişim ele alınmıştır. *Üçüncü bölümde*, araştırmada kullanılan yöntem üzerinde durularak araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama tekniği ve aracı ele alınmıştır. *Dördüncü bölümde*, bulgular ve yorum kapsamında araştırmada Nuri Bilge Ceylan’ın hayatı, sineması, filmlerinde aile değerlendirilerek, “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmlerinin konu ve öyküleriyle birlikte aile içi iletişim bağlamında çözümlemeleri gerçekleştirilmiştir. *Son olarak beşinci bölümde*, çalışma kapsamında elde edilen bulgu ve yorumların sonuç ve önerilerine yer verilmiştir.

1.1. Problem

Türk sineması filmlerinde aile içi iletişim, araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Aile, birçok toplum açısından önemsenen bir kurum olmakla birlikte işlevselliği açısından değişimleri içinde barındıran ve gelişmeleriyle tartışılan bir yapıya sahiptir. Engels, aileyi tarihteki toplumsal süreçler içerisinde göz önünde bulundururken, aile biçimlerinin değişip şekillenmekte ve ilişkilerinin yeniden yorumlanmakta olduğunu vurgusunu yapar (1990, s. 34-87). Ailenin evrensel bir kurum olma boyutunu değerlendiren Özkalp (2008, s. 119) da her toplumun kendi özelliklerine göre bir aile yaşamı anlayışı geliştirdiğini ve bu nedenle aileye yönelik tanımlamanın da

çeşitlenebileceğini belirtir. Genel anlamıyla değerlendirildiğinde sosyal bir düzen olan aile, özünde anne-baba-çocuk ilişkisiyle kurulmuş ve akrabalık bağlarıyla birlikte ailenin daha geniş üyelerine yayılmış etkileşimli bir yapıdadır. Aile kurum yapısı da toplum içerisinde bir anlatım biçimi olarak sinemada kendine yer bulabilmiş önemli bir olgudur. Sinemanın oluşum yıllarından itibaren ailenin sunumu filmlerde çeşitli şekillerde kendine yer edinir.

Aile kavramının konu olarak yer aldığı filmlere bakıldığında, iletişimsel ilişkilerin işlenme biçimi dikkat çekmektedir. İletişim, anlama ve anlatabilme çabası ile birlikte bir etkileşim süreci olarak vardır. İletişimin etkileşim içerisinde edimsel olarak gözlemlenebilmesi, insan ilişkilerindeki süreçlerin ortaya çıkarılmasına zemin hazırlar. Jürgen Habermas'a göre iletişimsel eylem, etkileşim biçimindeki iletişim rollerinin gereklilikleri doğrultusunda şekillenen bir durumdur (2001, s. 436 - 437). Palo Alto Okulu düşünürlerine göre de iletişim (olumlu gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin) her şekilde mümkün olan bir durum olma boyutu ile ele alınır (Watzlawick, Beavin ve Jackson, 1967, s. 49-51). Aile fertleri, iletişimsel ilişki boyutlarını şekillendirirken eylemlerini, bulundukları durumlara göre yönlendirerek bunlara çeşitli anlamlar katar. Bu durum iletişimi, sağlıklı bir iletişim olmasından öte, bir sorun olarak da var etmektedir. Aile içi iletişim yapısına yönelik geliştirilen modeller, aile iletişiminin yönünün de açıklanmasına imkan sağlamaktadır. Joseph A. DeVito, *Çiftler ve Ailelerde İletişim Modelleri / Communication Patterns in Couples and Family* çalışmasına yer verir (2013, s. 273). Ayrıca, L. D. Ritchie ve M. A. Fitzpatrick'ın *Geliştirilmiş Aile İletişim Modeli / Revised Family Communication Patterns – RFCP* ile aile içi ilişkilerin *konuşma ve uyum yönelimleri* bakımından ortaya konulması sağlanır (Koerner & Fitzpatrick, 2006, s. 50-65). Bu iki modelde de aile içi iletişim ilişkisinin yönünün açığa çıkarılmasına imkan sağlanmaktadır.

Filmlerde, aile içi ilişkilerin iletişimsel boyutunun incelenmesine yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında, literatür kaynaklarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Neşe Kaplan'ın (2004, s. 43-72) *Aile Sineması Yılları 1960'lar* ve Nilgün Abisel'in (2005, s. 77-98) *Türk Sineması Üzerine Yazılar* başlıklı kitaplarında, filmlerde aile yapısının işleniş şekillerinden bahsedilmiş ancak içerik çözümlemelerine aile içi iletişim boyutu çerçevesinde değinilmemiştir. Diler Koşar'ın (2007) *Yavuz Özkan Sinemasında Türk Aile Yapısı ve Değerlerinin Temsili* başlıklı tezi, toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerle birlikte toplum-aile etkileşimini değerlendirir. Halim Esen'in (2006, s. 175-

185) *Gece Yolculuğu Filminde İletişimsizlik ve Yalnızlık* ve Serdar Öztürk'ün (2013, s. 143-175) *Filmlerle İletişim ve Yabancılaşma* başlıklı yayınları da iletişimi çeşitli kavramsal çerçevelerde ele alan ancak iletişim bilimleri açısından aile ilişki boyutlarına değinmeyen çalışma örneklerindendir.

Dünya sinemasına ilişkin literatüre bakıldığında, E. Ann Kaplan'ın (1983) *Women and Film: Both sides of Camera* kitabında aile içi ilişkiler, kadın üzerinden ve feminizm kuramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Nina C. Leibman'ın (1995) *Living Room Lectures: The Fifties Family in Film and Television* kitabı da aile ilişkilerinde rollerin temsil edilmesini, melodram türü çerçevesinde film ve televizyonda karşılaştırarak inceler. Daniela Berghahn (2013), *Far-Flung Families in Film: The Diasporic Family in Contemporary European Cinema* kitabında, etnik kültür ve aile değerlerinde göçün insan üzerindeki etkilerini işleyen filmler üzerinde durmaktadır.

Ulaşılabilecek kaynak konusunda sınırlı kalmış olan Türk sinemasında aile içi iletişim olgusu, bir bakış açısı geliştirilmemiş olması ve iletişimin bir sorun silsilesi perspektifinde göz önünde bulundurularak incelenmemiş olması nedeniyle bu çalışma ile değerlendirip çözümlemeye çalışılmıştır.

Aile içi iletişim süreci bağlamında Türk sineması incelendiğinde, hem filmlerin içeriği, hem de kullanılan film dili olarak aile yapısının farklı biçimlerde işlendiği görülür.¹ Aileyi geniş/geleneksel boyutuyla ele alıp işleyen filmlerden çekirdek aileye, çocuklu/çocuksuz aile türleri ve bunlar arasındaki ilişki boyutuna kadar filmlerin işleniş biçimleri farklılıklar gösterebilmektedir. Bu çalışmada, Nuri Bilge Ceylan filmlerinden olan “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmleri incelenmektedir.

Nuri Bilge Ceylan'ın filmlerinde aile, merkezi bir rol üstlenmekle birlikte sorunlu ilişkiler sistemi olarak kendini var eder. Özellikle son dönemlerde Türk sineması filmlerine bakıldığında,² aileyi ve aile içi ilişki sorunsalını istikrarlı bir şekilde işleyen ve filmleriyle ulusal/uluslararası başarı elde etmiş bir yönetmen olan Nuri Bilge Ceylan, oluşturduğu sinema anlayışıyla bu çalışmada kendine önemli bir yer edinmiştir. Aile örneği olarak iletişim ilişkilerini yoğun bir şekilde ele alan Ceylan filmlerinden “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmleri örneklem olarak seçilmiştir. Nuri Bilge Ceylan sineması üzerine yapılmış çalışmalara bakıldığında, yönetmeni "auteur"

¹ Lütfi Ö. Akad'ın “Kalbimin Şarkısı” (1956) filmi, Orhan Aksoy'un “Neşeli Günler” (1978) filmi, Hakkı Kurtuluş ve Melik Saraçoğlu'nun “Orada” (2009) filmi, vd.

Bkz: <http://www.tsa.org.tr/>
(Erişim tarihi: 08.10.2018).

² Nuri Bilge Ceylan'ın incelenen filmlerinin üretildiği yıllar ifade edilmektedir.

kimliğiyle göz önünde bulundurarak çözümleyen Hasan Akbulut (2005), *Nuri Bilge Ceylan Sinemasını Okumak* başlıklı kitabında Ceylan'ın sinema anlayışını anlatı-zaman-mekan ilişkisine ve yönetmenin bağımsız bir sanat sinemacısı olarak auteur kimliğindeki bileşenlere vurgu yaparak açıklamaktadır. Özge Özyılmaz'ın (2004) *Birlikte Varoluş: Nuri Bilge Ceylan Sinemasında Mekansal ve Zamansal Deneyimin Kuruluşu* başlıklı tezinde, Ceylan filmlerinin seyircilerde, anlatı takibi yerine bir yaşantı oluşturma potansiyeli incelenir. B. Nihan Eren'in (2008) *Nuri Bilge Ceylan Filmlerinde Taşra ve Kent Tereddüdü* başlıklı tezi, taşra ve kent kavramlarından hareketle aidiyet kavramını irdeler. Begüm Çapan'ın (2009) *Nuri Bilge Ceylan Sinemasında Yabancılaşma Teması Üzerine Bir İnceleme* başlıklı teziyle de yabancılaşma kuramı üzerinden yönetmenin sineması çözümlenir. Dolayısıyla, Ceylan sineması üzerine literatürdeki kaynaklar arasında birbirinden farklı çalışmalarla karşılaşılsa da aile iletişimi üzerine spesifik bir çalışma yapılmadığı gözlemlenmektedir³.

Robin Wood (2006), *İklimler ve Diğer Felaketler* başlıklı yazısında Ceylan'ın filmleri hakkında şunları söylemektedir:

Bir çocuğa, "Aile İçi Sevgi ve Sadakat" olarak adlandırılan ve beklendik tüm klişeleri içeren bugünün pasajı yüksek sesle okutulur. Çocuklara, "doğru" olarak maskelenen baskın ideolojiyi sorgusuz bir şekilde kabul etmeleri öğretilir (Fakat bu hepimiz için bilindik bir şey değil midir?). Ceylan'ın ilk filmi (kelimelerin hem edebi hem de metaforik anlamında en karanlık olanı) konusunu, filmin ilk on dakikasında, köşeye sıkıştığımız gerçekleşme ile işe yaramayan ve hiç işe yaramamış olan bir sistem (aile, ulus, din) tarafından kontrol edilir ve hor görülür.⁴

Nuri Bilge Ceylan'ın "Kasaba" (1997) ve "Üç Maymun" (2008) filmleri, aile olgusunun yapısal özellikleri göz önünde bulundurularak çocuklu/çocuksuz, geniş/çekirdek aile sınıflandırmalarıyla birlikte bir bütün olarak ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan iki film, kişilerarası iletişim bağlamındaki iletişim engelleri göz önünde bulundurularak, aile iletişim modelleri çerçevesinde değerlendirilmekte ve böylelikle aile içi iletişim ilişkilerinin nasıl şekillendiği

³ Türkiye'deki Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tez merkezi web sayfasında yer alan 1516 adet sinemaya yönelik (*sinema* kelimesi aratılarak) yüksek lisans ve doktora tezi incelenmiştir. Tez başlıkları özelinde doğrudan Nuri Bilge Ceylan sineması üzerine yazılmış 17 adet tez çalışmasının yer aldığı bulgulanmıştır. Ayrıca, birbirinden farklı yönetmen ve filmlerinin olduğu çalışmalar içerisinde de Nuri Bilge Ceylan sinemasının incelendiği belirtilebilir.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

(Erişim tarihi: 22.04.2019).

⁴ R. Wood (2006). *Climates and other disasters*. *Artforum*. New York.

http://www.nbcfilm.com/iklimler/press_artforum.php

(Erişim tarihi: 16.10.2018).

açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu işleyiş, aile içi bireyler arasındaki ilişkiyi ifade eden ve iletişim şekillerinden olan kişilerarası iletişimdeki sözlü-sözsüz iletişim türlerinin özellikleri göz önünde bulundurularak sağlanmaktadır. Dolayısıyla incelenen filmlerde, iletişim ilişkilerindeki sorunlarına yönelik kodların aile iletişim modelleriyle birlikte çözülmesi mümkün kılınmaktadır.

Yukarıda yer alan tartışmalar ışığında bu araştırmanın problemi, Nuri Bilge Ceylan özelinde Türk sinemasında aile içi iletişim ilişkilerinin filmlere nasıl yansıtıldığıdır.

1.2. Amaç

Bu çalışmanın amacı, Nuri Bilge Ceylan'ın “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmleri ile bu filmlerin üretildiği dönemin temsil ettiği günümüz koşullarında Türk filmlerinde ailedeki iletişim sorunsalını incelemektir. Filmler, aile içi iletişim ilişkileri bakımından çözümlenerek sebepler-sonuçlar olarak bulgulamaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda tez çalışmasında, aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmaktadır:

- Nuri Bilge Ceylan'ın “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmlerinde, konu bakımından merkeze alınan ailelerin sözsüz ve sözlü iletişim yapıları nasıl gerçekleşmektedir?
- “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmlerinde aile içi kişilerarası iletişim ilişkileri hangi durumlarda sorun haline gelmektedir?
- “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmlerinde aile üyelerinin iletişim ilişkilerine bağlı olarak aile iletişim modelleri bakımından yapıları ne şekilde ortaya çıkmaktadır?

1.3. Önem

Aile kurumunun toplumlar içerisindeki yeri ve önemi birçok dönem boyunca tartışılmaktadır. Aileyi oluşturan kişiler arasındaki ilişkiler, kendi içerisinde çeşitlilik göstermekle beraber değişimlere de uğrar. Türkiye’de aile olgusu, toplumsal yapının en önemli öğelerinden biri olarak içerisinde barındırdığı özellikleriyle zengin bir değer olarak belirtilebilir. Aile ve aile içi ilişkiler, özellikle iletişim alanı dikkate

alınarak anlaşılmaaya çalışıldığında, kavramın işleyişine yönelik çözümlemelere de ulaşmak mümkün olabilir.

Kişilerarası iletişim, iletişimin boyutlarından olup, insan ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. İnsan ilişkilerindeki iletişim sorunlarıyla aile içi iletişim düzeyinde de karşılaşmak mümkündür. Literatürdeki film çalışmalarına bakıldığında, sosyal olgunun temel vazgeçilmezi olarak aile ve ailedeki iletişim ilişkilerine yönelik sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Yapılan çalışmaların (Kaplan, 1983; Leibman, 1995; Kaplan, 2004; Abisel, 2005; Esen, 2006; Koşar, 2007; Öztürk, 2013; Berghahn, 2013; vd.), aile ve aile içi iletişim ilişkilerinde farklı kuramsal temellere dayandırılarak incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda çalışma, aile içi iletişim ve film incelemelerini bir araya getirmesi bakımından özgün bir çalışma niteliği taşımaktadır. İletişim yapısındaki özelliklerle, farklı film örnekleri incelenerek ailelerdeki iletişim sorunsalı üzerine çözümlemeler yapılabilir. Bu tür çalışmaların çoğalması sadece sinemacılar için değil, iletişim bilimeiler gibi diğer araştırmacılar için de yol gösterici olabilir. Sonuç olarak, aileyi işleyen (konu bakımından merkeze alan) filmlere bakılarak aile içi iletişim ilişkilerinde problemlerin yaşanıp yaşanmadığı ve hangi aile iletişim yapılarının olduğunu ortaya çıkarmak mümkündür. Ayrıca bu durum, toplumsal bir kurum olan ailenin sosyal yaşam içerisinde karşılaştığı veya karşılaşılabileceği günümüz koşullarındaki ilişkilerini tanımlamayı mümkün kılmaktadır.

1.4. Varsayımlar

Türk sinemasında aile filmi deyimi bir genelleme olarak kullanılır. Türkiye'de yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra özellikle 1960-70'li yılların sinemasında, seks filmleri furiasının etkisiyle sinemadan uzaklaşan seyirciyi yeniden salonlara çekebilmek için aile filmleri tabiri kullanılmaktaydı. Böylelikle seyirci, dönemin seks furiasının getirdiği filmlerden farklı bir filmi izleyebileceğini anlamaktaydı. Nilgün Abisel'in (2005, s. 73) de belirttiği gibi aile filmi deyimi, seyircisi aile olan filmleri ifade etmekteydi ancak deyim'in ortaya atıldığı yıllarda iyice azalmış olan, daha özel bir tür filmi adlandırmak amacıyla da kullanılabilmektedir. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde de Türk sinemasına yönelik aile filmi deyimi benzer nedenlerle seyirciyi belirlemek için ifade edilse de özellikli olarak ailenin konu alındığı filmleri de ifade eder. Bu çalışmada da aile filmleri kavramı, içerisinde aileyi konu alan ve aile içi

ilişkiler üzerine incelemesi yapılan filmleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Nuri Bilge Ceylan sinemasından seçilen örneklem filmler “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008), aile içi ilişkileri kendi merkezine alması ve iletişimsel ilişkilerin yoğun bir biçimde görülebilmesi bakımından örnek filmler olarak kabul edilir.

1.5. Sınırlılıklar

Türk toplumunda önemsenen bir kurum olan ailenin Türk sinemasında da birçok şekilde bir olgu olarak işlendiği görülmektedir. Aileyi konu alan Türk filmlerindeki niceliksel yoğunluk nedeniyle sınırlamaya gidilmiştir. Çalışma, özellikle yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğindeki yıllar içerisinde günümüz Türk sinemasını temsil etmesi bakımından seçilen örnek filmlerle sınırlı tutulmuştur. Bu nedenle Nuri Bilge Ceylan sinemasının örneklem olarak “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmleri, aile içi iletişim ilişkilerini sorunsal bağlamda yoğun bir şekilde işlediğinden ve aile yapılanması içerisinde geniş ve çekirdek aile örneğini somut göstergeler olarak barındırmasından dolayı bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Ayrıca belirtmelidir ki Nuri Bilge Ceylan, Türk ve dünya sinemasında filmleriyle tanınmış, birçok ulusal ve uluslararası ödül almış bir yönetmendir⁵. Filmlerinde aile, sorunlu birer ilişkiler sistemi olarak yer edinir⁶. Çalışma kapsamında, bireylerarası bir iletişim durumu incelendiğinden dolayı iletişimin boyutlarından olan kişinin kendisiyle ve kişilerarası iletişim ile bunların açıklanmasında iletişim türlerinden olan sözlü ve sözsüz iletişim kullanılarak sınırlandırılmıştır.

⁵ Bkz: <http://www.nbcfilm.com/movies.php>
(Erişim tarihi: 15.02.2019).

⁶ R. Wood (2006). *Climates and other disasters*. *Artforum*. New York.
http://www.nbcfilm.com/iklimler/press_artforum.php
(Erişim tarihi: 16.10.2018).

2. ALANYAZIN

2.1. İletişim

“İletişim, öncelikle teknik değil, kültürel ve politik bir olgudur –bu bir doğa düşüncesini reddetmeden, hem dünyayı evcilleştirmek, hem de kendi “doğamızın” bir bölümünü anlamak için gereklidir- bunun nedeni, insanın anlam ve eylem olarak adlandırılan dünya aynasının bu tarafında yer almasıdır (Maigret, 2014, s. 20)”.

2.1.1. İletişim kavramı, önem ve unsurlar

İletişim, insan ilişkilerinin ortaya konulması açısından tarihsel perspektifte göz önünde bulundurulduğunda, mazisi oldukça gerilere dayanan bir süreci kapsar. İnsanlığın tarihi ile iletişimin tarihini özdeşleştirmek, insan ilişkileri açısından yerinde bir saptama olacaktır. Şu sebeple ki insan, doğası gereği var olduğu andan itibaren iletişim kurma ihtiyacını her zaman duyan ve bu ihtiyacı çeşitli yöntemlerle sağlayan bir varlıktır.

Kişi, iletişimi öncelikle kendi ile başlatır. İletişimin kişi ile başlaması süreci, aynı kişi ile sonuçlanabileceği gibi başka kişi ya da kişilere taşınan bir süreç olarak da şekillenir. Kişinin içinde bulunduğu koşullar, bu durumların şekillenmesinde dikkate değer bir etkidir. İnsanlık tarihindeki ilk çağlardan itibaren birlikte yaşamamanın bir güç sağladığının farkına varan insan, yaşam mücadelesini verdiği hayatı boyunca başkalarıyla olan birlikteliğini sürdürür. Yaşayabilme mücadelesi insanları birbirine bağlar ve insan ilişkilerinin gelişmesine ortam hazırlar. Konumu neresi olursa olsun geçmişteki yıllardan günümüzün yirmi birinci yüzyılına değin insanın bulunduğu her yerde iletişimden söz edilebilir. Her türlü yer ve zaman koşullarında kişinin hem kendisi hem de başkalarıyla oluşturduğu süreçlerin hepsinde de iletişim vardır.

İnsanların var oldukları dönemlerden bu yana birlikte yaşamayı benimsemiş ve bunu daim ettirmiş olmalarını birçok şekilde açıklamak mümkündür. Gereksinimler, bunun ön koşuludur ve insanlar ilk olarak gereksinimlerini karşılama gayretine girer. Çeşitli fizyolojik gereksinim ve ayrıca başkalarıyla ilişki kurma gereği duyan bireyin sosyal gereksinimleri, kişinin kendini dile getirmesi, ihtiyaçlarını karşılaması ve kendini gerçekleştirme açısından elzemdir.

İletişimin kelime olarak ortaya çıkışı, kavramın anlaşılmaya başlamasından çok sonra lengüistik (dilbilimi) olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu durum, insanın kendini tanımasıyla da ilişkilidir. Birey, iletişimi başlatan olarak ne istediğini bildiğinde, bunun doğru yollarla gerçekleşmesinin ilk adımını atmış olur. Ardından ilişkisel süreçler şekillenir ve iletişimin anlamı, yönleriyle birlikte ortaya çıkar.

İletişim sözcüğü Latince kökenli *communication* sözcüğünün karşılığıdır. Birbirlerine ortamlarındaki nesneler, olaylar, olgularla ilgili değişimleri haber veren, bunlara ilişkin bilgilerini birbirine aktaran; aynı olgular, nesneler, sorunlar karşısında benzer yaşam deneyimlerinden kaynaklanan, benzer duygular taşıyıp bunları birbirine ifade eden insanların oluşturduğu topluluk ya da toplum yaşamı içinde gerçekleştirilen tutum, yargı, düşünce ve duygu bildirimlerine iletişim diyoruz. Batı dillerindeki *communication* sözcüğünün, Latincedeki *comunis* sözcüğünden gelişi de bunu gösteriyor. Benzeşenlerin oluşturduğu ortaklık ya da topluluk anlamına gelen bir sözcükten kaynaklanıyor *communication* ya da *iletişim* kavramı (Oskay, 2014, s. 23).

Düşünme ve düşünüleni aktarma, iki ya da daha fazla kişi arasında gerçekleştiğinde etkileşim sağlanır. Etkileşim, bir iletişim süreci olmakla birlikte insan ilişkilerinde anlayıp yorumlama gereksinimidir. İletişimde etkileşimin anlamsal süreci de iletişim kurulan bireyler arasında, sözün özü, iletişme zemininde ortaya çıkar. Etkileşim, bir bildirişim sürecidir ve denilmek ya da hissettirilmek istenen düşünce ya da duyguların aktarımını sağlar. Bilgi aktarımı ya da paylaşımının sağlandığı iletişim sürecinde, düşünülenin insanda bir etki yaratıp davranış boyutunda yeni bir şekillenmeye ortam hazırlaması da söz konusudur. Bu şekillenme, kaynaşma ya da anlaşma ortamını da oluşturur.

Belirli bir coğrafya parçasında, aynı doğa koşulları içinde varlıklarını sürdürmek için araç ve gereçler bulan, bu konuda çeşitli bilgiler üreten, bunları belirli iş bölümü yöntemlerine göre kullanan, kendi aralarındaki bu işbölümünden kaynaklanan farklılaşmaları haklılaştırmak için çeşitli değerler ve inançlar üreterek toplumun farklı kesimlerini ortak üst kimlikler içinde kaynaştırmayı amaçlayan insanların etkinliğidir iletişim (Oskay, 2014, s. 23).

İletişim ortamlarında insanlar, bilgi akışının oluşması için eylemlerde bulunur. Poe (2015, s. 52), konuşma eylemini, insan doğasının vazgeçilmezi ve zorunluluğu olarak görmekte ve Platon'un "insanların *başkalarına* değil, *başkalarıyla* konuşması gerektiği" düşüncesini haklılaştırmaktadır. Konuşmanın insan tarafından evrimi, çeşitli seslerin anlamlandırılma çabasıyla başlar. Anlam yüklenen sesler, dil olgusunun keşfedilip gelişmesiyle birlikte, toplulukların kendilerine has anlatım dillerini

oluşturmasına ortam hazırlar. Ayrıca, bir araç olan dil, konuşma eyleminin göstergesidir. Crowley ve Heyer'e (2014, s. 18) göre insan, kendi iletişim alanını, iletişim araçları yaratarak genişletmiştir. İnsanın bedensel hareketlerinin anlamlandırılmaya çalışılmasıyla başlayan ve ardından çeşitli ses ve sembollerle gelişen ortamlar, daha sonra dil ile araçsallaşır. Temel düzeydeki bu anlayış, geliştirilen dil ile ilerler. Dil, hem beden dili hem de sözel dil/konuşma dili olarak ortaya çıkar. Konuşmanın eyleme dönüşmesi, karşılığı olan bir ortam yaratır. Başkaları ile konuşma, sadece başkalarına yönelik olan konuşma değildir. Etkileşim ortamı içerisinde başkalarıyla konuşma eylemidir ve devam eden etkileşim sürecidir.

İletişim kavramının nasıl ortaya çıktığına ve ne olduğuna yönelik genel bir değerlendirmenin yanı sıra tanım örneklerini belirtmek, iletişimi anlama adına gereklidir. Birçok iletişim tanımı yapmak şüphesiz mümkündür. Bunlar arasından bilinmesi gereken tanımlamaların seçilerek belirtilmesi, kavramın insan boyutuyla anlaşılması ve netleştirilmesi açısından kolaylık sağlayacaktır. Tanımlama örnekleri ayrıca iletişimde anlamın çok yönlülüğünü de ortaya çıkaracaktır. Mutlu'nun (2012, s. 148-149) derlediği iletişim tanımları⁷ aşağıdaki gibidir:

İletişim bilginin, fikirlerin, duyguların, becerilerin vb.'nin simgeler kullanılarak iletilmesidir (Berelson ve Steiner, 1964'ten aktaran Mutlu, 2012, s. 148). İletişim anlam arama çabasıdır; insanın başlattığı, kendisini çevresinde yönlendirecek ve değişen gereksinimlerini karşılayacak şekilde uyarıları ayırt etmeyi ve örgütlemeye çalıştığı yaratıcı bir edimdir (Barnlund, 1968'den aktaran Mutlu, 2012, s. 148). İletişim esas olarak simgeler aracılığıyla bir kişiden ya da gruptan diğerine (veya diğerlerine) bilginin, fikirlerin, tutumların veya duyguların iletimidir (Theodorson ve Theodorson, 1969'dan aktaran Mutlu, 2012, s. 148). İletişim mesajlar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal etkileşimdir (Gerbner, 1972'den aktaran Mutlu, 2012, s. 148). İletişim katılanların bilgi yaratıp, karşılıklı bir anlamaya ulaşmak amacıyla bu bilgiyi birbirleriyle paylaştıkları bir süreçtir (Rogers ve Kincaid, 1981'den aktaran Mutlu, 2012, s. 148). İletişim, sayesinde dünyayı anlamlı kıldığımız ve bu anlamı başkalarıyla paylaştığımız insani bir süreçtir (Masterson, Beebe ve Watson; 1983'ten aktaran Mutlu, 2012, s. 148). İletişim insanların kolektif olarak toplumsal gerçeği yaratıp düzenledikleri süreçtir (Trenholm ve Jensen, 1988'den aktaran Mutlu, 2012, s. 148-149).

Birçok önemli düşünürün iletişime yönelik ortaya koyduğu tanım, kendi bütünlüğünde tutarlı ve anlamlı birer ifadedir. İletişimin tanımı, kavramın düşünür tarafından ele alınış şekline göre dile getirilir. Her iletişim tanımında anlamsal boyut,

⁷ Belirtilen iletişim tanımları, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren olanki süre zarfında, temel anlamda iletişime yönelik anlamların benzerliğini de ortaya koymaktadır.

vurgulanan bakış açısı ile ele alınarak sunulur⁸. Bu durum da iletişimin kapsamının enginliğini göstermektedir. İletişimin kapsamı, insan hayatının her anındadır. Bu nedenle iletişimin ne demek olduğunun tanımlaması da farklı çıkarımlarla zenginleştirilir.

“İletişim, insanın biyolojik, psikolojik ve toplumsal varlığını üretebilmesinin ve geliştirebilmesinin zorunlu koşulu olan düşünsel ve ilişkisel faaliyetler bütünüdür (Erdoğan, 2011, s. 37)”. İnsanlar arası iletişimden bahseden “Zıllıoğlu (2014, s. 24) da insan iletişimini, anlamlarında uzlaşmış simgeler aracılığı ile bilgilerin, düşüncelerin, duyguların biriktirilip aktarılması ve alışverişinin hem ortak hem de değişik zaman ve mekan boyutlarında gerçekleştirilmesi” olarak tanımlamaktadır. İletişim, tüm canlı türlerinde görülebilir ve tüm canlılar doğal bir süreç olarak birbirinden etkilenebilir.⁹ Anlamlarında uzlaşılan simgeler, birlikte yaşamayı öğrenen insanların toplumsallaşma sürecinde şekillenmektedir. Toplumsallaşma süreciyle birlikte oluşan ve bir değer olan kültür, insanlar arasında ortak anlamları meydana getirmektedir. Bu ortak anlamlar, atfedilen simgelerle düşünsel ve ilişkisel olarak yorumlanır. Biyolojik, psikolojik ve toplumsal varlığını ortaya koyan birey, iletişim süreçleri içerisinde de varlığını ortaya koymakta ve yaşamı boyunca bunu şekillendirmektedir.

İletişim, bir süreç içerisinde yer alır. İletişimin insan hayatındaki önemine ve tanımlamalarına yönelik ifadeler de çoğunlukla iletişimi bir süreç olarak ortaya koymaktadır. Bu süreç, iletişimin unsurları ile bir iletişimsel ilişki olarak işlemektedir. İleti aktarımı olarak da görülen iletişimin işleyişi, yirminci yüzyılın ilk yıllarından itibaren iletişim alanının bir bilim olarak kabul edilmeye ve iletişim çalışmalarında kullanılmaya başlandığı yıllarda kitle iletişimi ile anılsa da iletişimin süreç yapılanması bireyler arası ilişkilerde de aynı biçimde oluşur.

İletişim, ileti alışverişi ilişkisinden ibaret basit bir çizgisel süreç değil, oldukça karmaşık, çok boyutlu, çok yönlü, çok amaçlı bir ilişki ortamıdır. Dolayısıyla da iletişim gönderici (veya kaynak), ileti, araç, alıcı (hedef) gibi öğeler arası doğrusal işleyen bir süreç değil, oldukça çok yönlü, girift bir ilişki alanı, bir işleyiştir. İletişimin bu çok yönlü ve karmaşık ilişki ortamında yalnızca ileti aktarımı değil, aynı zamanda ileti üretimi, yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bilgi üretimi de gerçekleşmektedir (Güngör, 2013, s. 25).

⁸ İletişim tanımları arasındaki farklılıkları tartışan makale örneği için ayrıca bakınız: Dance, F. E. X. (1970), The “Concept” of Communication. *Journal of Communication*, 20 (2), 201-210.

⁹ Bu çalışmada, insan iletişimi üzerinde durulmakta ve insanlar arası iletişim ilişkisi konunun merkezine alınmaktadır.

İletişim süreci içerisinde iletişimi oluşturan unsurlar, iletişim yapılanmasını ortaya koymaktadır. İletişimin en temel ve genel olmak üzere gerekli öğeleri; *kaynak* (gönderen/sender/source), *mesaj* (ileti/message), *kanal* (channel) ve *hedef* (alıcı/receiver)'tir. Bunların yanında, iletişim sürecinde *geri-bildirim* (feedback) ve ortamdaki *gürültü* (noise)' den de bahsetmek gerekmektedir (DeVito, 1976, s. 12-15; Kaya, 2014, s. 6-8; Tutar ve Yılmaz, 2013, s. 22-23; Güngör, 2013, s. 29-36). Bu yapılanma içerisinde yer alan iletişimin unsurları, kurulması gereken iletişimsel ilişkinin unsurlarıdır. Bu unsurlar kendi içerisinde farklı şekillerde de işlenir. İletişimin gerçekleşme sürecinde unsurlarda yaşanabilecek eksiklikler sürecin olumsuz ilerlemesine de ortam hazırlar. İletişimsel ilişkilerin sekteye uğraması, ortaya çıkarılmak istenen sonuç ya da sonuçlardan uzak anlamların oluşmasına da neden olur. Bu nedenle iletişimin unsurlarının yapılanma içerisinde doğru kurulup kodlanması gerekir.

Kaynak, mesaj, kanal ve hedef eksenindeki temel iletişim süreci geri bildirim ile tamamlanır. Bu süreç içerisinde bilgi akışını sağlayan kaynak ve hedef tarafları yer değiştirebilir ve bilgi akışı yeniden üretilebilir. Ortamda yer alan ve bu süreçlerin doğru ilerlemesini engelleyecek gürültü etkenlerinin azalması ya da azaltılması, sürecin istenildiği gibi sonuçlanmasını sağlar.

İletişimin temel unsurlarından olan kaynak (gönderen), süreci başlatan kişiyi temsil eder. Başkalarıyla paylaşılmak istenen her ne ise, kaynaktan yola çıkar. Kaynak, bir kişi olabileceği gibi, topluluk da olabilir. Verilerin aktarımı için ihtiyaç duyulan kaynağın çeşitli özellikleri barındırması, iletişim sürecinin doğru başlaması açısından önemlidir. Tutar ve Yılmaz'a (2013, s. 52) göre kaynak bilgili, kodlama özelliğine sahip, düzlem ve rolüne uygun davranan ve ayrıca tanınan olmalıdır. Gönderilmek istenen ileti, kaynağın konuya yönelik bilgisi dahilinde şekillenir ve kodlanır. Kaynağın sahip olduğu statüsü ve rolü de mesajın içeriğini destekleyecek ortak bir paralellikte ilerliyorsa alıcılar tarafından ciddiye alınacaktır. Ayrıca tanınan bir kaynak, alıcılarda ilgili olma durumu yaratabilecek ve verilmek istenen mesajın daha çok önemsenmesini de sağlayacaktır.

Mesaj (ileti), kurulmakta olan iletişimde karşı tarafa aktarılmak istenendir. Duygu, düşünce veya bilginin kaynak tarafından kodlanmasıyla oluşur. Yalın olabileceği gibi, çok yönlü veya karmaşık bir yapıya da sahip olabilir. Bu nedenle mesajın kaynak tarafından amacına uygun olarak oluşturulması ve doğru kanaldan kodlanıp gönderilmesi gerekir. Mesaj olarak kodlanıp gönderilen iletiler, verilmek istenen anlam

ile algılanan anlamda farklılaşma yaratmaması durumunda başarıya ulaşabilmektedir. Bu durum, mesajı alan alıcının özellikleriyle de ilgilidir.

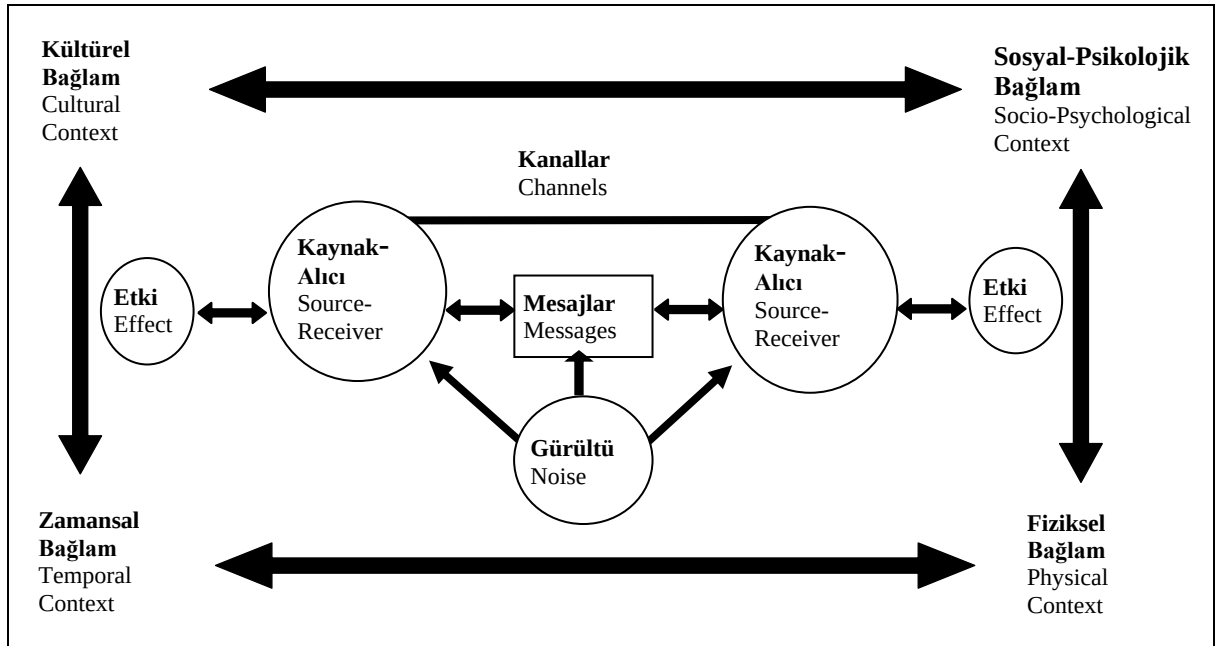
Hedef (alıcı), aktarılan iletinin ulaşacağı kişiyi/kişileri ifade eder. Bu kişi ya da kişiler, kaynağın sahip olduğu gibi çeşitli bilgi, deneyim ve özellikleri kendinde barındırır. “Gökçe (2015, s. 43) alıcıyı, gönderilen iletiyi algılayan, algıladığını ve anladığını gösteren kimse” olarak belirtir. İletinin alıcıya (hedefe) ulaştıktan sonra alıcı tarafından algılanıp anlaşıldığının da gösterilmesi durumu, ilgi ile yakından ilişkilidir. İlgili olan alıcı, konuya yönelik bilgi sahibi olma ve benzeri ihtiyaçlarını karşılar, ardından geri bildirimini olumlu/olumsuz olarak ortaya koyar.

Geri bildirim, iletişim süreci içerisinde kaynak tarafından gelen mesaja hedefin verdiği karşılık ya da tepkidir. Mesaj, hedef tarafından yeniden üretilip kaynağa geri iletebilir. Geri bildirim, aktarılmak istenen duygu ve düşünceye yönelik olumlu ise, kaynak amacını yerine getirmede başarıya ulaşmış demektir. Geri bildirim ile iletişim süreci tek yönlülükten çıkarılıp aktif hale getirilir. Kaynak ile hedef arasındaki iletişim akışı hareketlilik göstererek kaynağın hedef, hedefin ise kaynak konumuna dönüşmesi söz konusu olur. Erdoğan (2011, s. 70), iletişim sürecindeki geri beslemenin kişileri denetleme ve izleme görevi gördüğünü, insanın hem kendini öğrenmesine hem de başkalarına göre kendini ayarlamasına yardım ettiğini belirtir. Gönderici ve alıcı konumunda olan kaynak, karşı tarafla olan duygu ve düşünce aktarımını geri bildirimlerle geliştirir ve iletişimi etkileşim haline getirerek kişiler arasındaki ileti akışını iletir.

Kaynak ve hedef arasındaki mesajların iletimi bazı durumlarda sekteye uğrar. İletişimin sekteye uğraması durumu, var olan bir engel sorununu ortaya koyar. “Gürültü, iletişim sürecinde ne kaynağın ne de alıcının istediği, iletişim sürecinin doğru olarak işlenmesine engel olan tüm unsurlardır (Gürüz ve Eğinli, 2015, s. 17)”. İletişim ortamı içerisinde sürecin işleyişini olumsuz etkileyen gürültüler, iletişimin içeriğine yönelik alınması beklenen çıktıları olumsuzlukla sonuçlandırır. Gürültüden kaynaklanan her türlü olumsuz sonuç, iletişimin ilerleyen aşamalarının aynı zamanda önündeki engelleridir. Gürültü faktörlerinin azaltılması, iletişimin işleyişini sekteye uğratacak etkenleri de azaltır. DeVito, fiziksel, fizyolojik, psikolojik ve semantik gürültüden bahseder (2013, s. 14). Fiziksel gürültü, dış etkenlere bağlı çevresel faktörlerden kaynaklanan yoğun ortam sesleri, etrafta başka konularda ve bağımsız konuşan insanlar, vb’dir. Fizyolojik gürültü, kişinin kendisi ile ilgili duyma veya görme problemleri gibi

fiziksel engelleridir. Psikolojik gürültü, zihinsel olarak kişinin var ettiği önyargı, duygusallık, vb. özelliklerden kaynaklanır. Semantik gürültü ise iletişim kuran bireylerin mesajlara yönelik dil vb. farklılıklarından kaynaklanan ve böylelikle mesajlara farklı anlamların yüklenmesine neden olan etkenleri içinde barındırır. Tutar ve Yılmaz’a göre de gürültü türleri fiziksel, kültürel, nöro-fizyolojik ve psikolojik olarak dört türdedir (2013, s. 63-64). DeVito’nun (2013) belirttiği gürültü türlerine benzer olarak kültürel ile semantik, nöro-fizyolojik ile fizyolojik gibi sadece isim farklılıkları barındıran gürültü türleri olarak yer almaktadır. Ortamdaki gürültüye etken yaratacak unsurların tamamen ortadan kaldırılması her ne kadar mümkün olmasa da gürültünün azaltılmasına yönelik çaba dahi iletişimin işleyişini kuvvetlendirmekte ve hedeflenen doğrultuda ilerlemesinin önünü açmaktadır.

Şekil 1’de *İnsan İletişiminin Öğeleri* olarak belirtildiği gibi DeVito (2015, s. 7-8), iletişimin temel unsurlarına yönelik dört bağlamsal değerlendirmeye yer verir; bunlar fiziksel, sosyal-psikolojik, zamansal ve kültürel’dir.

Şekil 1. *İnsan İletişiminin Öğeleri / The Elements of Human Communication* (DeVito, 2015, s. 7)

Bu şekil, insan iletişimi unsurlarının ve birbirleriyle olan ilişkilerinin basitleştirilmiş bir görünüşüdür. İletiler (ileri ve geri bildirim dahil) aynı anda birden çok kanal tarafından bir kaynak-alıcıdan diğerine gönderilir. İletişim süreci bir bağlamda (fiziksel, kültürel, sosyal-psikolojik ve zamansal) gerçekleşir ve gürültünün etkisine (fiziksel, psikolojik ve semantik) maruz kalır. Mesajların her bir kaynak-alıcı ile etkileşimi bazı etkilere yol açar (DeVito, 2015, s. 7).

Fiziksel bağlam, iletişimde bulunulan ortamın yeri ile ilişkilidir. Bu yer, herhangi bir fiziki mekandır. Mesajla birlikte neyin nasıl söylendiğine ya da söylenmek istendiğine yönelik mekanın etkisi söz konusudur. Sosyal-psikolojik bağlam, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde rollerinin etkisiyle ilgilidir. Bu roller, kültürel ortamlardan etkilenen ve kişilerin eylemlerini o yönde şekillendirebilen öğelerdir. Toplumun kültürel kuralları içerisinde insanlar arasındaki samimiyet, resmiyet, alaya veya ciddiye alma, ve benzeri ilişkilerinin tümü bireylerin davranışlarıyla ortaya koyulur. Zamansal bağlam, içinde bulunulan herhangi bir anın iletişim kurmak için uygun olup olmaması ile ilgilidir. Olgulara yönelik dönemsel olarak farklılık gösteren bakış açıları, iletişimin gerçekleştiği zaman açısından da değerlendirilir. Ayrıca, iletişim anıyla mesajın zamansal uygunluğu dikkate alınır. Kültürel bağlam ise, bireylerin inanç, değer ve davranış biçimlerini oluşturan kültürün insanlar arasında paylaşım ve aktarımı ile ilgilidir.

Genel iletişim süreci içerisinde yer alan unsurlar, bağlamlarıyla birlikte birbirini tamamlayan öğeler olarak iletişimin sağlanmasına imkan yaratır. İletişim sürecinin öğeleri, tabii olarak birbirlerini etkileyen ve birbirleriyle bağlantılı öğelerdir.

İletişim alanı ile ilgili çeşitli model ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Harold Laswell, Shannon ve Weaver Bell, Osgood ve Schramm, Dance ve Gerbner gibi iletişim alanında çalışmalar yürütmüş düşünürler, iletişimin işleyişindeki kavram ve modellerin geliştirilmesine önemli katkılarda bulunanlardır. Formülleştirmelerle ortaya koyulan temel modeller, iletişimin işleyişini farklı şekillerde açıklama ortamı sağlamıştır. İletişimi bireyselden toplumsala taşıyan boyutlarının yaklaşımlardaki etkisi, modellerin şekillenmesine de ortam oluşturmıştır. Modellerin bir tür yol haritası olarak da nitelendirilebileceğini belirten Güngör (2011, s. 53), çok sayıda ve karmaşık olmalarının anlaşılmasını zorlaştırdığını da vurgular. Bunun nedenini de farklı alanlardan araştırmacıların kendi bakış açılarıyla alana yeni formülleştirmeler getirmeye çalışmalarıyla açıklar. İletişimin işleyişinin ortaya konulmasında farklı alan çalışanlarının katkılarının sağlanması, alana yönelik bazı müphem durumların ortaya çıkmasına neden olsa da iletişimin modelleri açısından süreçleri de ortaya koyar. Modeller, iletişim unsurlarının işlenişinde farklılık gösteren ancak kendi içlerinde süreci tanımlayan yaklaşımlardır¹⁰.

¹⁰ Çalışma kapsamında, iletişimin unsurları ele alınarak süreçler açıklanmaktadır. Kişilerarası iletişim bağlamında değerlendirilen iletişimin unsurları; kaynak, mesaj, kanal, hedef ve geri-bildirim olarak

2.1.1.1. *Palo Alto Okulu ve İletişim*

Palo Alto Okulu, aynı düşünce anlayışı etrafında birleşen düşünürlerin ortak kurdukları ve iletişime yönelik temel konular olarak iletişim kuramları, iletişimsel eylemler, etkileşim, vb. çalışma alanlarını benimsedikleri çok disiplinli bir topluluktan oluşmaktadır. ABD’de kurulan ve Palo Alto kentinden adını alan bu okul, farklı çalışma alanlarında uzmanlaşmış düşünürlerin ortaya koyduğu iletişim yaklaşımlarıyla birleşir. Bu okulda, “araştırmacılar arasında antropolog Gregory Bateson, etnograf Margaret Mead, kineziğin kurucusu Ray Birdwhistell, proksemiğin kurucusu Edward T. Hall, sosyolog Erving Goffman, ayrıca psikiyatristler Paul Watzlawick, Don Jackson, Janet Beavin sayılabilir (Bourse, Yücel, 2012, s. 286)”. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yenilikçi bir iletişim yaklaşımı ortaya koymaya çalışan Palo Alto Okulu savunucuları, iletişim etkinliğinin kaçınılmaz bir olgu olduğu vurgusunu yaparlar. İnsan davranışlarına odaklanarak bireyi ve bireyler arası iletişim edimlerini incelerler. Bu nedenle de insan davranışlarını etkileyen ve şekillendiren devinimler, düşünürlerin araştırma odağında yer alır. Öyle ki davranışları basit bir temel düzlemde açıklamak her zaman için mümkün değildir. Karmaşık insan yapısı bunu doğal kılar. Etkileşimsel eylemde bulunan tüm davranışlarda mesaj değeri bulunmakta ve bu, iletişimi ortaya koymaktadır (Watzlawick, Beavin ve Jackson, 1967, s. 48-49). Bireyin eylemlerinde, ister aktivitede bulunarak ister bulunmayarak konuşmasının ya da sessiz kalmasının bile bir iletişim davranışı oluşturduğu vurgusunu yapan Palo Alto Okulu düşünürleri, kişinin kendisiyle veya başkalarıyla kurduğu etkileşimle bu iletişimi sağladığını ve iletişim kurmanın olası olmadığını belirtmektedir (Watzlawick, Beavin ve Jackson, 1967, s. 49-51).

İletişimi var eden tüm öğeler bağlamsal olarak birbiriyle ilişkili ve çok yönlüdür. Hiçbiri birbirinden bağımsız düşünülemez. Kişinin bedensel devinimlerindeki iletilerinden sözlü ifadelerine değin hepsi bütün olarak bir öneme sahiptir. Birey muhakkak ki etkileşime ihtiyaç duyar ve onu etkileşime taşıyan süreçler de bir sistemi ortaya koyar ve bu sistem, etkileşim sistemi olarak gerçekleşir. “Palo Alto Okulu sistemik araştırmanın merkezini değiştirir, mikro-toplumsala, gündeliğin doğuşuna ilgi göstererek çok soyut genellemelerin düzeyini aşar (Maigret, 2014, s. 124)”. Bu okulun

temellendirilmiştir. İletişimin işleyişini farklı boyutlarıyla dönemsel olarak ele alıp değerlendiren modeller için ayrıca bakınız: Fiske, 2014, s. 77-120; Güngör, 2011, s. 53-71; Lazar, 2009, s. 93-110; vd.

düşünürleri, sistemden bahsederken sistem içerisindeki etkileşimde ilişkinin önemine dikkat çeker. Watzlawick, Beavin ve Jackson (1967, s. 120-121), Hall ve Fagen'den¹¹ faydalanarak tanımlamaya çalıştıkları sistemde, iletişimsel davranışları bir bütün olarak ele alıp aralarındaki ilişkiye ve niteliğe vurgu yapar. İlişki, bireyin sadece kendi boyutuyla ele alabileceği bir durum değil, karşılıklı ve çok yönlü bir etkiler durumudur denilebilir. İletişimde iki ya da daha fazla kişinin varlığının yanında bu kişiler arasındaki iletişim ilişkisinin doğasını kendi ortamıyla da anlamaya çalışmak gereklidir. Buna verilebilecek örnek olarak aileyi göstermek mümkündür. Aile içerisindeki bireylerin kendi aralarındaki iletişimi bir ilişkiye dayanır ve bu ilişkinin bir niteliği vardır. Ailedeki ebeveynlerin kendi aralarında, çocuklarıyla ve çocuklarının birbirleriyle ilişkileri yatay ve dikey ekseninde ilişkinin yönü ve ilgi düzeyleri açısından aileyi var eden ortamda çeşitlilik gösterebilmektedir (Watzlawick, Beavin ve Jackson, 1967, s. 120-123). Maigret (2014, s. 124) de sistemlerin eylemler içinde doğal olarak var olduğunu ve gözlemlenen etkileşimlerde biçim aldığını, Bateson için de aynı şekilde gerçekleştiğini belirtir. Sadece birey değil, bireylerin bağlı olduğu ortamdaki ilişkilerin tümü bir bütün olarak ele alındığında ilişkiyi bireysel ve karşılıklı anlamak mümkün olabilmektedir. Çünkü bireyin etkileşimsel davranışlarının ortaya çıkmasında kendisi dışındaki tüm etkenler de buna dahildir. Palo Alto Okulu da bu durumu sistem yaklaşımı içinde belirtmekte ve bu sistemi açık-kapalı sistemler olarak adlandırmaktadır. Açık sistem, bireyin etkileşiminin herhangi bir ortamda/çevrede mümkün kılınmasıyla ilgilidir. Bir akışın gerçekleşmesi söz konusudur. Bourse ve Yücel (2012, s. 290-291), tümlük ilkesi (bireylerin ortam içindeki enformasyonlarının tüm etkenlerle/bütüncül ele alınıp değerlendirildiği) ve dairesel nedensellik ilkesi (geri bildirimlerle bireylerarası etkileşimin ve yeniden bilgi üretiminin sağlandığı) gibi ilkelerle uyumlu olan açık sistemlerin söz konusu olduğunun vurgusunu yapar. Bunların yanı sıra herhangi bir etken (önemszenmeyen görünse de) bile bir etkiye sahip ve ilişkiyi yönlendirebilmektedir. Bir akışın gerçekleşmesi/bir alım söz konusu olmadığında ise sistem kapalıdır (Watzlawick, Beavin ve Jackson, 1967, s. 122). Sonuç olarak sistem içerisinde bireyin davranışının anlaşılmasından ziyade bir davranışın sistemi nasıl etkilediği/var ettiği ve böylelikle sistemdeki değişimle bireyin davranışının da nasıl şekillendiği anlaşılmaya çalışılmaktadır.

¹¹ Bkz: Hall, A. D., & Fagen, R. E., "Definition of System." General Systems Yearbook, 1:18-28, 1956

Palo Alto Okulu düşünürleri, aksiyomlar (axioms) olarak adlandırdıkları iletişim ile ilgili beş önermeyi aşağıdaki gibi ortaya koymaktadır:

1. İletişim Kurmamanın Olanaksızlığı (The Impossibility of Not Communicating)
2. İletişimdeki İçerik ve İlişki Düzeyleri (The Content and Relationship Levels of Communication)
3. Olaylar Dizisindeki Noktalamalar (The Punctuation of the Sequence of Events)
4. Dijital ve Analogik/Andırışımsal İletişim (Digital and Analogic Communication)
5. Bakışlımlı/Eşitlik ve Tamamlayıcı/Bütünleyici Etkileşim (Symmetrical and Complementary Interaction) (Watzlawick, Beavin ve Jackson, 1967, s. 48-71).

Watzlawick, Beavin ve Jackson'un Palo Alto Okulu çerçevesinde belirttiği önermelerden ilkinde göre, iletişim her zaman ve her yerdedir. İster sözlü ister sözsüz olsun iletişim türlerinin hepsinde de insanın iletişimi söz konusudur. Sessizliğin bile bir ifade biçimi olarak iletişimi kapsadığı varsayılır. İkincisinde, iletişimin sadece bilgi akışı değil ayrıca davranışı da aktardığı için hem içerik hem de ilişki bakımından bir öneminin olduğu vurgulanır. Söylenen ile yapılanın tutarlılığı anlaşılmalı çalışılır. İçerik bilgisinde söylenen ile bu bilginin nasıl yorumlanacağı/anlaşılacağı meselesine açıklama getirilir. Üçüncüsü, kişilerarası iletişim esnasında (iletişimin gönderici ve alıcı arasındaki akışı) yer alan iletilerin şekline göre bir etki altında kalınarak hareket edilmesi ile ilgilidir. Sürekli ve taraflı iletiler yeni anlamlar doğuracağından, karşı tarafta değişime veya aktarılacak istenen anlamdan farklılaşmaya doğru şekillenebilecektir. Bir kişinin başka bir kişiyle iletişimi sırasında karşıdan gelen iletiye göre kendi iletilerini değiştirmesi/şekillendirmesi kendini farklı ifade etmesine ya da karşıdaki kişiye göre kendini ayarlamasına neden olabilmektedir. Dördüncüsünde, sözel öğeleri barındıran iletilerle dijital iletişim, sözel öğeler olmadan kurulan iletilerle ise söylenmek istenenin belirtildiği/ima edildiği bir andırışımsal iletişimin gerçekleşmesi vurgulanır. Bu iki öge ile kimi zaman birbirinden farklı anlamlarla yorumlatılan bir ileti oluşturulsa da çoğu zaman tutarlılık açısından birbirini destekleyen bir bütün olarak da görülebilir. Son olarak beşinci önermede, bakışlımlı etkileşim ile bir bireyin tepkisi ne düzeydeyse karşıdaki kişinin de o düzeyde ve şekilde hareket edebilmesini gerektiren etki/tepkinin ortaya koyulma durumu bulunmaktadır. Taraflarda kendini ortaya koyma yarışı, eşit koşullar yaratmak amacıyla biri ne ise diğerinin de o olma isteği ile gelişir. Eşler arası ilişkiler buna örnek olarak gösterilebilir. Tamamlayıcı/Bütünleyici etkileşimde de birinin davranışı diğerini içine alarak

bütünlediği yaklaşımdır. Ebeveyn ve çocuk arasında kurulan ilişki buna örnektir. Biri diğerini tamamlayandır ve diğeri tarafından kabul edilir.

2.1.1.2. İletişimsel Eylem Kuramı

“İletişimsel eylem kavramı, dil ve eylem yetisi bulunan, (ister sözlü, ister sözlü olmayan araçlarla) kişilerarası bir ilişkiye giren en az iki öznenin etkileşimine ilişkindir (Habermas, 2001, s. 112)”. Etkileşime giren bireyler (özneler) eylemlerine yönelik bir anlaşma ya da uzlaşma çabasına da girer. En az iki kişi arasında gerçekleşen iletişimsel eylemde bireylerin karşılıklı etkileşimi ile aralarındaki ilişki de gelişir. Habermas’ın iletişimsel eylem kuramı, “Karşılıklı rızaya dayanan ‘eşgüdümleyici eylem’e ulaşmak adına başlangıçta belirli olmayan, belirsizlik içindeki bir durumu aydınlığa kavuşturmayı amaçlayan ikna edici tartışma (Habermas, 1984’ten aktaran Mutlu, 2012, s. 159)” olarak da tanımlanmaktadır. Taraflar, mesajlarına yönelik ifadede bulunurken ikna çabaları da söz konusu olur.

Çiğdem’e göre iletişimsel eylem (etkileşim) “topluma genel olarak ahlaki anlamda kılavuzluk eden normları korumaya yönelen insani anlama ve bireylerin karşılıklı olarak birbirilerini ‘tanımaları’ anlamına gelmektedir (2008, s. 101)”. Mutlu (2012, 160-161) da Habermas’ın insan eylemine ilişkin söylediklerini yorumlar ve insan yaşamında iki temel eylemin olduğunu vurgusunu yapar; ilk olarak, insanların maddi varoluş araçlarını üretmeleri gerekir ve bunun için doğayla etkileşime girmelerinin zorunlu olduğunu belirtir, “Üretim güçleri olarak doğa ve insanları saptanan amaçları gerçekleştirmek için güdüp-yönlendirmeyi içeren bu eylem türüne Habermas amaçsal-ussal eylem adını” verdiğini söyler; ikinci olarak ise, “insanlar kendilerinin ortaklaşa toplumsal kurumların üyeleri olarak yaşayabilmelerini olanaklı kılacak karşılıklı beklenti çerçevelerini üretmek üzere birbirleriyle etkileşime girmek zorunda” olduklarını söyler. Habermas’ın da buna iletişimsel eylem adını verdiğini ekler (Mutlu, 2012, s. 161). Ayrıca, insan yaşamındaki eylemlerin iki açıdan ele alınmasına yönelik diğer açıklama da şu şekildedir: Birincisi, “İnsanların doğadan ve diğer insanlardan yararlanabilmek için onlara egemen olma ve onlardan üretim gücü olarak yararlanma eylemlerini içeren amaçsal-ussal eylemler kategorisidir” diğeri ise, “İnsanların toplumsal yaşamda diğer bireylerle olan ilişkilerinin temelini oluşturan iletişimsel eylem kategorisidir (Bal, 2012, s. 48)”. Bunun yanı sıra, iletişimsel eylem kuramında:

İletişimsel eylem, en az iki özne tarafından bilinen davranış hakkındaki karşılıklı beklentilerce ortakduyusal normlarca meşrulaştırılmaktadır. Yaptırımlarla kuvvetlendirilen, iletişimsel eyleme kılavuzluk eden toplumsal normlar ve bunların kullandığı geçerlilik iddiaları “karşılıklı anlaşmanın öznelarasılığında” değerlendirilebilir. İletişimsel eylem için “eylem yönlendirici kurallar”, “toplumsal normlardır”; “tanımlama düzeyi” “öznelarası bir şekilde paylaşılan sıradan dil”dir; “tanımlama düzeyi”, “davranışlar hakkında karşılıklı beklentiler”dir. Etkileşimin “kazanılma mekanizmaları”, “rol içselleştirmeleri”dir. İletişimsel eylemin “işlevi”, “kurumların sürdürülmesi”dir. Bu eylem türünün başarılı olup olmadığını anlamak için kullanılan ölçüt, niyetlenen şeyin iletilip iletilmemesinde yatmaktadır (Çiğdem, 2008, s. 103)¹².

Habermas (2001, s. 123), iletişimsel eylem kavramının geçici olarak belirlenmesinden bahsederken de; “(a) bağımsız eylemlerin karakteri ve (b) aktörlerin anlaşma süreçlerinde dünyayla düşünmeli ilişkilerine” değinir. Bağımsız eylemlerin karakterini, eylemi gerçekleştirenin ilişki kurduğu simgesel anlatımlar, eylemler olarak adlandıran Habermas, eylemlerle birlikte gerçekleştirilen ancak simgesel anlatımlardan ayrılan beden devinimleri ve işlemlerinin olduğunu söyler (2001, s. 124). Bunu da beden devinimleri örneğiyle de şu şekilde açıklar:

Dünyadaki gözlenebilir olaylar bakımından, eylemler bir organizmanın bedensel devinimleri olarak görünür. Merkezi sinir dizgesiyle bedensel devinimler, eylemlerin yerine getirildiği temeli oluşturur. Eyleyen kişi, devinimleriyle dünyadaki bir şeyi değiştirir. Elbette, bir öznenin dünyaya müdahale ettiği (araçsal eylemde bulunduğu) devinimleri, öznenin bir imlemi cisimlendirdiği (kendini iletişimsel bir biçimde anlattığı) devinimlerden ayırabiliriz. Her iki durumda da beden devinimleri dünyada fiziksel bir değişikliğe yol açar; bu değişiklik bir durumda nedensel, öbür durumda amaçsal açıdan önem taşır. Bir eyleyenin nedensel açıdan önem taşıyan beden devinimlerine örnekler şunlardır: Bedenin doğrultulması, ellerin açılması, kolların kaldırılması, bacağın bükülmesi vb. Anlamsal açıdan önem taşıyan beden devinimlerine örnekler ise şunlardır: Fonetik seslerin üretilmesinde gırtlak, dil, dudak vb. devinimleri; baş sallama, omuz silkme, piyano çalarken parmak devinimleri, yazı yazarken, resim çizerken el devinimleri vb. (Habermas, 2001, s. 124).

İletişimsel eylemlerin, belirli bir anlamda bedenin devinimleri yoluyla aktörün teknik ya da sosyal bir eylem kuralına uyarak bu eylemleri birlikte gerçekleştirmesi koşuluyla sağlandığını ifade eden Habermas, "bir beden devinimi bir eylemin unsurudur, ama eylem değildir." der (Habermas, 2001, s. 125). Yani beden devinimleri,

¹² Çiğdem (2008, s. 103), ilgili açıklamaları ile Habermas'ın iletişimsel eylem kuramını yorumlamaktadır ve belirttiği ilgili kaynak: Habermas, 1977, s 92-93.

simgesel anlatımlarla ifade edilen eylemlerin karakterinin tanımlanmasında, eylemler içerisinde yer alanlardır da denilebilir.

Habermas, iletişimsel eylem kuramında üç dünya yaklaşımının önemine dikkat çeker. K. R. Popper'in ve I. C. Jarvie'nin ele aldığı üç dünya kuramını inceleyen Habermas iletişimsel eylem için açıklamalarda bulunur. Habermas'ın belirttiği şekilde Popper¹³, iletişimsel eylem kuramı dahilinde üç dünya kuramını şu şekilde açıklar: “Birincisi fiziksel nesneler ya da fiziksel durumlar dünyası; ikincisi bilinç durumları ya da tinsel durumlar ya da belki eyleme yönelik davranış eğilimleri dünyası ve üçüncü nesnel düşünce içerikleri, özellikle de bilimsel ve yazınsal düşüncelerin ve sanat yapıtlarının dünyası (2001, s. 102).” İletişimsel eylem kuramı dahilinde değerlendirilen üç dünya arasındaki ilişkinin, öznelerin karşılıklı etkileşimini gerektirdiği iddia edilebilir.

Habermas'a (2001, s. 128) göre üç dünya şu şekilde özetlenir: “Nesnel dünya (haklarında doğru önermelerde bulunmanın olanaklı olduğu tüm kendiliklerin toplamı olarak), Sosyal dünya (meşru olarak düzenlenmiş tüm kişilerarası ilişkilerin toplamı olarak), Özne dünya (konuşucunun ayrıcalıklı olarak ulaşabildiği yaşantıların toplamı olarak) arasında gerçekleşir”. İletişimsel eylem kuramı dahilinde değerlendirilen üç dünya arasındaki ilişkinin, öznelerin karşılıklı etkileşimini gerektirdiği iddia edilebilir. Benzer şekilde, üç özne (aktör) dünya ilişkisinin, konuşucular (kaynak) ile dinleyeciler (alıcı) arasındaki etkileşimden meydana geldiği söylenebilir. Bu noktada ise doğruluk, uygunluk ve içtenlik öğelerine dikkat çekilir. “Bu geçerlilik iddialarının ilki, nesneler ve olaylar dünyasına ilişkin olumlamalarla ilgili olarak hakikat veya başarı iddiası; ikincisi toplumsal normlar dünyasıyla ilgili olarak meşruiyet iddiası; üçüncüsü ise öznellik iddiasıyla ilgili olarak doğruluk veya sahiçilik iddiasıdır (Mutlu, 2012, s. 160)”. Bu konunun daha iyi anlaşılması açısından şu örnek verilebilir:

Bir seminer dersinde profesöründen “Lütfen bana bir bardak su getiriver” talebiyle karşılaşan bir öğrencinin potansiyel tepkilerini ele alalım. Öğrenci ilke olarak bu talebi üç geçerlilik yönünden reddedilebilir. Önce bu sözün normatif haklılığına karşı çıkabilir: “Hayır, bana personeliniz gibi davranamazsınız”, ya da sözün özne doğruluğuna karşı çıkabilir: “Hayır, beni diğer öğrencilerin önünde küçük düşürmek istiyorsunuz”; veya varolan belli öngerekliliklerin geçerliliğini inkar edebilir: “Musluk çok uzakta, ders bitmeden dönemem.” Böylece profesörün talebi, açıklamaların

¹³ Bkz:

I. C. Jarvie, *Die Logik der Gesellschaft*, Münih, 1974, 227 vd.

K. R. Popper, *Objective Erkenntnis*, Hamburg, 1973, 123.

geçerliliğine karşı çıkabilecek üç farklı dünyaya, toplumsal normatifliğe, öznel içtenliğe ve nesnel doğruluğa gönderme yapmaktadır (Mutlu, 2012, s. 160).

Habermas, eylem kuramında dört kavrama dikkat çeker. Bunlar, teleolojik eylem, normlara göre düzenlenmiş eylem, dramaturjik eylem ve iletişimsel eylemdir (2001, s. 110-122). İletişimsel eylem kuramı, dört eylemlilik içerisinde merkeze yerleştirilmektedir. Habermas, teleolojik eylemi, özne ile nesne arasındaki amaçsal ilişki üzerinden açıklar. “Bu nesnel dünya, var olan ya da ortaya çıkan ya da duruma göre bilinçli müdahale yoluyla ortaya çıkarılabilen nesne durumlarının toplamı olarak tanımlanmıştır (Habermas, 2001, s. 113)”. Habermas’ın normlara göre düzenlenmiş eylem tanımı, normlara/kurallara göre tasarlanan eylem türü olarak, özne ile sosyal ortamdaki diğerleri arasındaki ilişki eylemini içerir. Daha açıklayıcı olmak gerekirse Bal (2013, s. 42), normlara göre düzenlenen eylemi normatif eylem olarak göz önünde bulundururken Habermas’a göre bu eylemi yorumlayarak bir aktör ve iki dünya arasındaki ilişkiden bahseder. Bu iki dünyanın ilki; nesne durumlarının öznel dünyasıdır, diğeri ise öznelerin düzenlenmiş normlar içinde birbirleriyle etkileşim kurdukları sosyal dünyadır ve belirtilen etkileşim sürecinde, özneler arasındaki meşru ilişkiler normatif bağlamdan meydana gelir (Bal, 2013, s. 42-43). Öte yandan, dramaturjik eylem kavramı ise literatürde Habermas tarafından açıklığa kavuşturulur. Zira, bu kavram, ilk kez 1956’da Erving Goffman tarafından kullanılır¹⁴. Bal’a göre Habermas¹⁵, dramaturjik eylem kavramını şu şekilde belirtir: “katılanların birbirileri için somut bir izleyici kitlesi oluşturduğu ve birbirilerine karşılıklı olarak bir şeyler sahnelediği bir karşılama olarak sosyal etkileşimi ifade etmektedir (2013, s. 43)”. İletişimsel eylem de birden fazla öznenin etkileşimi olarak ifade edilebilir. Burada eylemin gerçekleşebilmesi ile bir uzlaşma amacından da bahsetmek mümkündür (Habermas, 2001, s. 112). Aktörlerin birbirlerine yönelik sözlü ve sözsüz araçlarla birbirlerini anlama ve anlaşma çabaları vardır.

Habermas, dört eylem modelinde de dil ve etkileşime yer verir. Bu modellerden teleolojik eylem modeli dili, “kendi başarılarına yönelmiş olan konuşucuların, rakiplerinin kendi istedikleri görüşleri ya da niyetleri oluşturmalarına ya da kavramalarına yol açmak için birbirleri üzerlerinde etkili olmalarını sağlayan çok sayıda araçtan biri olarak kabul eder (Habermas, 2001, s. 122)”. Yine, normatif eylem

¹⁴ Habermas (2001, s. 117), E. Goffman’ın dramaturjik eylem kavramını 1956’da “Selbstdarstellung im Alltag (Gündelik Yaşamda Kendini Serimleme) üzerine yazdığı incelemede ortaya koyduğunu belirtir.

¹⁵ Bal’ın (2013, s. 43) belirttiği ilgili kaynak için, Bkz: Habermas, 2001, a.g.e., s. 113-117.

modelinde dili, “kültürel değerleri aktaran ve her yeni anlaşma edimiyle kendini yeniden üreten görüş birliğini taşıyan bir araç olarak varsayar (2001, s. 122)”. Dramaturjik eylem modelinde ise, “kendini sahnelemenin ortamı olarak varsayar ve dil, biçimsel ve estetik anlatım¹⁶ biçimlerine benzeştirilir (2001, s. 122)” Buna karşın, “sadece iletişimsel eylem modeli dili daraltılmamış bir anlaşma modeli olarak varsayar” (Habermas, 2001, s. 122). İletişimsel eylem modeli ile ayrıca açıklığa kavuşturulması gereken bir nokta da karşılıklı olarak dilin bir anlaşma aracı olduğudur.

“Burada konuşucu ve dinleyici ortak durum tanımları hakkında görüşebilmek için önceden yorumlanmış yaşama evrenlerinin ufkundan, eşzamanlı olarak, nesnel, sosyal, ve öznel dünyada bir şeyle ilişki kuruyorlar. Bu yorumlamacı dil tasarımı¹⁷, biçimsel bir pragmatik kurma yolundaki çeşitli çabaların temelinde yatıyor (Habermas, 2001, s. 122-123)”.

Anlaşılabileceği üzere, etkileşimin bu durumda önemli bir yer tuttuğu tahmin edilebilir. İletişim sürecinde bulunan aktörlerin dil ile eylem birliği gerçekleştirmeleri ve dolayısıyla konuşma faktörü ile etkileşimde bulunulması dikkat çekilen noktalar. İletişimde dilsel pratiğin eylemleri koordine etme ve planlama açısından etkileşime eklenmesi ve değerlendirilmesi vurgusu yapılır (Habermas, 2001, s.123). Bu bağlamda, öznelerin üç biçimsel dünyayı (nesnel, öznel ve sosyal) tüm olarak algıladığı eklenir ve konuya şu şekilde açıklık getirilir:

Konuşucular, başka eylem modellerinde tek tek ya da çiftler halinde ortaya çıkan üç biçimsel dünya tasarımı bir dizge halinde bütünler ve hep birlikte bu dizgeyi, içinde bir anlaşmaya ulaşabilecekleri bir yorumlama çerçevesi olarak varsayarlar. Artık nesnel, sosyal ya da öznel dünyada herhangi bir şeyle *doğrudan doğruya* ilişkiye geçmezler, tersine sözcelerini, onun geçerliliğinin başka aktörler tarafından tartışılması olasılığında görelileştirirler (Habermas, 2001, s. 127).

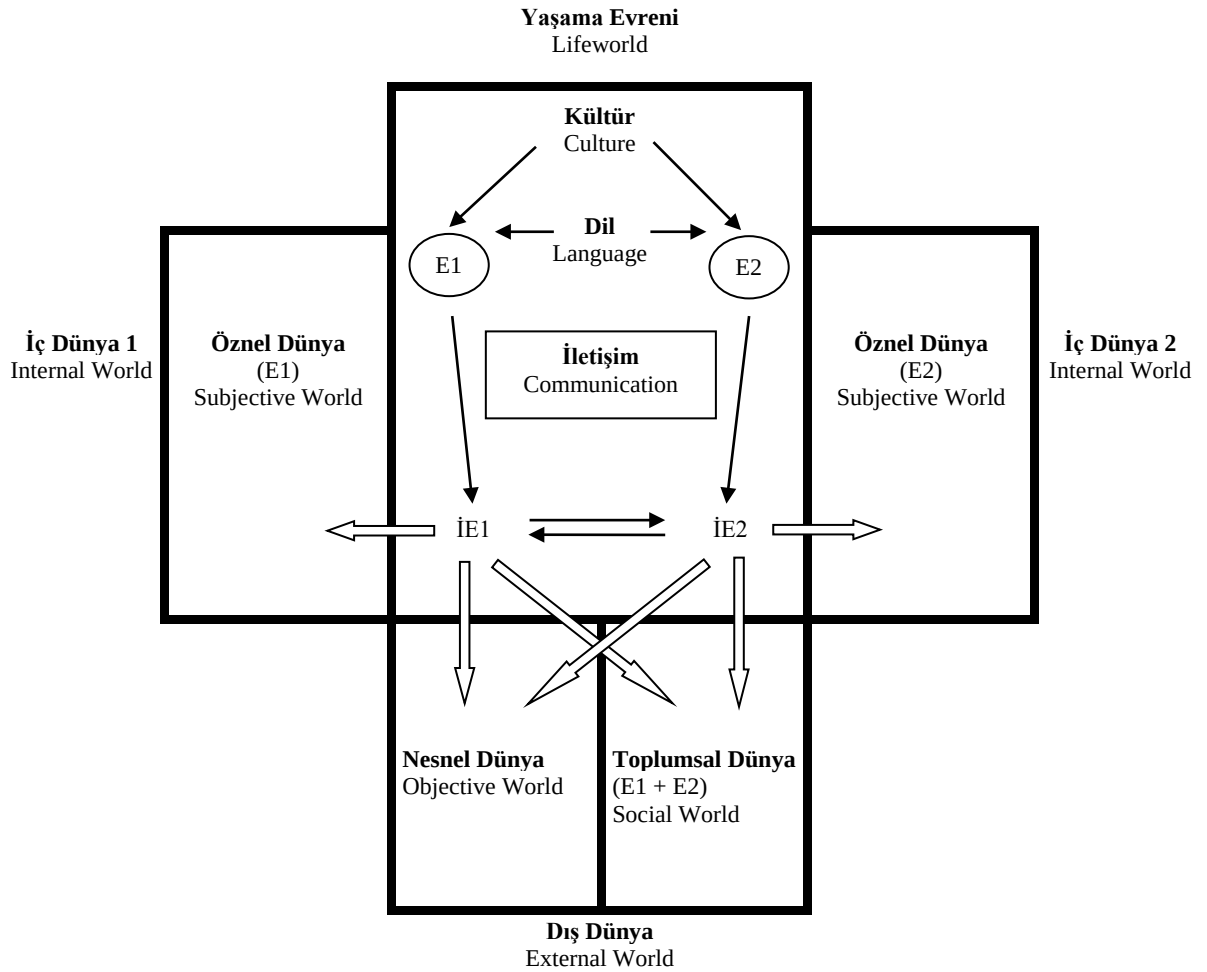
İletişimsel eylem modelinde, bir diğer önemli kavram yaşama evreni (dünyası) kavramıdır. Şekil 2’de Habermas (2001, s. 559), *İletişimsel Edimlerin (İE) Dünya Göndermeleri* başlığıyla ele aldığı şekilde yaşama evrenine dair söylemine yer verir. Bu kavram, “toplumsal hayatı öznelerarasındalık ilişkisiyle yaşamak anlamına gelir (Yükselbaba, 2012, s. 246)”. Kişilerarasındaki ilişkilere bağlı olarak toplumsal ortamlarda gerçekleşen etkileşim, insanların yaşam evrenini ifade eder. Yükselbaba bu kavramı¹⁸ şu şekilde yorumlar: “Yaşam dünyası bireylerin karşılıklı uzlaştığı ve

¹⁶ Habermas’ın (2001, s. 122) belirttiği ilgili kaynak: Harre, Secord (1972), 215.; özellikle Ch. Taylor, *Language and Human Nature*, Carleton University, 1978.

¹⁷ Habermas’ın (2001, s. 122-123) belirttiği ilgili kaynak: F. Schütze, 2 cilt, Münih 1975.

¹⁸ Yükselbaba’nın (2012, s. 246) belirttiği ilgili kaynak: Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, s. 551.

iletişimsel eylemin gerçekleştiği alanı ifade eder ve iletişimsel eylem kavramıyla bütünleşerek anlamı tamamlanır (2012, s. 246)”. Öznelerin, yaşam dünyasında (evreninde) bulunmaları toplumsal koşulların içinde paylaşımda bulunmalarını beraberinde getirir. Dolayısıyla, yaşam dünyasının içerisinde bulunmak, o toplumla biriktirilen ve kültürel olarak aktarılan bilgi birikiminin *hem taşıyıcısı hem de kullanıcısı* olarak, toplumla bulunmanın gerekliliğiyle toplumsal ve ahlaki normları tanımak zorunda olduğu gerçeğine dikkat çektirir. (Yükselbaba, 2012, s. 246).

Şekil 2: İletişimsel Edimlerin (İE) Dünya Göndermeleri / World-Relations of Communicative Acts (CA) (Habermas, 2001, s. 559)

Çift oklar, aktörlerin (A) sözceleriyle (İE) oluşturdukları dünya göndermelerini gösteriyor.

Yaşam dünyası, Adorno ile Horkheimer’in göz ardı ettikleri ve bir olasılık olarak kalan “Aydınlanma Projesi”nde dil ve iletişim aracılığıyla insani eylem ve özerklik alanını oluşturur. Bireyler, kendi üzerinde düşünme, anlama ve bilme yeteneğine sahiptir.

İletişim (üretim değil) modeli üzerine kurulmuş bir kurtuluş teorisi söz konusuysen, Habermas, “özgür yurttaşların konuşması”nı “hakikat”e yönelik eylemi, çarpıtılmamış iletişimin ideal bir durumu olarak ortaya koymaktadır. Yaşam dünyası, özgür ve eşit söylemin, rasyonel anlama ile “katılımcıların kendilerinin işbirliğine dayalı yorumlama süreci”nden çıkan “normatif konsensüs”ün alanıdır (Swingewood, 1998, s. 344-345).

Yaşama evreni içinde yer alan ve sürece dahil olan öznelerin, yaşama evreninin içinde bulunduğu sistem tarafından uzlaşma sağlanamaması durumlarıyla birlikte manipüle edilme olasılığının mümkün olduğunu da belirtmek gerekir. Zira, iletişimsel eylemle gerçekleşen etkileşim, sistemi kontrol edenler (otorite) tarafından dil aracılığıyla da çarpıtılabilir (Swingewood, 1998, s. 345). Bu noktada, rasyonalitenin veya hakikatin dil ile dışavurma durumunun manipüle edilme potansiyelinin olduğuna dikkat çekilir. Giddens, etkileşimde iletişimsel niyetin karşılıklı olarak “kavranış” durumu olması gerektiğinden bahseder ancak, konuşma isteğinin kimi zaman “zihin bulandırma, şaşırtma, aldatma, yanıltma” gibi niyetlerle de gerçekleştirildiğinin de altını çizer (2003, s. 140). Habermas, eylemlerdeki rasyonellik ve uzlaşmaya yönelik şu açıklamada bulunur:

Öncelikle, iletişimsel rasyonellik kavramının, dilsel anlaşmanın kılavuzluğunda çözümlenmesi gerektiğini saptayabiliriz. Anlaşma kavramı, katılanların ulaştığı, rasyonel olarak güdülenmiş eleştirilebilir geçerlilik iddialarına göre ölçülen bir anlaşmaya işaret eder. Geçerlilik iddiaları (önermesel doğruluk, normatif uygunluk ve öznel içtenlik), anlatımlarda simgesel olarak cisimlendirilen bir bilginin değişik kategorilerini gösterir (Habermas, 2001, s. 101)

Habermas, eylem kavramını durumlarla başa çıkma olarak ifade eder (2001, s. 559). Birey, kendi gereksinimlerini, belirlediği amaçlarla aşmaya gayret eder. Buradaki koşul, bir durumla başa çıkmanın başarısı ya da başarısızlığıdır. Yaşam evrenine yönelik yaklaşımda, “Kültürel yeniden üretim, toplumsal entegrasyon ve toplumsallaşma süreçlerine karşılık gelen yaşam dünyasının yapısal kurucuları ‘kültür, toplum ve kişiliktir’ (Yükselbaba, 2012, s. 246)”. Habermas, kültür, toplum ve kişiliği şu şekilde açıklar:

Kültür deyince, iletişime katılanların dünyada yer alan bir şey hakkında anlaşmaları için, kendilerine gereken yorumları tedarik ettikleri bilgi stoğunu anlıyorum. *Toplum* deyince, iletişim taraflarının toplumsal gruplara aidiyetlerini düzenledikleri ve böylelikle dayanışmayı güvenceledikleri meşru düzenlemeleri anlıyorum. *Kişilik* deyince, bir özneye konuşma ve eyleme yetisi veren edinçleri, yani düzeltme, anlaşma süreçlerine katılma ve bu sırada kendi kimliğini kanıtlama edinçlerini anlıyorum (Habermas, 2001, s. 571).

Köker'e (2016, s. 61) göre Habermas, bilinç ve düşüncenin dil ile yapılaştırılması durumunda, "toplumsal ve bireysel etkinlik, anlamlar ve toplumsal anlam tarafından üretilen bireysel kimliğin ortaklaşa bir yorumlanış sürecinin konusu olan iletişim" toplumsal mekan ile bütünlük arz edeceğini vurgular. Bunun yanı sıra, toplumsal sürecin içinde yer alan iletişim, yalnız anlaşmaya varma edimiyle sınırlı değil, yaşam alanının tümüne sirayet etmiş eylemler olarak ifade edilebilir.

Öte yandan Habermas, dil ve eylem ilişkisi ile pratik yaşamın ilişkileri üzerinden bir anlam değerlendirmesi gerçekleştirir. Köker'e göre Habermas'ın "iletişimsel olarak dolayımlanan etkileşim, kabul edilen olgular ve paylaşılan ilkeler temelinde oluşan bir oydaşmaya bağlı olarak işlemektedir. Oydaşma, anlaşılabilirlik, dürüstlük, doğruluk ve adil olma konusunda geçerlilik iddialarının müzakere sürecidir (2016, s. 62)".

Aktörlerin anlaşma süreçlerinde dünyayla düşünsemeli ilişkilerine bakıldığında Habermas, iletişimsel eylem modeli için dil kavramından bahseder. Habermas'a göre dil, düşünsemeli bir biçimde yapılanlara ilişkin pragmatik görünüş altında önem kazanır (Habermas, 2001, s. 127).

Bir konuşucu, sözcesiyle en azından bir "dünya" ile ilişki kurarak ve bu sırada aktör ve dünya arasındaki bu ilişkinin ilkesel olarak nesnel değerlendirmeye açık olması olgusundan rakibini rasyonel olarak güdülenmiş bir tavır almaya davet etmek için yararlanarak, eleştirilebilir bir iddiayı geçerli kılar. İletişimsel eylem kavramı, tarafların bir dünyayla ilişki kurarak karşılıklı kabul edilebilir ya da tartışılabilir geçerlilik iddialarında bulunduğu anlaşma süreçleri içinde dili, araç olarak öngerektirir (Habermas, 2001, s. 127).

İletişimin çok yönlü süreçlerle anlamlandırıldığı da öne sürülebilir. İletişimsel eylem teorisinde anlamlandırma, söylem etiği ile birlikte ele alınır. Gene söylem etiğinin, iletişimsel etik anlamında değerlendirildiği ileri sürülebilir. Söylem etiğinin, iletişimsel etik manasında kullanıldığı düşünüldüğünde, çok geniş bir yelpazede bu kavramın açılanmasının elzem olduğu kabul edilebilir. İletişimsel eylem, insan ilişkilerinde, doğa ve üretim süreci ilişkileri ve günümüz kapitalist (geç kapitalist) dönemlerini kapsayarak değerlendirildiği belirtilebilir. Bunun yanı sıra, iletişimin iktidar ve politika ilişkisine dikkat çekilmiştir. Her iletişim, kendi bütünlüğünde iktidarı (uzlaşma ve anlaşma hedefinde olsa dahi) sorgulatabilir. İktidarın iletişimsel eylem içinde şekillenmesi, iletişimsel eylemin toplumsal bütünleşme temelli para/güç ve iktidar öğelerine alan yarattığı söylenebilir. Buna paralel olarak, toplumdaki iletişim olanaklarının eşitsiz dağılımının söz konusu olduğu vurgulanarak, 'çarpıtılmış iletişim'

veya ‘ideal konuşma durumu’ özelliklerinin baskı ve zorun kısıtlayamadığı iletişimsel durumun tartışılabilir bir hale getirildiği ifade edilir (Köker, 2016, s. 63).

İdeal konuşma durumu iletişimde önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İdeal konuşma durumunun ayrıca tahrip edilememiş iletişim ile mümkün olabileceği de öne sürülür. “Tahrip edilmemiş iletişim, konuşmacıların tüm geçerlilik iddialarını savunabilecekleri dil kullanmalarındır ki, bu dil kullanımında söylenilen şey, anlamlı, doğru, doğrulanmış ve samimidir (Köker, 2016, s. 64)”.

İletişimsel eylem modelinde iletişimin etkileşimli ve rızaya dayalı olduğu belirtilir ve ilk etapta belirsizliği vurgulanır. Zira, ikna edici tartışmalarla, öznelere bilinmeyen/görünmeyen kısımları açığa çıkarılmaya çalışılır. İletişimsel eylem modelinde, anlama sürecinin sadece alıcının dil becerisi ve dil kodlarını alımlama düzeyi ile sınırlı olmayacağı ifade edilir. Bunun ötesinde, mesaj gönderenin, alıcının içinde bulunduğu çok yönlü durumunu sezerek ve anlayarak iletişim sürecinin yönetilmesi gerektiği eklenir (Kartarı, 2001, s. 96).

Sonuç olarak, iletişimde hem kaynak hem de alıcı açısından sözlü (dile dayalı, vb.) ve sözsüz (davranışa dayalı, vb.) özelliklerin kişileri etkileyen toplumsal etmenleri ve iletişimin daha başka yöntemlerini de gerektiğinde bütünlüklü olarak içine alması bakımından uzlaşma-anlaşma amacıyla bir ortamı etkileşimli oluşturması gerekir. Tüm bunlar içerisinde iletişimsel eylemlerdeki anlamlara yönelik yanıltıcı ya da yönlendirilmiş söylemlere de dikkat edilmelidir. İletişimsel eylem kuramı ile Habermas, iletişimin eylemliliğini, bu çerçevede ve yukarıda belirtilen açıklamalarla tartışır. “Mutlu (2012, s. 154-155), iletişim kuramları içinde, Jürgen Habermas’ınki, alışlagelen pozitivist modellere itiraz eden ve bu modellerin iletişimi bölük pörçük kavramsallaştırmasına karşı, özgürleşimci ve bütünlüklü bir yaklaşım getiren bir kavramsal yapıdır”, der. İletişimin sadece kodlama sisteminden oluşan bir yapıyla anlaşılmasının mümkün olmadığı, kişiyi ve hatta toplumu ilgilendiren, etkileyen ve etkilenen yapısının olduğu belirtilebilir. Bu durum, iletişimin bir çok boyutunda olduğu gibi kişilerarası iletişim için de geçerlidir¹⁹. Bireylerin iletişim durumları, bir çok etkenden etkilenmeye açık ve karmaşık süreçleri içinde barındırabilir ancak bütünlüyci bakış açılarıyla değerlendirildiklerinde anlaşılmayı kolaylaştırıcı bir hal alabilir.

¹⁹ Çalışma kapsamında Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı, kişilerarası iletişimle ele alınan aile içi iletişim ilişkilerini filmlerde bulgulamak amacıyla kullanılmaktadır. Bu kuram, siyasal iletişimin anlaşılması açısından yoğunlukla kullanılması bakımından dikkat çekmesine rağmen toplumun temel yapı taşı olan ailenin ve aile içi bireylerarası ilişkilerin anlaşılması açısından da iletişimi ve iletişimsel eylemliliği çözümleme imkanı sunabilmektedir.

İletişime yönelik teknik kodlara ve bunların yanı sıra iletişimsel ortamdaki yaşam alanını oluşturan bireysel ve toplumsal özelliklere bakılarak iletişimin yorumlanmaya çalışılması, anlamayı ve çözümlemeyi kolaylaştıracağı belirtilebilir.

2.1.2. İletişim türlerinde sözsüz ve sözlü iletişim

İletişim, içinde barındırdığı türlerle birlikte gerçekleşen bir insan etkinliği olarak vardır. Temelde ve özellikle bireylerarası ilişkilerin eylemsel olarak gerçekleşmesinde iletişim türlerine ihtiyaç duyulur. Sözsüz iletişim (nonverbal communication), sözlü iletişim (verbal communication) ve yazılı iletişim²⁰ (written communication) olmak üzere üç iletişim türü ile karşılaşılır.

İletişimin türleri olarak nitelendirilen ögeler, birbirleriyle iç içe bulunarak da iletişim sürecine dahil olur. Bu durumun en belirgin örneğini sözsüz ve sözlü iletişimin birlikte kullanılmasıyla görmek mümkündür. Birey, çevresindeki başka bireylerle karşılıklı olarak iletişim kurma ihtiyacını, kullanılan sözlü ifadelerin yanı sıra sözsüz ifadelerle de yer vererek sağlamaktadır. Bu eylemle iletişimin güçlenmesi ve karşılıklı etkileşimin artması sağlanır. İletişim türlerinin birbirleriyle olan ilişkilerindeki incelemelerin yapılabilmesi için öncelikle sözsüz, sözlü ve yazılı iletişimin özelliklerinin neler olduğunun anlaşılması gerekir.

2.1.2.1. Sözsüz iletişim

Sözsüz iletişim, duygu ve düşüncelerin iletişimde bulunan kişilerce yüz ifadeleri, vücut hareketleri, giyim ve kuşam, duruş ve ses tonu gibi özelliklerini kapsayan ve bunlardan anlamların üretilmesini sağlayan bir iletişim türüdür. “Sözsüz iletişim konuşulan sözü içermeyen ifade, enformasyon verme veya davranış olarak tanımlanabilir (Erdoğan, 2011, s. 287)”. Sözsüz iletişim olarak kabul edilen beden dili, insanların anlaşma ortamını etkileyip şekillendirmektedir. Beden diliyle kurulan

²⁰ Çalışma kapsamında incelenen filmlerin çözümlemesi, iletişim türlerinden olan sözlü ve sözsüz iletişim ile gerçekleştirildiğinden dolayı yazılı iletişim detaylandırılmamaktadır. *Yazılı iletişim*, mesajların yazıyla karşı tarafa aktarımı ile gerçekleşir. Resmi yazışma olabildiği gibi gayri resmi de olabilir. Denetimi, sözlü ve sözsüz iletişime göre daha kolaydır. Bu iletişimde kaynağa, mesajın içeriğini kontrol etme imkanı verir. Yazılı iletişimde dilin açık, anlaşılır olması, alıcının içeriği anlayıp yorumlayabilmesi ve geribildirimde bulunabilmesi açısından gereklidir.

anlaşma ortamlarında anlamların üretimi ve yorumlanması durumu, ilişkilerin gelişim yönünü önemli oranda etkiler²¹. Böylelikle iletişim, olumlu veya olumsuz olarak da şekillenebilmektedir. Aziz (2016, s. 116), iletişim türleri içerisinde ve iletişime yönelik yüksek etki oranının (sözlü ve yazılı iletişime göre) sözsüz iletişimde olduğunu vurgular. Bu durum, sözsüz iletişimi diğer iletişim türleri arasında daha üst bir konumda tutmak anlamına gelmemektedir. Bilhassa, sözsüz iletişimle oluşan kodların etkisinin hafife alınmaması gerektiğini gösterir. Edimde bulunan insanın söyledikleri ile yaptıkları aynı paralellikte ilerlemiyor ise iletişimdeki beklenti de istenilenin dışında bir sonuca doğru evrilir. Sözsüz iletişimi eyleme döken ile bunu gözlemleyen arasındaki anlamların üretimindeki tutarsızlık (eğer kasıtlı bir anlam üretme çabası yoksa), birtakım sorunları ortaya çıkarır. Bu sorunlar, sözsüz iletişimi ortaya koyan hem kaynağa hem de kaynağın mesajına yönelik inandırıcılık, güven, vb. anlamları sıkıntıya sokar ve iletişimin devamlılığını sekteye uğratır.

Charles Darwin, *İnsan ve Hayvanlarda Beden Dili* isimli kitabıyla insanların beden dilleriyle kurdukları iletişime yönelik bulgular ortaya koyar. İnsanların farkında olmadan veya olarak beden dilleriyle kurdukları iletişim çoğu zaman doğrudan ve etkindir, çünkü insanlar bazı durumlarda ortama göre duygusal tepkilerinin maruzu olarak davranışlarını gösterebilmektedir. Bu nedenle sözsüz iletişimde beden dili ile gösterilen tepki veya davranışlar, anlatılmak istenen birçok söylemin yansıması olarak da kabul edilebilir. İletişim, birçok etkenle birbirine bağlı süreçleri barındırdığından, beden dili veya davranışlarla kurulan sözsüz iletişimde de mesajlar yer almakta ve aktarılmaktadır.

Guerrero ve Floyd (2006, s. 4-14), insanların her hareketinin bir iletişim davranışı olamayacağını, biyolojik temelli, vb. hareketlerin bilinçli yönlendirilmedikleri süreçte sadece hareket olarak varlıklarını gösterebileceklerini belirtir. Bedensel hareketlerin bir örneği olarak köz kırpma durumu eğer karşılıklı bir etkileşim kurmaya yönelik ise bir anlam ifade edebilirken, gözün refleks olarak dış etkenlerden korunmaya yönelik geliştirdiği bir savunma ise sadece bir bedensel harekettir. Başkalarına yöneltilen ve başkaları tarafından çözülebilen hareketler, davranış olarak iletişimde yer edinir. Bunun

²¹ Beden dili ile ilgili alanda yapılan en önemli çalışmalardan biri olarak Paul Ekman'ın FACS (Facial Coding System) isimli çalışması gösterilebilir. FACS, özellikle yüz ifadelerinin anlamlandırılabilmesi ve böylelikle duyguların açıklanabilmesi için tasarlanan bir kodlama sistemidir. Bu sistem, bilimsel çalışmalar gibi birbirinden farklı birçok alanda da kullanılmaktadır.

Bkz: <https://www.paulekman.com/facial-action-coding-system/>
(Erişim tarihi: 21.03.2019).

için de katılımlı davranış olarak hem gönderen hem de alıcı tarafından etkileşimin süreç olarak sözsüz iletişimde gerçekleşmesi gerekir. Belirli bir niyetle ve doğru kodlarla gönderilen mesaj, alıcının onu aktarıldığı şekliyle anlaması durumunda başarılı iletişim olarak sonuçlanabilir.

Sözsüz iletişimin barındırdığı özellikler düşünüldüğünde, Erdoğan'ın (2011, s. 290) sözsüz iletişim türleri olarak ele aldığı Tablo 1) göz önünde bulundurulabilir. Bu tabloya göre, sözsüz iletişimde *yer ve mesafe tutma*, içinde bulunulan hem fiziksel mekan ile ilgili olabilirken hem de insan ilişkilerinin belirlendiği kişisel mesafeyi ifade eder. Fiziksel mekanlarda bireyler, sahiplendikleri alanları kendi kişisel anlayışlarına göre şekillendirir. Kişi, kendi amaç ve beklentileri doğrultusunda kendi alanını mekansal olarak şekillendirerek kendi aidiyetini de geliştirir. Mekan, sahiplenilmiş alan olarak kişisel özellikleri barındırarak başka kişilerin mekanlarından ayırır. Sahiplenilmiş alanların dışındaki mekanlarda ise kişi, kendi kişisel alanını yeniden yaratır. Bu kişisel alan, mesafeyi oluşturur. Yakınlık ilişkisine göre gelişen ve şekillenen mesafelerde insanlar sosyal ilişkilerde bulunur. *Dokunma*, kültürel özelliklerin de etkisiyle insan ilişkilerindeki yakınlık durumlarına göre insan duygularının ortaya koyulmasını sağlar. *Jestler*, sözsüz iletişimde çok fazla kullanılan ve özellikle sözlü iletişimi bağlam bakımından tamamlayan hareketleri kapsar. Jest, mimik, vb. bedensel devinimler ile ortaya koyulan kineziklerin anlamları da açığa çıkarılır²². Tasvir edilerek bedensel ifadelerle anlatılmaya çalışılan her durum, bağırma, gülme, ağlama, vb. göstergeler jestler içerisinde yer alır. *Göz ve bakış*, insan ilişkilerinde anlaşmayı veya karşıt ortamları hazırlar. *Zaman ve statü kullanımı*, gücün varlığına göre zamanın tasarrufuna, statünün ortaya koyulmasına imkan sunar. *Ses dili*, sesin tonu, yüksekliği, vurgusu ile ilgili olarak duyguların ifadesini sağlar. *Maddeler ve eşyalar*, kişiler hakkında bilgi veren bir sözsüz iletişim unsuru olarak kişinin kimliğinin tanınmasının önünü açar. Aksesuarlar da bunların örnekleridir. *Fiziksel görünüş*, kişiyi tanımlamak için kılık ve kıyafetten beden duruşuna kadar birçok öğeyi içine alarak bilgi veren sözsüz iletişim türleridir.

²² Ray L. Birdwhistell, 1952 yılında "Introduction to Kinesics" başlıklı çalışmasında kullandığı kinezik (kinesic) kavramı ile sözsüz iletişimde bedensel hareketlerin (jest, mimik, el-kol hareketleri, vb.) birer devinim olarak insan yaşamındaki anlamlarına yer verir.

Bkz: Birdwhistell, R. L. (1990). *Kinesics and Context, Essays On Body Motion Communication*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Tablo 1. Sözsüz iletişim türleri (Erdoğan, 2011, s. 290)

Yer ve mesafe tutma	Proxemics
Dokunma	Haptics
Jestler	Kinesics
Göz ve bakış	Occulecsics
Zaman ve statü kullanımı	Chronemics
Ses dili	Paralanguage
Maddeler ve eşyalar	Artifacts
Fiziksel görünüş	Physical appearance

Baltaş ve Baltaş (1999, s. 46), sözsüz iletişimdeki çalışmalarda özellikle üç önemli boyuta dikkat çekmektedir: Dil dışı faktörler (paralanguage), hareketler (kinesics) ve bedenın mekandaki konumu (proxemics)'dur. Bu üç boyutun da temelde iki farklı teknikte; kültürlerarası alan çalışmaları ve psiko-fizyolojik laboratuvar çalışmaları olarak uygulamaya koyulduğu söylenebilir (Baltaş ve Baltaş, 1999, s. 46).

Sözsüz iletişimde hareketlerin anlamlarına yönelik araştırmalar yapan Caradec, *Beden Dili Sözlüğü* kitabında, farklı ülkelerin farklı kültürlerinden örnekler vererek aralarındaki anlam farklılaşmalarına dikkat çeker (2006, s. 7-40). Hareketler, ancak içinde bulunulan kültürün değerleriyle birlikte düşünerek ele alındığında doğru açıklanabilir. Örneğin, baş hareketlerinin Uzak Doğu'da temsil ettiği anlamlarla Türkiye'deki anlamları farklılık gösterebilmektedir. Hareketler, insanların duygularının tanımlanmasında özellikle yüz ifadeleri ile birlikte düşünüldüğünde, temel olarak ortak anlamlara ulaşmak mümkündür. İnsanların duygularının ortaya koyulmasından genelgeçer noktalarından da böylelikle söz edilebilir. Türkiye'de insanların beden dili kullanımlarına yönelik çeşitli çalışmalar bulunmaktadır²³. Bu çalışmalarda da kültürlerarası ortak duygusal yüz ifadelerinden bahsedilebilir. Altı temel duygu ifadesini ortaya koyan ortak yüz anlatımları; *mutluluk, korku, öfke, hayret, üzüntü ve tiksintidir* (Baltaş ve Baltaş, 1999, s. 47). İnsanların temel duygularının anlamsal olarak toplumlar arası tutarlılık gösterdiği söylenebilir. "Bazı duyguların yüzde oluşturduğu ifadeler –en azından mutluluk, korku, öfke, bıkkınlık, üzüntü, acı ve belki de diğer duyguları

²³ Türkiye'de modern psikolojinin önde gelen isimlerinden Mümtaz Turhan, 1938'den 1966'ya kadar beden dili konusunda çeşitli çalışmalar yürütmüş; psikolog Doğan Cüceloğlu 1968'de özellikle Türkiye'deki toplumun belli kesimlerini inceleyerek yüz ifadelerindeki duygusal anlatımlara odaklanmış; 1980'li yıllarda ise psikolog Ayhan Lecompte, yüz ifadeleri ile klinik tanı çalışması gerçekleştirmiştir (Baltaş ve Baltaş, 1999 s. 47).

gösterenler- evrenselidir; yaş, cinsiyet, ırk ve kültüre göre değişmez ve tüm insanlarda ortaktır (Ekman, 2009, s. 128-129)”.

Beden dilinin anlamlarının açıklanmasında psiko-fizyolojik çalışmalar ile kasların etkinlikleri dikkate alınarak farklı kültürel ve kişilik özelliklerine sahip bireylerin ortak duyguları ortaya koyduğu da görülmüştür. Yüz kasları, duyguların ortaya çıkarılması bakımından üç grupta ele alınmaktadır ve bunlar; (I) alın kasları, (II) göz kapakları ve çevresi kasları, (III) ağız bölgesi, dudaklar ve çene kaslarıdır (Baltaş ve Baltaş, 1999, s. 48).

İnsanlar, sahip oldukları mutluluk, öfke, üzüntü gibi temel duyguları ortaya koyarken bu duyguların ne anlama geldiğini genellikle karşılıklı iletişimlerinde yansıtır. Duyguların ne olduğu genellikle açıklanmaz ancak anlaşılır, çünkü beden dili ile açığa çıkarılan davranışsal ifadelerin duygusal anlamları vardır. Kişilerin karşılıklı iletişimlerinde sorunlar yaşandığında bu durum, bir sözsüz iletişim olan beden dilinde açığa çıkmaktadır. Ekman ve Cordaro (2011, s. 364-370), *What is Meant by Calling Emotions Basic* başlıklı makalelerinde genellenebilen yedi temel duygunun ne anlama geldiğine yönelik açıklamaya yer verir. Çeşitli ifadelerle de yansıtılabilen duyguların tanımlarını tek bir kalıp içerisinde ele almamak gerekir. Genel anlamlarıyla değerlendirildiğinde öfke (anger), ulaşmak istenen ya da niyetlenen amacın karşısına çıkan engeller için verilen karşılık olabilmektedir. Korku (fear), psikolojik veya fiziksel zararların olduğu durumlarda verilebilen tepkidir. Bilinmeyen bir durum karşısında da davranışlara yansır. Şaşırma ya da sürpriz (surprise), beklenmedik bir durum karşısında ani olarak gerçekleşen reaksiyon olarak tarif edilebilir. Üzüntü (sadness), kaybedilen ya da yitirilen hüznün ve acı çekme haliyle herhangi bir nesne veya özne karşısında bulunulan durumdur. İğrenme ya da nefret (disgust), temel duyu organlarıyla (tatlar, vb.) karşılaşıldığında gösterilen tepki olabilirken, herhangi bir düşünceye karşılık da geliştirilebilir. Aşağılama ya da küçümseme (contempt), kişinin kendisini daha üstün görmesi ile ilgilidir. Mutluluk (happiness), genellikle istenen ve kişiye haz sağlayan bir memnun olma durumudur. Bazı durumlarda duygular, diğer duygusal hareketlerin de tetikleyicisidir. Örneğin korku öfkeyi, iğrenme aşağılamayı harekete geçirebilir (Ekman ve Cordaro, 2011, s. 364-370).

Yüz ifadeleriyle oluşturulan beden dili kullanımında öncelikle baş hareketlerinin sağ-sol, aşağı-yukarı yönlerde şekillendiği söylenebilir. Bu yönlü hareketlerde aşağılama, küçümseme, üstün görme, anlaşma ya da onaylama durumları ile

karşılaşılabilmektedir. Başın yatay eksen üzerinde aşağı doğru bakma durumu ile kabullenme ya da çekingenlik, yukarı doğru ve yüksekte bakma ile kendini üstün görme ve çeşitli duygu durumları temsil edilebilir (Tayfun, 2014, s. 146-150; Baltaş ve Baltaş, 1999, s. 50-52). Gözler, iletişimdeki en önemli unsurlardan biridir. Bireylerarası iletişimde kaynak ve alıcı arasında karşılıklı olarak ilk etkileşimin kurulmasını sağlar. Aktarılmak istenen duygu ve düşünceler, göz hareketlerinin süresi, yönü ve niteliğine göre şekillenmektedir (Kaypakoğlu, 2008, s. 104-106). Karşılıklı iletişim esnasında iletilmek istenen mesajı ve tarafların birbirlerine yönelik anlamsal süreçlerini ilerleten ya da sonlandıran göz hareketleridir. Gözlerle kurulan iletişimde duygusal açılımlar meydana gelmektedir. Amaca uygun ve başarılı gerçekleşen iletişimde göz teması ile kurulan duygusal belirti mutlu sonuçlandırılabilirken, sağlıklı iletişimde ise üzüntü, hayret, korku vb. duygusal tepkimelere de yol açabilmektedir. Doğrudan göz teması, ilgili olmayı ortaya koyarken, göz kaçırma ile ilgisiz olmayı ya da farklı bir şekilde utanma, çekingenlik vb. durumlarla da ilişkili anlamların duygusal süreçlere yansımaları durumu ortaya çıkabilir. Çatık kaş ve alın ile gözler, öfkeyi ortaya koyabilmektedir. Alın kırıştırma hareketleri, yüz bölümleri birlikte değerlendirildiğinde şaşkınlık, endişe, korku ve benzeri anlamları taşıyabilmektedir. Terleyen bir alın ile sinir ya da endişe, elin avuç içini alına koyma hareketi ile de bunalma veya benzeri belirtiler ortaya çıkabilir (Altıntaş ve Çamur, 2005, s. 84-85; Caradec, 2006, s. 63-66). Ağız bölgesi, dudak ve çene hareketleri göz önünde bulundurulduğunda da birçok duygu biçimi ile karşılaşılabilmektedir. Kararsızlık anında dudakların sıkıca kavuşturulması, şaşkınlık anında ağızın açılması ve bununla birlikte kaşların kalkması, göz çevresi kaslarının dahil olmadığı hızlı gülümsemenin ani değişimi ile sahte gülümseme ve benzeri durumlar yüz ve çevresindeki hareketlere örnek olarak gösterilebilir (Ekman, 2009, s. 156-167; Altıntaş ve Çamur, 2005, s. 91-94; Caradec, 2006, s. 85-109). Ayrıca, yüz ifadelerine ek olarak jestlerin kullanımı da beden dili açısından destekleyici görev üstlenmektedir. El ve kol hareketlerinde özellikle avuç içinin açık olması, bireylerin birbirlerine karşılıklı teması samimiyet göstergesi iken olumlu iletişimi sağlamakta ve mutluluk, şaşkınlık duygularıyla şekillenebilmektedir. El, kol ve omuzların kapalı ve mesafeli duruşu iletişime kapalılığı gösterebilmekte, duygusal süreçler olarak da öfke, korku gibi durumları barındırabilmektedir (Tayfun, 2014, s. 159-166).

Ekman (2009, s. 370-382), yüz ifadelerini iki şekilde ele almaktadır: Mikro yüz ifadeleri ve makro yüz ifadeleridir. Mikro yüz ifadeleri 1/2, 1/25 saniye içerisinde

gerçekleşen ve oldukça kısa olan yüz ifadeleridir. Tanımlanması, ayrıntılı çalışmayı gerektirir ve bunun için de çeşitli yöntemler geliştirilmiştir²⁴. Makro yüz ifadeleri ise kolaylıkla görülüp açıklanabilecek süre kadar yüzde kalabilen ifadelerdir. Burada dikkat edilmesi gereken, kişinin söyledikleriyle yaptıkları arasında bir çelişki olması durumunda ortaya çıkarılabilen yüz ifadeleri, makro yüz ifadeleridir. Sözlü ve sözsüz mesajlarda bir çelişki olmaması durumunda makro yüz ifadeleriyle kişilerin gerçek duygu ve düşüncelerinin açığa çıkarılması oldukça zordur. Bu nedenle kodaçımalarının dikkatle gerçekleştirilmesi gerekir.

Yüz, şunları gösterebilir;

- Hangi duygunun hissedildiğini – öfke, korku, üzüntü, bıkkınlık, acı, mutluluk, heyecan, şaşırma, memnuniyet ve küçümsemeyi belirgin ifadelerle gösterebilir.
- İki duygunun birbirine karışıp karışmadığını – sık sık iki duygu hissedilir ve yüz bu iki unsuru da belli eder.
- Hissedilen duygunun yoğunluğunu – her duygu derece bakımından farklılıklar gösterir, rahatsızlık duymaktan öfkelenmeye, endişeden dehşete vs (Ekman, 2009, s. 129).

Sözsüz iletişim, iletişim türleri içerisinde bağımsız bir olgu olarak değil, diğerlerinin (özellikle sözlü iletişimin) de bir parçası olarak düşünüldüğünde doğru anlaşılabilir ve incelenebilir. Bazı durumlarda sadece sözsüz iletişim ile kurulan etkileşim ortamı mümkün olabilirken bazen de sözsüz iletişim tek başına yetersiz kalabilir.

DeVito (2015, s. 122-123), sözsüz ve sözlü mesajların birlikte kullanımında altı önemi özelliğin olduğunu belirtir ve bunlar; vurgu (accent), tamamlama (complement), çelişme (contradict), düzenleme (control), tekrar (repeat), yerine geçme (substitute)'dir. Sözsüz iletişimdeki vurgu ifadeleri, sözlü iletişimde belirtilen iletinin içeriği destekler. Sözlerle ifade edilenlerin tamamlayıcısı olma özelliğini taşır. Sözlü mesajlarla sözsüz mesajlar farklı anlamları içerdiğinde çelişme durumu yaşanır ve sözsüz mesajlar çoğunlukla dikkate alınır. Mesaja yönelik anlamı belirtmede sözsüz iletişim öğeleri sözlü iletişimi destekleyerek bir düzenleme sağlar. Bazı durumlarda anlamın pekiştirilmesi için tekrar niteliği taşır. Bazı durumlarda da sözel olmayan mesajların kullanımı ile sözlü mesajlara gerek kalmamakta ve belirtilmek istenen iletinin yerine geçen bir sözsüz iletişim unsuru yer almaktadır.

²⁴ Paul Ekman, mikro yüz ifadelerinin ortaya çıkarılmasında Mikro İfade Eğitim Seti (METT, METT 2) geliştirmiştir. Ayrıca, görülmesi zor olan ifadeler için Görülmesi Zor Olan İfade Eğitim Seti (SETT) de geliştirmiştir (Ekman, 2009, s. 374-378).

Sözsüz iletişimin sözlü iletişimle birlikte gerçekleştiği bazı durumlarda aktarılmak istenen duygu ve düşünceler, söylenenin değil gösterilenin farklı etkisi altına kasıtlı olarak çekilmek istenebilir. Oluşturulan sözlü ve sözsüz iletişim kodlarının birbiri arasındaki kasıtlı tutarsızlığı, bir amaca hizmet eder. Bu durumda, kurulan sözsüz iletişimle bir maksada ulaşarak sonuç çıkarmak hedeflenebilmektedir. Mesajın anlamının değiştirilmek veya yönlendirilmek istendiği durumlarda, ilgili sözsüz iletişim kodlarıyla böylelikle amaçlanan hedeflere de ulaşılabilir.

2.1.2.2. Sözlü iletişim

Sözlü iletişim, aktarılmak istenen duygu ve düşüncelerin sözlerle ifade edilmesidir. İletişimin öğelerinden olan kaynak ve alıcı arasında gerçekleşen sözlü iletişimde taraflar bilgi akışını kullandıkları dil ile sağlar. Dil, sözlü iletişimde temel anlaşma aracı olarak kullanılır. İnsanlar, konuştukları dili kendi toplumlarından etkilenererek gerçekleştirir. Zıllıoğlu'nun da belirttiği gibi “konuşma bireysel, dil ise toplumsal ve kültürel (2014, s. 113)”. Konuşulan dili meydana getiren toplumlar, kendi özelliklerini barındırdıkları dilsel simgeleri de oluşturur. Simgelerin oluşturduğu kodlar, anlamsal karmaşaları ortadan kaldırarak anlaşma düzeyini geliştirir. Özellikle aynı toplumdaki insanların ortak dil içerisinde simgelere yükledikleri kodlar çoğu zaman anlamların üretimini ve karşılıklı anlaşmaların sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Yine de aynı dili konuşan ancak aynı dil ile anlamayan insanların varlığı da yadsınamaz. Dilin konuşma eylemi içerisinde uygun (olumlu) anlamlar barındırması, ilişkilerin aynı paralellikte gelişmesine de imkan sunar. Aristo'nun Retorik isimli kitabı buna örnek olarak gösterilebilir. Konuşma sanatının geliştirilmesi, iletişimsel insan ilişkileri açısından da gereklidir.

Güngör'e (2013, s. 91-95) göre sözlü iletişim; kültürle biçimlenme, resmi-gayri resmi, doğrudan-dolaylı, soyut-somut, argo-espri, metinlerarasılık ve jargon gibi özellikleri barındırır. Özellikle sözlü kültürün egemen olduğu toplumlarda iletişim ortamları sanat, edebiyat, vb. mecralardan beslenerek dile yansımakta ve dilin işlevlerini yerine getirmektedir. Resmi ve gayri resmi sözlü iletişim ortamları yakınlık ilişkilerine göre ifade bulur. Sözlerin doğrudan veya dolaylı olması, anlamın yorumlanmasını etkilemekte ve insan ilişkilerinde söylenmek istenen ve söylenen arasındaki bağı şekillendirmektedir. Sözel söylemlerde soyutluk ve somutluk, düşünsel özelliklerin el

verdiği ölçüde kişisel birikimlerle kavramların ifade edilmesini sağlar. Argo ve espriler, toplumsal kesimlerin ağız alışkanlıkları olarak şekillendirdikleri sözlü ifadeleridir. Metinlerarasılık, sözlü ifadelerde herhangi bir meselenin açıklanmasında veya anlatılmasında başka edebi mecralardan da faydalanılarak gerçekleştirilir. Jargon, kişilerin toplum içerisindeki rollerinden etkilenerek kendi meslek, vb. gruplaşmalarında oluşturdukları ifadeleridir. Belirtilen sözlü iletişim özellikleri *açıklama, soru, emir, itaat, bildirim ve ünlem* biçimleriyle insan ilişkilerinde sözel olarak karşılaşılır (Güngör, 2013, s. 97-99).

Sözlü iletişimde iletilerin doğru anlaşılabilmesi için dinleme gereklidir. Dinleme, kaynak ve alıcı arasında karşılıklı olarak gerçekleştirilmesi gereken bir durumdur. Dinlemenin aktif veya pasif olması durumu iletilerin doğru aktarımını etkiler. Alıcı, aktif bir şekilde dinleme gerçekleştirdiğinde kaynağın mesajında ne dediğini, neyi demek istediğini ve ne kadar tutarlı söylediğinin farkına varabilir ve iletişim düzeyini şekillendirir. Pasif dinlemede ise iletişim, tek taraflı ve ilerlemeden yoksundur. Dinleyici, konunun içeriğine karşı duyarsızlaşır ve iletişim sekteye uğrar.

2.1.3. İletişim boyutlarında kişinin kendisiyle ve kişilerarası iletişim

“İletişim çok çeşitlidir, gün boyu tecrübe ettikçe birçok form alır (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 6)”. Toplum içerisinde yer alan bireyler, sahip oldukları iletişim yapıları ile değerlendirildiklerinde çeşitli boyutlar içerisinde sınıflandırılabilirler. İletişim, kişinin kendisiyle, kişilerarası, grup, örgüt ve kitle iletişimi olarak boyutlandırılabilir²⁵. Tutar ve Yılmaz (2013, s. 99-110), iletişim şekilleri olarak belirttiği iletişimin boyutlarını da aynı başlıklar altında toplar. Bunların yanı sıra iletişimi makro ve mikro boyutlarıyla yorumlayıp bireysel ve toplumsal boyutlar içerisinde ele alarak da açıklamak mümkündür (Güngör, 2013, s. 139-268). Nihayetinde, benzer şekillerde başlıklandırılmalar ortaya çıkmaktadır. Kişi ile başlayan ve niteliksel olarak ele alınan iletişim yapısı, kişi ya da kişilerin niceliksel özelliklerine göre boyutlandırılıp adlandırılır.

²⁵ Nuri Bilge Ceylan’ın incelenen filmleri, aile içi iletişim çerçevesinde kişilerarası iletişim ile ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle çalışmada, kişilerarası iletişimin özelliklerine ve kişilerarası iletişim ortamının oluşmasında kişinin kendisi ile iletişimine yer verilmektedir. Aile olgusu bazı kaynaklar tarafından (Güngör, 2013, vd.) grup iletişimi içerisinde de ele alınmaktadır. Ancak, çalışma kapsamında bireylerarası iletişim ilişkisi çözümlenmeye çalışıldığından dolayı grup iletişimi çalışmanın merkezinde tutulmamış, ayrıca örgüt ve kitle iletişimlerine de yer verilmemiştir.

2.1.3.1. *Kişinin kendisi ile iletişimi*

Kişinin kendisi ile iletişimi, mesajı gönderen ile alan kişinin aynı kişi olması durumudur. İçe dönük iletişim olarak da adlandırılan bu iletişim, bireyin kendisiyle konuşması olarak da yorumlanır. Birey, düşündüğü meseleleri iç muhakeme yaşayarak değerlendirir. İletişim, özünde toplumsal bir olgudur ve toplumun da en küçük birimi bireydir diyen Güngör (2013, s. 139), iletişimin de bireyin kendisi ile başladığını vurgular. Bireyin dış dünyada başkalarıyla iletişime geçebilmesi için bile öncelikle iç dünyasında bilişsel, duygusal ve ruhsal açılardan hazır olması gerekir. Bunun da kişinin kendini tanımasıyla gerçekleşebileceğini vurgulayan Güngör, kişinin iç ve dış dünyasının ayrımına da böylelikle gidebileceğini ve iletişimi kolaylıkla sağlayabileceğini belirtir (2013, s. 140). Kendini tanıyan birey, kendi kişiliğinin özelliklerini bilir ve kendi özgüvenini geliştirir. Oluşabilecek sorunlara yönelik çözüm anlayışını kolaylıkla kurar. Bunu da neyi isteyip neyi istemediğinin, neyin olması gerekip neyin olması gerekmediğinin ayrımını değerlendirebilmesi ile yerine getirir. Gürüz ve Eğinli (2013, s. 4), bireyin kendini tanıması durumundan bahsederken kişinin kendi/özü (self)'nün önemli olduğu vurgusunu yapar. Kişi, özünü bildiğinde hem kendi ile olan iletişimini hem de başkalarıyla kurduğu/kuracağı iletişimi kontrol eder.

DeVito, kişinin kendi öz iletişiminde kim olduğuna ve kendini nasıl biri olarak gördüğüne yönelik etkinin başkalarıyla kurulan ilişkideki karşılıklı bakarak anlaşılabilirliği vurgusunu yapar (2015, s. 51-54). Buna göre kişide, *kendini kavrama (self-concept)*, *kendinin farkına varma (self-awareness)* ve *kendine güven/saygı (self-esteem)* özelliklerinin bilinmesi gerekir. Kişi, kendi hisleri ve düşünceleriyle kendinin güçlü ve zayıf yönlerini anlayıp kavrayamayabilir. Başkalarıyla kuracağı ilişkilerle kendinin farkına varabilir. Kendine güvenme, olumlu bakış açısı geliştirme özellikleriyle de sorunlarla başa çıkma kabiliyetlerini iyileştirebilir.

Kişinin kendisiyle iletişiminde asıl olan öncelikle iç iletişimini bireysel olarak gerçekleştirmesidir. Birey kendi ile kurduğu iletişimi daha sonra başkalarına açarak ifade etme ya da şekillendirme imkanını bulur. Bu durum da bireyin kendini açması olarak ifade edilebilir. Bireyin kendini açmasına yönelik geliştirilmiş çeşitli kuramlardan bahsetmek mümkündür. İşlevsel olarak davranışların görselleştirilebilmesine imkan sağlayan bir kuram olan Johari Penceresi (Johari Window) buna örnek olarak gösterilebilir. Luft (1963, s. 10), Şekil 3'te belirtildiği gibi

Johari Penceresi'ne yer verir. Johari Penceresi, kişinin iletişimde bulunurken dikkat etmesi gereken özellikleri ele alır. Kişi, öncelikle kendi ile başlattığı iletişimde istediğini bildiği, doğru aktarabildiği ve karşı taraf için de uygun olması koşuluyla anlaşılabilir durumlarında iletişim sağlıklı ilerler. Bu nedenle, Johari Penceresi'ni kişinin kendi yaşam penceresi olarak kabul edip şekillendirmek gerekir. Birey, kendi ile başlattığı sağlıklı iletişimi bireylerarası ortama da böylelikle daha kolay taşır. Luft'un, Ingham ile birlikte ortaya koyduğu bu pencere, kişilerarası ilişkilerde de bir farkındalık modeli olarak geliştirilmeye çalışılır (1963, s. 10-11). Kendini tanıyan birey, kişilerarası ilişkilerini de içinde bulunacağı farkındalık veya duyarlılıkla geliştirebilir. Johari Penceresi'nde dört alan yer almaktadır. Bunlar, *açık/serbest faaliyet alanı(I)*, *kör alan(II)*, *kaçınılan veya gizli alan(III)* ve *bilinmeyen faaliyet alanı(IV)*'dir.

	Kişi Tarafından Bilinen Known to Self	Kişi Tarafından Bilinmeyen Not Known to Self
Diğerleri Tarafından Bilinen Known to Others	I Açık/Serbest Faaliyet Alanı Area of Free Activity	II Kör Alan Blind Area
Diğerleri Tarafından Bilinmeyen Not Known to Others	III Kaçınılan Veya Gizli Alan Avoided or Hidden Area	IV Bilinmeyen Faaliyet Alanı Area of Unknown Activity

Şekil 3. Johari Penceresi / The Johari Window (Luft, 1963, s. 10)

Johari Penceresi'ndeki alanlardan ilki olan açık/serbest faaliyet alanında birey, kendisinin temsil edilmesine dair her bilgiye sahiptir ve bu bilgiler başkaları tarafından da bilinir. Bu alan ne kadar geniş olursa bireyin kendini tanıması ve kuracağı iletişimi kuvvetlendirmesi o kadar kolay olur. İkinci olarak kör alan, başkalarının kişi hakkında bildiği ancak kişinin kendisinin bilmediği alandır. Bu alanın dar olması, kişinin kendisini olduğundan daha fazla tanımasına ve iletişimini iyileştirmesine imkan sağlar. Bireyler, başkalarının kendileri hakkındaki düşünce yargılarına karşı her zaman açık fikirli olmamaktadır. Kişi, kendi hakkındaki birçok anlayışın salt doğru olduğuna inanır. Bu durum, bireyin eleştiriye kapalı olmasına ve kör alanını geniş tutarak zarar görmesine neden olur. Kör alanlarını daraltan bireyler, öz güvenlerini geliştirerek hem

kendileri hem de başkaları ile gerçekleştirecekleri iletişime katkı sağlar. Üçüncü, kaçınılan veya gizli alan, kişinin kendisinin bilgi sahibi olduğu ancak başkalarının bilmediği alandır. Bu gizli alanda kişiler kendi sırlarını saklar. Kendini anlatmayan veya paylaşmayan kişiler, özellikle başkalarıyla kurulacak ilişkilerde birçok zorlukla karşı karşıya kalır. Kişi hakkında bilgisi olmayan başka kişiler, kendi değer yargılarını kullanarak diğer bireyleri de tanımaya çalışır. Dördüncü alan da bilinmeyen faaliyet alanıdır. Bu alan, kişi hakkında ne kişinin kendisinin ne de başkalarının bilgi sahibi olmadığı alandır. Çoğunlukla yetenek veya ilgi alanlarının yer aldığı bu alanda birey, kendini keşfetmeli ve bilinmeyen bu kendi alanını öğrenmelidir. Bilinmeyen alanların öğrenilmesi için kişilerin aktifleşerek eylemlerde bulunması gerekir.

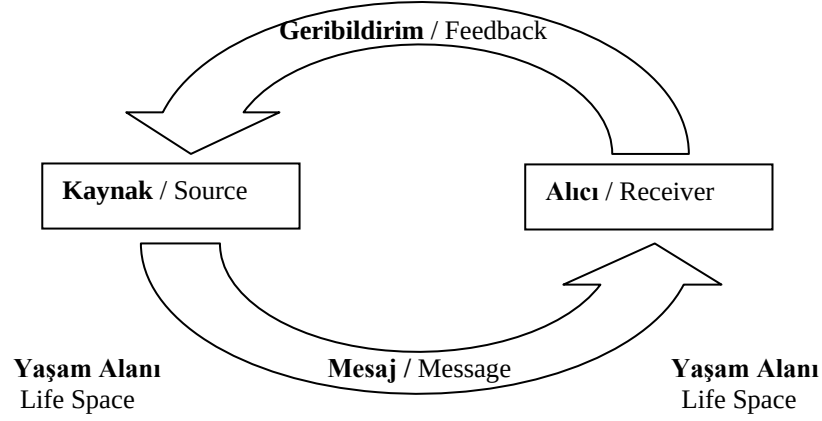
Eğer herkesin biricik olduğunu kabul edersek bu, herkesin olayları farklı yorumlayacağı anlamına mı gelir? Ve bu, tüm iletişimin ancak katılan belirli kişiler dikkate alınarak mı anlaşılabilirliği anlamına gelmektedir? Tüm iletişim tamamen kişisel midir? Bu düşünce biçimini takip etmek zordur. Bir iletişimin olabilmesi için, ortak paylaşılan anlamlar orada olmalıdır! Eğer her birimiz *tamamen* biricik ve kendisine özgü olan “algı dünyamızda” yaşıyor olsaydık, o zaman birbirimizle konuşamazdık. İşe yarayacak bir dil sisteminin temeli olmazdı (Hartley, 2014, s. 48).

2.1.3.2. Kişilerarası iletişim

Kişilerarası iletişim (bireylerarası iletişim), kaynak ve alıcı arasında karşılıklı etkileşime dayalı anlamları paylaşma süreci olarak gerçekleşen bir iletişim boyutudur. En az iki kişi arasında gerçekleşen bu iletişim, insan ilişkilerinin en temel yapısını oluşturur. Genellikle yüz yüze iletişim olarak gerçekleşir. Diğer durumlarda aracılı iletişim olarak karşılaşılan ve teknolojinin ilgili dönemsel imkanlarından faydalanılarak gerçekleştirilen halleri de söz konusu olmaktadır. “Kişilerarası iletişim genellikle kendiliğinden ve teklifsizdir, katılanlar birbirinden en üst derecede geri besleme alırlar, roller görece esnektir, çünkü taraflar nöbetleşe gönderici ve alıcı olarak edimde bulunurlar (Mutlu, 2012, s.186)”. Kişilerarası iletişimin süreç olarak sağlıklı ilerlemesinin en önemli etkenlerden biri de geribildirim ya da geri beslemenin sağlanmasıdır. Karşılıklı iletişimsel ilişki, kaynak ve alıcı arasında birbirlerine olan geri bildirimlerle süreklileştirilerek gerçekleşir. Kişilerarası iletişimde karşılıklı süreklileşen ilişki, çoğunlukla sözlü ve sözsüz iletişim türlerinin özelliklerinden faydalanılarak ilerlemektedir.

Kişilerarası iletişim, temel olarak iletişimdeki unsurlar (kaynak, alıcı, vd.) ve türler (sözlü, sözsüz, vd.) ile ortaya konulmanın yanı sıra bir iletişim boyutu olarak ele alındığında çeşitli yöntemlerle açıklanmaya çalışılmaktadır. İletişimdeki temel unsurların ve iletişimsel ilişki içindeki kişilerin özelliklerinin anlaşılmasına çalışılması, bireylerarası iletişim kavramının geliştirilmesinin önünü açmıştır. *Interpersonel Communication, Competency Through Critical Thinking* kitabında Caputo, Hazel ve McMahon kişilerarası iletişime yönelik geliştirilen yaklaşımlara yer vermektedir. Kişilerarası iletişimin diğer iletişim boyutlarından farklı olarak özelliklerini ortaya koyan araştırmalarda iki ana perspektiften bahsetmek mümkündür; bunlar, durumsal (situational) ve gelişimsel (developmental) bakış yaklaşımları olarak belirtilebilir (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 8). Durumsal bakış yaklaşımı ile kişilerarası iletişime yönelik ikili iletişim (dyadic communication) teriminin ilk olarak kullanımı, 19. yüzyılda Alman sosyolog George Simmel tarafından gerçekleştirilmiş ve kişilerarası iletişimin, bir sistem olarak iki kişi arasında gerçekleşen sosyal etkileşim olduğu ifade edilmiştir (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 9). Birey, hem kendini ifade ederek hem de karşısındakinin kendisini ifade etmesine imkan tanıyarak bilgi alışverişini bir iletişim süreci ile etkileşim halinde sosyal bir ortam olarak oluşturur. G. R. Miller ve M. Steinberg²⁶ durumsal yaklaşımın başlıca dört karakteristik özelliğini; iletişimde bulunan kişi sayısı, fiziksel yakınlığın derecesi, iletişimde bulunanların kullandıkları kanal sayısı ve dolaysız geribildirim olarak ortaya koymaktadır. Durumsal yaklaşımda, kişilerarası iletişimin iki kişi arasında gerçekleşen bir iletişim olduğunun öneminin vurgulanmasının yanı sıra iletişimdeki temel unsurlardan olan kaynak-mesaj-alıcı ve geri bildirim ile gerçekleştirilmesine de dikkat çekilir. Şekil 4'te kişilerarası iletişimin ele alındığı perspektiflerden olan durumsal yaklaşım için sade model olan *İletişimin Etkileşimsel İkili Modeli* yer almaktadır.

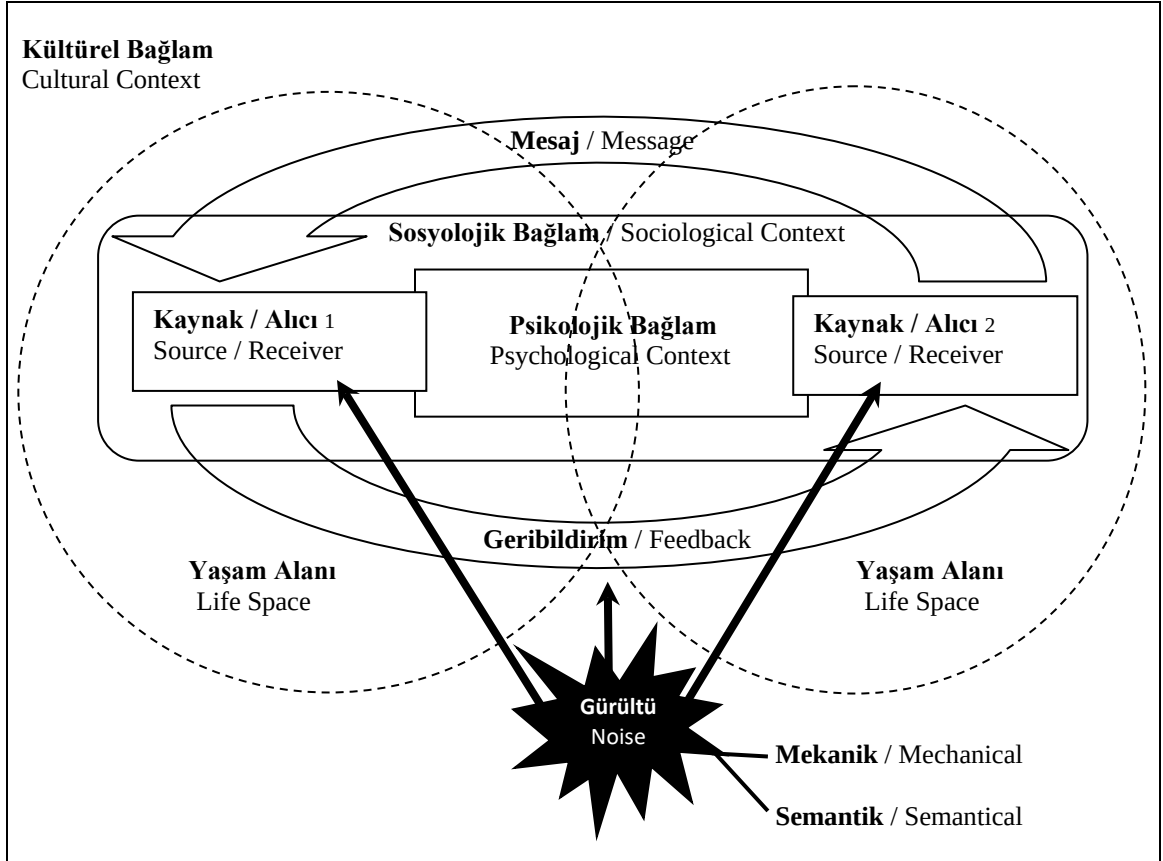
²⁶ Bkz: Miller, G. R. & Steinberg, M. (1975). *Between People: A New Analysis of Interpersonal Communication*. Palo Alto, CA: Science Research Associates.

Şekil 4. *İletişimin Etkileşimsel İkili Modeli / Interactional Dyadic Model of Communication (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 10)*

Kişilerarası iletişimde durumsal bakış yaklaşımı için geliştirilen yapıya Kurt Lewin'in²⁷ *yaşam alanı* (life space) kavramı eklenir. Yaşam alanı, kişilerdeki bilgi, deneyim, değer ve inanç gibi özellikleri kapsayan alan olduğundan, kişiye yönelik detaylı bilgiler vermekte ve böylelikle iletişim, etkileşimsel yapıdan işlevsel (transactional) model yapısına taşınmaktadır (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 8-11). İşlevsellikle belirtmeye çalışılan, kişilerin yaşam alanlarındaki özellikleriyle birbirlerini etkileyerek daha iyi anlaşılabilme ortamı oluşturmaktır. Bireyin kendini başkalarına açması ya da ifade etmesiyle yaşam alanı genişlemekte ve iletişim, başkalarının yaşam alanlarına taşınabilmekte, ortak yaşam alanlarında bütünleşebilmektedir. Kişilerin yaşam alanlarının daha fazla paylaşılmasıyla kişilerarası iletişim için ilişki önem kazanmakta, bireylerin birbirlerini anlama ve birbirleriyle de anlaşmalarının gelişmesi imkanı da böylece gerçekleşebilmektedir. Şekil 5'te, durumsal yaklaşıma eklenen yaşam alanı ile işlevselleşen kişilerarası ilişkilerde insanlara yönelik etki yapılarının ortaya konulduğu da görülmektedir.

²⁷ Bkz: Lewin, K. (1935). *A Dynamic Theory of Personality*. New York: McGraw-Hill.

Şekil 5. İletişimin İşlevsel Modeli / The Transactional Model of Communication (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 11)

Kişilerarası iletişimin bir diğer yaklaşımı olan gelişimsel bakış yaklaşımı, durumsal bakış yaklaşımının özelliklerini kendi kapsamına dahil eder. Gelişimsel yaklaşımda, durumsal yaklaşımdaki gibi bireylerin yaşam alanları ile çeşitli kişilik özellikleri öğrenilir ve bir ilişki süreci ortaya çıkar. Kişilerin yaşam alanlarıyla birbirleri hakkında bilgiler aldıkları ve böylelikle birbirlerini tamamlayıcı/bütünleştirici ilişkiler kurdukları da söylenebilir. Bu yaklaşım, bireylerarası iletişimi sadece iki kişi ve yüz yüze olarak sınırlandırmamakta, zamanla şekillenen ve çeşitli etkenlere bağlı olarak gelişen, değişen dinamik bir süreç olarak ortaya koymaktadır (Gürüz ve Eğinli, 2015, s. 67-69). İlk kez gerçekleştirilen iletişimde kişilerin özellikleri yeterince bilinmemekte ve ilk yargılı, tahminlere dayalı iletişim kurulmaktadır. Kişilerin yaşam alanlarına yönelik bilgiler öğrenilmeye başlandığında, kültürel (dil, değer, inanç, alışkanlık, vb.) ve sosyal (roller, vb.) özelliklerin bilgisine sahip olunmakta ve ardından niteliksel olarak değişen ve detaylandırılan iletişim ilişkisi, kişilerin psikolojik (bireysel özellikler, vb.) bilgisine yönelik de bir iletişimi ortaya koyabilmektedir (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 11-13). İletişim kuramcısı Gerald Miller da iletişimde ilk defa

bulunan bireyler için psikolojik bilgiden ziyade kültürel ve sosyal bilgilere genel düzeyde ulaşıldığını daha sonraki süreçlerde kişilerin detaylı bilgilerinin elde edilmesiyle psikolojik yapıdaki bilgilerinin de öğrenilip anlaşılmaya başlandığını belirtir (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 12-13). Böylelikle bireylerin birbirlerine yönelik bilgisi artmakta, ilişki yargıları yeniden şekillenmekte, davranışlara yönelik anlamların kurulması kolaylaşmakta ve gelişimsel olarak daha derinlikli var olmaktadır.

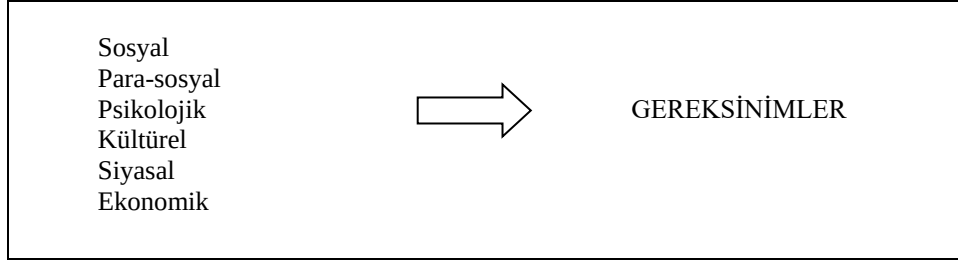
Kişilerarası iletişime yönelik geliştirilen yaklaşımlarla birlikte çeşitli iletişim teorileri de ortaya çıkmıştır. Fonksiyonel teori, ilişkiyel teori, karşılıklı anlam yönetimi teorisi, iletişim yeterliliği teorisi, ilişkiyel diyalektik teorisi, sosyal alışveriş teorisi, sosyal nüfuz teorisi, belirsizlik azaltma teorisi, bağlılık teorisi, atıf teorisi, temel kişilerarası ilişkiler oryantasyonu teorisi, vb. teorilerin hepsi iletişimde öğeleri, türleri, boyutları ya da anlamları ele alarak incelemekte ve açıklamaktadır (Gürüz ve Eğinli, 2015, s. 77-94). Kişilerarası iletişimin oluşum şekilleri bu ve benzeri teorilerle açıklanmaya çalışılmakta, birbiri ile ilişkili veya farklı alanların çalışma konusu haline de gelmektedir²⁸.

Erdoğan (2011, s. 267), kişilerarası bir sistem olarak kişilerarası iletişimden bahsederken ön koşulun kişinin kendisiyle iletişimini sağlaması gerektiğinden ve böylelikle kişiden geçen iletişimin kişilerarası ilişkiyi gerçekleştirebileceğinden bahseder. Kişi, kendi öz iletişimini sağlayarak başkalarıyla iletişim ilişkisinde bulunur ve mesaja yönelik içeriksel anlamlar geliştirir. İnsanın iletişimdeki gayesinin temel nedenleri vardır. Bu nedenleri anlamak için Tablo 2’de Erdoğan’ın (2011, s. 267) belirttiği gibi insanların amaçlarının varlığını ve bu amaçların aslında birer gereksinim olduğunu vurgulamak da gerekir. Psikolog A. H. Maslow’un temel ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisiyle ortaya koyduğu özelliklerde olduğu gibi insan, gereksinimlerini karşılamak/elde etmek için uğraşarak yaşamını sürdürmektedir²⁹.

²⁸ İletişim, psikoloji, sosyoloji gibi alanlardan da beslenen iletişim bilimlerinde bu teorilerin kendi amaçları doğrultusunda kullanılması alana katkı sağlayan birer olgu olarak kabul edilmektedir.

²⁹ Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396.

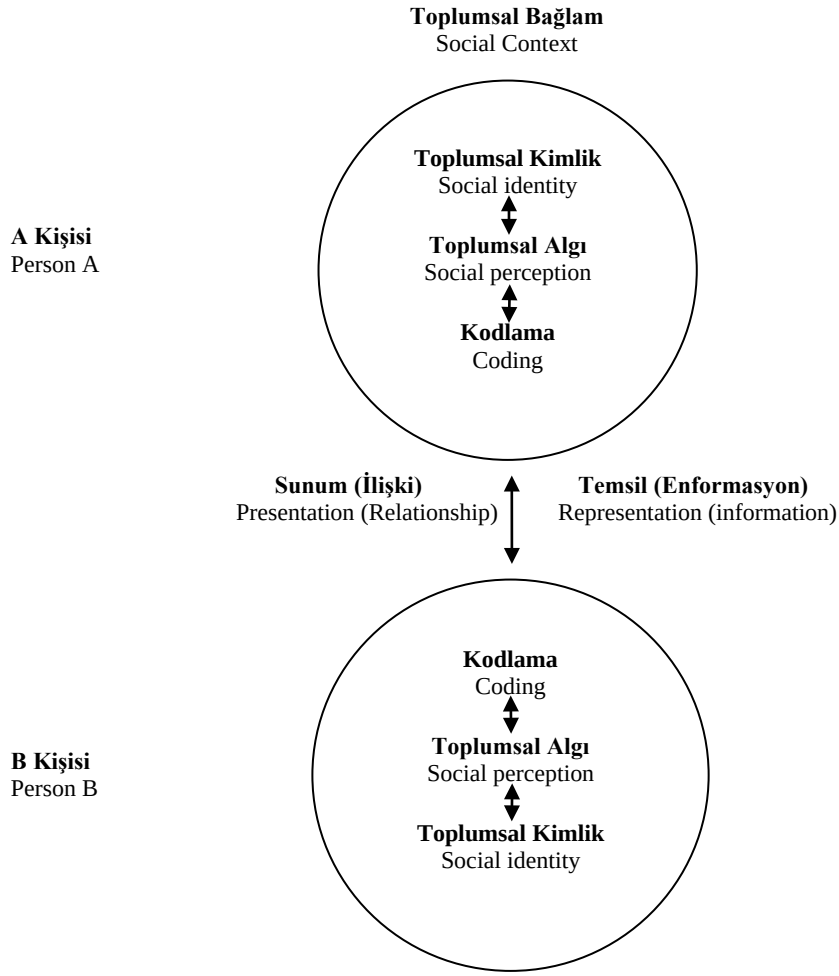
Tablo 2. *Neden Kişilerarası İletişim? (Erdoğan, 2011, s. 267)*

Gereksinimlerin karşılanması rastlantısal, kısa süreli olabileceği gibi planlı ve uzun süreli ilişkilerde de ortaya çıkan ve sonuçlarının hem kişinin kendisi hem de diğer bireyleri aktif bir belirleyici etken olarak etkileyen süreçleri kapsar. Kişinin kendisinin ve başka bireylerin referans çerçevelerine göre algıladıkları dünyada gereksinimler de sürekli şekillenmeler geçirir. Kişilerin algı rolleri değişir ve gelişir. Algıların kimi zamanlarda insanları yanıltması kimi zamanda da haklı çıkarması söz konusu olabilmektedir. Algı, Gökdağ'ın (2016, s. 76) da ifade ettiği gibi “bilginin seçilmesi, düzenlenmesi ve yorumlanması süreci”ni kapsamaktadır ve bu süreç kişisel özelliklerden etkilenerek gerçekleşir. Kişisel etkenler ve deneyimler, hangi bilginin algıda seçiciliğe maruz kalacağını da belirlemekte ve insanların ilişki yönlerini şekillendirmektedir.

İletişimin kişilerarası süreçler içerisinde gerçekleşmesi toplumdan (sosyal ortam) bağımsız düşünülemez. Toplumsal özellikler, kişilerin davranış biçimlerine etki etmekte ve hatta iletişimi yönlendirebilmektedir. Hartley (2014, s. 59), Şekil 6'da ortaya koyduğu *Hartley'in Kişilerarası İletişim Modeli* ile toplumsal/sosyal etkinin önemini de ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal bağlam ile bireyler, olayların örgütlenme şekliyle ilgili olarak toplumsal normları-kuralları-ilişkileri belirli toplumsal ve reel çevrelerde ortaya koyar. Toplumsal kimlik, bireylerin sahip oldukları kişilik, kendilik kavrayışları ve rollerini ortaya koydukları kendi nitelikleridir. Toplumsal algı, kişilerin ortam içerisinde eylemleriyle ürettikleri anlamları tanımlamayı sağlar. Kodlamada anlamlar dil ile ortaya konulmakta ve sembolleştirilmektedir. Bireyler, iletişim kurarken tüm bu toplumsal/sosyal özelliklerle birlikte belli sunum biçimlerinde (davranış, söz, vb.) ve kısmi/belirli (kasıtlı seçilmiş veya farketmeden) enformasyonla ilişkilerini sağlamaktadır³⁰.

³⁰ Hartley (2014, s. 65-66), ortaya koyduğu kişilerarası iletişim modelinde, Kurt Danziger'den faydalandığı temsil ve sunum kavramlarını ilişki ve enformasyon kavramlarıyla bütünleştirerek modelinde ele alır. Bkz: Danziger, K. (1976). *Interpersonal Communication*, Oxford.

Şekil 6. Hartley'in Kişilerarası İletişim Modeli / Hartley Model of Interpersonal Communication (Hartley, 2014, s. 59)

Hartley (2014, s. 40-51), kişilerarası iletişime yönelik yedi önermeden bahseder; yüz yüze görüşmeler, roller, iki yönlü, anlam, niyet, süreç ve zamandır. Kişilerarası iletişim, insanların yüz yüze kurduğu ortamlarda gerçekleşmesi bakımından oldukça önemlidir. Aracılanmış veya teknolojinin imkanlarından faydalanılarak gerçekleştirilen iletişimde (telefon, internet, vb.) yüz yüze bir ortam oluşamayacağından dolayı tarafların mesaja yönelik değişik etkiler altında olmaları söz konusu olabilmektedir. Aracılı iletişimde taraflar, birbirlerini karşılıklı olarak göremedikleri için sözsüz iletişim özelliklerinden yine karşılıklı olarak faydalanamamaktadır. Dolayısıyla iletişimin içeriğine yönelik gayelerin anlaşılma etkisi azalabilmektedir. Bu nedenle iletişimin yüz yüze görüşülerek gerçekleşmesi, kişilerarası iletişimin etki seviyesinin yükseltilmesi

açısından gereklidir. Kişilerin içinde bulundukları roller, davranış biçimlerini etkiler. Toplumsal hayat içerisinde her bireyin rolü vardır ve bu roller ile ilişkilerinin samimiyet boyutları, iletişimin derecesini belirler. Yakın ilişkileri olmayan insanların büründükleri roller, geçici iletişim süreçlerini gerekli kılar. Kişilerarasındaki iletişimin gelişmesi için ise insanların büründükleri rollerin yanı sıra bu rollerle birlikte muhatabı olunan diğer bireylere ilgili olmak gerekir. Kişilerarası iletişim, iki yönlü olarak gerçekleşmektedir. Karşılıklı ilişki olarak kurulan iletişimde kaynağın ayrıca alıcı, alıcının da ayrıca kaynak olması beklenir. Kaynak, iletişimin teyidini alarak alıcının da istediği yöne doğru iletişimi şekillendirebilmektedir. Anlam, söylenmek istenen ile söylenen arasındaki ilişkinin kurulması için dikkat edilmesi gereken bir diğer kişilerarası iletişim önermesidir. Burada amaç, ortak anlamların çıkarılmaya çalışılmasını sağlamaktır. Niyet, insanların belirledikleri amaçlarını gerçekleştirmek için kurdukları iletişimi ifade eder. Böylelikle ihtiyaçların karşılanması sağlanmaktadır. İnsanlar, iletişim kurdukları diğer bireylerle ilişkilerinin ilerleyişini (iletilerinin yönünü) şekillendirip sürecin gidişatını etkilemektedir. Ayrıca, süreç içerisinde insanların niyetlerinin de etkisiyle kurdukları ilişkinin yönünün şekillendiği belirtilebilir. Zaman olgusu içerisinde de insanların deneyimledikleri yaşantıları kişilerarası iletişimlerinde yer edinir.

Kişilerarası iletişimin etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi, kurulan ilişkinin başarılı bir şekilde geliştirilmesiyle doğrudan ilgilidir. DeVito, Shimoni ve Clark (2015, s. 205-207), etkili iletişimsel ilişki için POSITIVE olarak kısalttıkları olumluluk (positiveness), açıklık (openness), destekleyicilik (supportiveness), ilgi (interest), doğruluk (truthfulness), katılım (involvement), değer (value) ve eşitlik (equality) kavramlarına yer verir. Karşılıklı ilişkilerde olumlu bakış açısının önyargılar olmadan geliştirilmesi, söylenecek sözlerde açık sözlülükle hareket edilmesi, karşı taraftan ortaya konulan düşüncelerin de desteklenmesi, ortak ilgi alanlarının geliştirilmesi, doğru veya gerçeklerin saklanmaması, katılımlı olarak iletişim süreçlerinin içerisinde yer alınması, değer ve saygının gösterilmesi, üstünlük kurulmaya çalışılmadan eşitlikçi hareket edilmesi insan iletişimini iyileştirir.

2.1.4. İletişim engelleri

İletişim, amaçlandığı gibi gerçekleşmesi hedeflenen ve karşı tarafta bir etki yaratma çabasıyla şekillenen tüm süreçleri kapsamaktadır. İnsan iletişiminde birey,

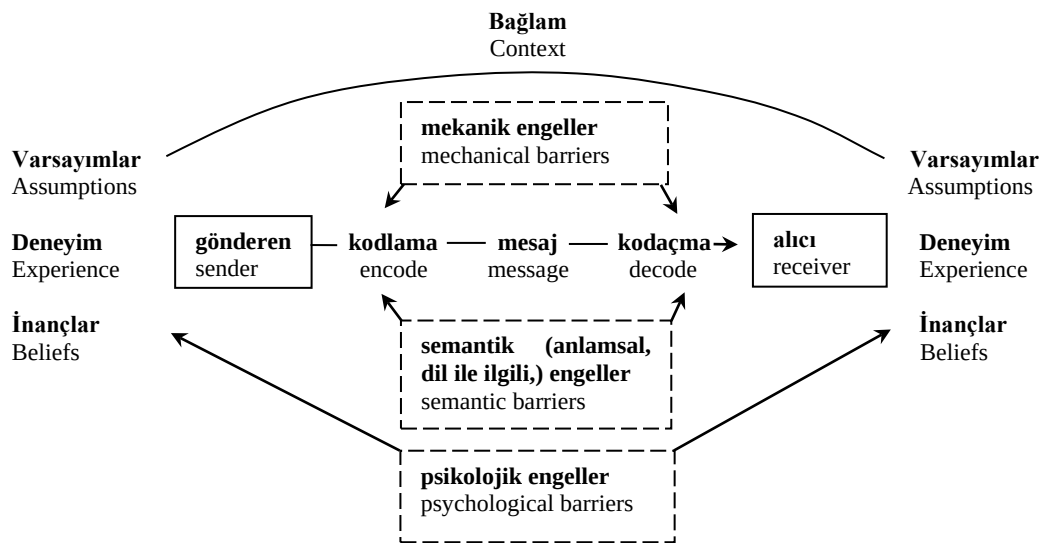
kendini ifade ederken ya da karşısındakinin söylediklerini anlamaya gayret ederken istediklerinin yeterince anlaşılabilmesinden dolayı çeşitli problemler yaşamakta ve/veya yaşatmaktadır. İnsanlar arasında eksiksiz iletişim kurmanın önüne geçen faktörler genellikle “engeller” olarak nitelendirilir. Engellerin “filtreler” olarak da kullanıldığını belirten Dimbleby ve Burton (1998, s. 78), iletişim alanındaki geçmiş çalışmalara bakıldığında “gürültü” ve “parazit” gibi kelimelerin de bu anlamda kullanıldığını belirtir.

İnsan iletişimde engellerin kendiliğinden ve bağımsız ya da çeşitli etkenlere bağlı olarak gerçekleşme durumlarının anlaşılabilmesi için bunun nedenlerinin ortaya konulması gerekmektedir. İnsan için kimi zaman bir konu sorun oluşturabilirken kimi zaman da oluşturmayabilir. İletişim sorunlarının anlamlarının açığa çıkarılmasında insanlar arası ilişki en dikkat çeken ayrıtı olmakla beraber, en önemli engellerin de insanın aklında yer aldığı ya da yaratıldığının altı çizilmelidir. Öyle ki engelleri anlamaya çalışırken çeşitli etkenleri tanımlamak üzerine kurulu yapıda insan faktörünün de farkındalığıyla hareket edilmelidir. Birer sorun haline gelen iletişim yapısının arkasında yatan nedenleri anlamaya çalışmak, iletişimde karşılaşılan ya da karşılaşılmaması muhtemel sorunlar silsilelerinin çözümüne yönelik birer çabadır. Dolayısıyla iletişimde yer alan sorunlara yönelik geliştirilen birçok bakış açısı ya da kavramdan da bahsedilebilmektedir.

Tutar ve Yılmaz (2013, s. 111), iletişimin engellerine yönelik bozucu ve yapıcı engeller olmak üzere iki türün varlığına dikkat çeker. Bozucu engeller iletişimin işleyişindeki sorunları ifade ederken, yapıcı engeller ise var olan ya da olası sorunlara yönelik bazı çözümleri sağlamak için tercih edilmektedir. Engellere yönelik bu iki olgunun anlaşılması ile iletişimin sorunsal çerçevesi çözümlenebilir. Yapıcı engeller, iletişim ilişkileri üzerindeki anlaşmanın, düzen mekanizmalarının sağlanmasına ve iletişimin bozucu engellerinin önlenmesine yöneliktir. İlişkilere yapıcı bir anlayışla yaklaşılarak sorunların ortadan kaldırılması ya da azaltılması amaçlanır. Bu engeller birer koruyucu ya da muhafaza edici bariyerler olarak da düşünülebilir. İletişim ilişkilerinde yapılması ya da davranılması gereken kuralları ortaya koyarak karmaşıklığın giderilmesi ve düzenin sağlanmasına imkan verir. Bozucu engeller ise özellikle olumsuzluklar üzerine kurulu olarak iletişimin temel unsurlarındaki teknik yapıdan, çevresel faktörlerden ve kişilerin çeşitli (psikolojik, vb.) özelliklerinden

kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla iletişim problemleri, iletişimin bozucu engelleri olarak da ifade edilebilir.

İletişim engellerine yönelik Şekil 7’de Dimbleby ve Burton bir yapıyı ortaya koymaktadır. Bu yapı ile üç tip engelin ya da filtrenin iletişim sürecini nasıl etkilediğinin görselleştirmesinin faydalı olacağı belirtilir. *Mekanik engeller*, özellikle bağlam (ilişki örgüsü) ve kodlama süreçlerinde, *semantik (anlamsal, dil ile ilgili) engeller* ise mesajın ifade edilmesinde ve yorumlanmasında, *psikolojik engeller* de insanların duygusal süreçlerinde yer almaktadır. İletişim, kendi süreci içindeki fiziksel etkenler tarafından engellenebilir ya da filtrelenebilir. Konuşanların etrafındaki gürültü, iletişim bağlamında bir filtre oluşturabilir. Görme ya da işitme engeli gibi fiziksel bir problem de iletişimin önünde engel oluşturabilir. Bu durum, mekanik engellerle ilgilidir. İletişim, kelimelerin dikkatsizce kullanılmasıyla da filtrelenebilir. Dil, kelimelerin anlamlarıyla ilişkilidir. Eğer kelimeler uygun anlamlarıyla kullanılmazsa doğru bir şekilde anlaşılmazlar. Kullanılan kelimeler anlamlandırılmadığında iletişim engellenir. Eğer bir kişi karşısındakinin kullandığı dil ile aynı dili kullanarak bir iletişim kurmuyorsa orada semantik bir engel vardır. İletişim tutumlar, inançlar ve değerler tarafından filtrelenebiliyor ya da engellenebiliyorsa, bu durum da psikolojik engellerle ilgilidir. İletişimde tutumlar, insanların durum ve olaylara yönelik bakış açılarına göre belirlenir ve bu, insanların inanışlarındaki perspektif şekilleriyle de ilgilidir (Dimbleby and Burton, 1998, s. 79-81).

Şekil 7. İletişim Engelleri / Barriers to Communication (Dimbleby and Burton, 1998, s. 81)

İletişimdeki problemlerin açığa çıkarılmasındaki süreçte *mekanik, semantik ve psikolojik* olarak temellendirilen engellerin hepsi birbiriyle ilişkilidir³¹. Öncelikle iletişim yapısında yer edinen *mekanik engellerin* çözümlenmesi gerekir. Bunun için, iletişim yapısı içerisindeki temel unsurlar ele alınmaktadır³². İletişimin temel unsurları olarak gönderen-mesaj-alıcı arasındaki ilişki süreci açığa çıkarılmaktadır. Sözlü ve sözsüz iletişimin de bir parçası olan bu unsurlar, kişilerarası iletişimdeki etkili iletişimin ortaya konulması için temel yapı taşlarıdır. Etkili iletişim için kurulan ortamda iletişimin sekteye uğramaması amacıyla sağlıklı iletişim, geri bildirimlerle bir gereklilik olarak hedeflenmektedir. İletişimin temel unsurlarından her birinin taşıması gereken çeşitli özellikler vardır. Genel hatlarıyla kaynak, iletişim sürecini başlatan olarak gönderilmek istenilen mesaj hakkında konuya yönelik öncelikle yeterince bilgi sahibi olmalı ve mesajını iletişime uygun biçimde kodlayabilmelidir. Kodlama ya da kod açımından dolayı yaşanacak teknik engellerin ortadan kaldırılması gerekir. Mesajın açık ve anlaşılır olması ile zamanlamasına da dikkat edilmelidir. Alıcı, kaynaktan gelen mesajın anlamına farklı anlamlar yüklemekten amacına uygun olarak da almalıdır (Yatkin, 2003, s. 99-110). Kaynak ve alıcı arasındaki bu ilişkinin devamında geri bildirimlerle ileti alışverişi artırılarak iletişimin işleyişi kuvvetlendirilir. İletişim ilişkisi tek taraflı değil, karşılıklı ve etkileşimli gerçekleştirilmelidir. Bunun için de aktif dinleme gereklidir. Karşılıklı anlayışın oluşmasında dinlemenin sağlanması, empati vb. anlayışlarla desteklenmesi önemlidir. Devito (2013, s. 91-93), dinlemede dört engeli yer verir. Bunlardan ilki, ortamda istenmeyen gürültülerden kaynaklı olan fiziksel (physical) dinleme engelleri ve mesajla ilgili olan konudan farklı düşüncelerle meşgul olmanın yarattığı zihinsel (mental) dinleme engelleridir. İkincisi, kişilerin sahip olduğu önyargılar (biases and prejudices) ile bireylerin kendi kalıplaşmış tutumlarına bağlı olarak farklı bakışlara sahip yargılara açık olmamalarıyla ilgilidir. Üçüncüsü, alıcının konu ile ilgili asıl meseleden uzaklaşmasının kişide yarattığı odaklanma eksikliği (lack of appropriate focus) durumudur. Son olarak dördüncü dinleme engelinde de kaynağın ne söyleneceğine yönelik alıcının akıl yürütme ile çeşitli yargıları kendinde oluşturmasıyla, kaynağın anlatmak istediği konunun dışında kalıp erken yargılama (premature judgment) durumu söz konusudur.

³¹ Çalışma kapsamında incelenen filmlerdeki aile içi iletişim sorunları; mekanik, semantik ve psikolojik engellerin bulgulanmasıyla açıklanmaktadır.

³² İletişimin temel unsurlarına yönelik detaylı açıklamalar için alanyazında yer alan *iletişim kavramı, önem ve unsurlar* başlıklı bölümü inceleyiniz.

İletişim engellerini dinlemeyle ilişkilendirerek olumsuz örüntüler olarak ele alan bir başka bakış açısına göre aşağıdaki maddeler yer almaktadır:

- “Öğüt vermek, çözüm getirmek, yönlendirmek,
- Yargılamak, eleştirmek, ad takmak,
- Soru sormak, araştırmak, incelemek,
- Teşhis, tanı koymak, tahlil etmek,
- Teskin, teselli etmek, konuyu değiştirmek
- Kendine odaklanma,
- Şaka yapma, alay etme (Cihangir Çankaya, 2014, s. 105. 106)”.

Yukarıda belirtilen maddeler, kişilerin bir iletişim problemi olarak karşı tarafta yarattıkları sorunlu iletişim davranışlarının özellikleridir. Her birinde de iletişim engeli teşkil eden bir dilin kullanımından kaynaklı alıcıda olumsuz bir etki yaratılmaktadır. Bu maddeleri emretme, uyarma, suçlama gibi maddelerle arttırmak ya da yeniden şekillendirmek de mümkündür.

İletişim sürecinin her aşamasında karşılaşılabilen bir sorun olarak gürültüden uzak durulmalıdır. “Gürültü, kaynağın gönderdiği mesajla, alıcının aldığı mesaj arasındaki farklılığa neden olan bütün unsurlardır (Güney, 2012, s.253)”. Sonuç olarak, eğer kaynak ve alıcı arasında uygun ortam yok ise ve mesaj çeşitli belirsizlikler içeriyorsa, doğru kanal ile kodlama sağlanmamışsa, ortamda istenmeyen gürültüler varsa, bu ve benzeri sorunlar karşısında iletişim de mekanik bir engelle sekteye uğrayacaktır.

Semantik (anlamsal) olarak iletişim engellerinin ortadan kaldırılması doğrudan dil ile ilgilidir. Simgelerle anlamlandırılan dilde bireyler arasında farklı anlamların çıkarılması, sorunları beraberinde getirmektedir. Dil, her ne kadar biçimsel veya şekilsel bir öge gibi görünse de anlamsal olarak içerikten ayrı düşünülemez. Gökçe, dildeki kullanımlarda bireylerin ortak işaretlere sahip olmasıyla ortak iletişim anlamlarını çıkarılabileceğine vurgu yapar (2015, s. 142). Ortak dil, ortak işaretlerin sağlanmasıyla ve anlamların pekiştirilmesiyle doğrudan ilgilidir. Karşılıklı olarak aynı anlamlarla düşünülen dilin öğeleri ortak sonuçlara imkan sağlayacağından dolayı, anlaşmanın da zeminini hazırlar.

Kişilerarası iletişimde bir diğer sorun olarak *psikolojik engeller*, insanların duygu, düşünce ve değer yargılarıyla ilgilidir. Psikolojik olarak kendini hazırlamamış kişi, kaynaktan gelen mesajlara da kapalı olacaktır. Algısal süreçler kapalı olduğunda kaynağın mesajına yönelik duyarlılıkta da tıkanma ile karşılaşilmektedir. Sözlü olarak

yeterince kendini ifade edemeyen birey, duygu veya hislerini aktarmada beden dilinden de faydalanır. “Eğer, sözlerle hareketler çelişiyorsa beden dili sözcüklerin dilinden daha gerçekçidir (Tutar ve Yılmaz, 2013, s. 126)”. Bu nedenle kişilerin psikolojik yapıları sözlü ve sözsüz iletişimin öğeleriyle tutarlılık gösterdiğinde amacına uygun olarak etkili iletişimin sağlanmasına zemin hazırlar. Belirli konulardaki belirli bakış açılarına sahip insanların fikirlerini değiştirmek ya da etkilemek oldukça güçtür. Kalıplara sıkıştırılmış bakış açısına sahip alıcıların değer ve tutum yargılarında değişiklik yapılmaya çalışılması zor olmaktadır. Ancak alıcının psikolojik yapısı anlaşılabilirdiğinde, üzerinde etki yaratarak mesaja ilgisi çekilebilmekte ve alıcı ile etkileşim sağlanabilmektedir.

İletişim ilişkilerinde üç temel sorun olarak engellerin (mekanik-semantik-psikolojik) ele alınması, iletişim engellerine yönelik kodların sistemli bir şekilde çözümlenmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca iletişim engellerine yönelik daha birçok sınıflandırmaya yer vermek de mümkündür. “Gürüz ve Eğinli (2015, s. 283-314), önyargı/kalıp yargı, tektipleştirme/stereotipleştirme, dilsiz bilgilenme ve Halo etkisi, varsayılan kişilik teorisi, özellik atfetme, kehanet teorisi, kalıplaşmış düşünce, suçlamak, zihin okuma, filtreleme, değiştirme çabası, kutuplarda düşünmek, açısı sadakati, kişiselleştirme, etiketleme, dilde belirsizlik, örtülü anlamlar, savunuculuk” özellikleri ile kişilerarası iletişim engellerine dair önemli kavramlara dikkat çeker. İletişim engellerine yönelik oluşturulan bu özellikler, kişilerin davranış, algı ve tutumlarıyla da doğrudan ilgilidir. Nihayetinden bunların hepsi iletişim engellerinde yer alan temel üç iletişim engeline (mekanik-semantik-psikolojik) dahil edilebilir.

Kişilerarası iletişim engellerine yönelik alan yazındaki kaynaklarda yer alan sınıflandırmalar çeşitlilik gösterdiğinden dolayı sistemli verilerin sıralandığı çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle kişilerarası iletişim engelleri için geliştirilen sınıflandırmaların olduğu ölçekler gereklidir. *Communication: The Process, Barriers, And Improving Effectiveness* başlıklı çalışmada Lunenburg (2010), iletişim engellerine süreç, fiziksel, semantik ve psikolojik engeller olmak üzere dört ayrı kategoride yer verir. Sabuncuoğlu ve Gümüş (2008), *Örgütlerde İletişim* başlıklı kitabında engelleri teknik, psiko-sosyal ve örgütsel engeller olarak, örgütsel iletişim boyutuyla irdeler. Zeynep Başer, Dilek Başer ve Pervin Naile Demirkaya, *Kişiler Arası İletişim Engelleri Ölçeği Geliştirme* başlıklı makaleleri ile kişilerarası iletişim engelleri ölçeğini beş temel kategoride ortaya koymaktadır. Tablo 3’te ilgili ölçeğin kategori ve göstergeleri sıralanmıştır.

Tablo 3. Kişiler Arası İletişim Engelleri Göstergeleri (Başerer, Başerer ve Demirkaya, 2016, s. 293-294)

Kategori	Gösterge
Dilsel-Davranışsal	Hatalı Beden Dili Kullanımı
	Dil ve Anlatım Engelleri
Kişisel	Düşünceleri Dayatma ve Kendine Odaklanma
	Hatalı Çözüm Üretme
Duyuşsal	Yargılama Hataları
	Yanlış Mizah Kullanımı
Algısal	Zihinsel ya da Duygusal Olarak Dikkat Dağıtan Etkenler
	Fiziksel Olarak Dikkat Dağıtan Etkenler
Psikolojik	Önyargılar
	Hatalı Tutum

Tablo 3'te belirtilen ölçeğe göre kişilerarası iletişim engellerine yönelik beş kategori ve 10 gösterge bulunmaktadır. Bu göstergeler, mekanik, semantik ve psikolojik engellerin sınıflandırıldığı kişilerarası iletişimindeki özelliklerdir.

Kişilerarası iletişimde yaşanan iletişim sorunlarına çeşitli yaklaşımlarda da yer verilmektedir. Buna örnek olarak çatışmalardan bahsetmek gerekir³³. Çatışma kendi içerisinde de sınıflandırılır. Bunlar aktif, pasif, varoluş, tümden reddetme, önyargılı, yoğunluk, kısmi algılama, alıkoyma'dır (Dökmen, 2005, s. 45-58). Belirtilmesi gerekir ki bu yaklaşımların kişilerarası iletişim çatışmalarında nedenlere değil sonuçlara odaklandığıdır. Dökmen, bu çatışmaları sonuç faktörleri olarak adlandırır ve ayrıca başlangıç faktörlerini; biliş, algı, duygu, bilinçdışı, ihtiyaçlar, iletişim becerisi, kişisel

³³ Harary ve Batell, Graf Teorisi'nden faydalananarak kişilerarası iletişimde çatışmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirir. Bkz: Harary, F. and Batell, M.F. (1981). Communication conflict. *Human Relations*, 34, 633-641.

faktörler, kültürel faktörler, roller, sosyal ve fiziksel çevre, mesajın niteliği olarak maddelendirir (2005, s. 82-133).

İletişim süreci esnasında herhangi bir gürültü (iletişimdeki mekanik, semantik ve psikolojik engeller dahilinde) nedeniyle bir sorunla karşılaşılması durumunda iletişimin başarısızlığa uğratılması, *iletişimin çökmesi* olarak ifade edilmektedir ve iletişimin bu duruma gelmesine neden olan gerekçe de güç yapılarının ortaya koyulmasından kaynaklanmaktadır (Erdoğan, 2011, s. 93-95). Başka bir ifadeyle, güç yapıları iletişimin yönünü belirlemekte ve iletişiminin sorun olması durumunda güç hiyerarşisinde de problemler yaşanmaktadır.

İletişim sorunları denildiğinde, gönderenin amacına ulaşmasıyla ilgili sorunlar denmektedir: İletişim problemleri göndericinin çıkarının gerçekleşmesi bağlamında ele alınmaktadır. Bütün bunların anlamı oldukça açık: İletişim sorunları bir tarafın (göndericinin) diğer tarafı (alıcıyı) yönetme ve kontrol etme sorunlarıdır. Bu tür iletişim, ne denli serbest pazar, özgürlük, demokrasi ve serbest enformasyon akımı gibi ifadelerle gelirse gelsin, bir egemenliği gerçekleştirme iletişimidir (Erdoğan, 2011, s. 88).

2.2. Aile ve İletişim

Bir toplumun en küçük birimi olarak aile, barındırdığı üyelerinin birbirleriyle çeşitli amaçlarla ilişkiler kurdukları bir topluluğu ifade etmektedir. Ailedeki bireyler, etkileşimde bulundukları üyeleriyle iletişimin kaçınılmaz tarafları olarak kabul edilebilmektedir. Kişi, hayatta var olma sebeplerini ortaya koyarken aileyle birlikte birçok sorunun üstesinden gelmeye çalışır. Çünkü henüz dünyaya gözlerini açmış bir bireyin kişiliğinin oluşması ve diğer süreçlerindeki yaşam mücadelesinde, yol gösterici ve koruyucu olarak aile vardır. Aile, iletişim olgusuyla yakından ilgili olarak bireyler arası çeşitli ihtiyaçlardan kaynaklı ilişkiler yapısını ortaya koyan toplumsal bir birimdir.

2.2.1. Aile kavramı ve ailede yaklaşımlar

Aile kavramı, bir çok yaklaşımla ele alınmaktadır. Giddens aileyi şu şekilde tanımlar: “Akraba bağlantılarıyla doğrudan doğruya bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği bir insanlar topluluğudur (Giddens, 2012, s. 246)”. Aile nitelenmesindeki koşul, akrabalığın oluşmasıdır. Akrabalığın, bireyler

arasında evlilik yoluyla veya kan bağlarını bağlayan soy dizileriyle (kardeş, anne, baba, vb.) oluştuğu ifade edilir. Bu noktada, evliliğin tanımlanması gerekmektedir. Evlilik, yetişkin iki bireyin toplumsal kabul ve onayıyla cinsel birleşimini vurgular. Evlilik sonrasında, evlenen kişiler akraba olur ve bunların çocukları ile birlikte bir evin içinde sürdüğü hayata veya çocuk edinerek sahip olduğu aile yapısına çekirdek aile denilmektedir (Giddens, 2012, s. 246-247). Geniş aile modeli ise, genellikle geleneksel toplumlarda varlığını sürdürmüştür. Bir hane içinde büyükbaba, büyükanne, erkek kardeşler ve erkek kardeşlerin eşi, kız kardeşler ve eşleri, hala, dayı, yeğen gibi kan bağıyla birbirine bağlı yakınların birlikte yaşamını ifade eder. Aynı zamanda, evliliklerin de çeşitleri söz konusudur. Tekeşlilik ve çokeşlilik olmak üzere iki şekilde evlilikler gerçekleştirilir. Tekeşlilik, genel olarak batı toplumlarının tercih ettiği, bir eş üzerine kurulu evliliktir. Çokeşlilik ise, kadının veya erkeğin birden çok eşinin olduğu evlilikleri belirtir. Bu bağlamda, tarihsel süreç içerisinde çokeşlilik; bir erkeğin birden çok kadın ile evli olma durumunu vurgulayan çokkarınlık ve yine tarihsel süreç içerisinde daha az rastlanan bir kadının birden fazla koca ile yaşamı ifade eden çokkocalılık durumudur (Giddens, 2012, s. 246-248).

Aile üyelerinin sayısı ve yapısı göz önünde bulundurularak geçmiş yüzyıllara bakıldığında aile yaşam biçimlerine yönelik farklı görüşlerin varlığı dikkat çekmektedir. Aile kurumu batıda, geçmiş yüzyıllarda genellikle çekirdek aile ile kendini var etmiştir. Özellikle modern öncesi dönem batısı için geniş aile biçiminin varlığı düşünülmekteydi. Ancak yapılan çeşitli araştırmalar, aynı hanede yaşayan kişi sayılarının dönemin koşullarının etkisi nedeniyle az olduğunu ortaya koymuştur. Hastalıklar, savaşlar, çocuk doğumları sırasındaki hem çocuk hem de anne ölümleri, yaşam biçimlerine bağlı olarak küçük yaşta kendi ailelerinin yanından ayrılıp başka ailelerin yanına çalışmaya gidenler, vb. etkenlerle aile yapıları farklılıklar göstermiş ve çoğunlukla (batı toplumları için) çekirdek aile yapısı söz konusu olmuştur (Giddens, 2012, s. 248).

Aile yapısının değişimi ve gelişimine yönelik toplumlarda çeşitli hareketlilikler yaşanır. 1500 ile 1800'lü yıllar arasındaki batı aile yapısına yönelik sosyolog Lawrence Stone'nun³⁴ üç aşamada ele aldığı ailenin gelişimi değerlendirilebilir (Giddens, 2012, s. 248-250). İlk olarak, küçük çekirdek aile gruplarıyla topluluk şeklinde yaşam söz konusudur. İnsanlar, aileye duygusal bir bağ ile bağlanma ihtiyacı duymazlar. Aynı

³⁴ Bkz: Stone, L. (1980). *The Family, Sex, and Marriage in England, 1500-1800*. New York: Harper and Row

zamanda, cinsel birleşimleri haz almaya yerine üremeye dayalıdır. Bireysel seçim özgürlükleri, toplumun (topluluğun) çıkarlarının önüne geçemez. Dolayısıyla, aşık olma halinde olan insanlara hastalıklı ve kötü bakılır. Diğer aşaması ise, on yedi ve on sekizinci yüzyıllardaki geçiş aşamasıdır. Aile ve topluluklarda erklik veya babanın etkisi oldukça güçlü ve önemlidir. Duygusal yakınlık evlilik tercihlerinde ön plana çıkmıştır. Üçüncü evrede ise, ev mahremiyetinin ön planda olduğu, yakın duygusal bağlarla aileye ve evliliğe bağlanma etkeni dikkat çeker. Bu durum da, bağlanmacı bireyciliğin gelişiminin önünü açmıştır. Cinsel çekim, romantik aşk gibi duygusal bağlanmacı edimler ön plana çıkmıştır. Buna paralel olarak, bireysel seçimlerin topluluk kararlarının önüne geçtiği dönemi beraberinde getirmiştir. Günümüz aile yapısının temelini, üçüncü evredeki durum ile yakından ilişkilidir. Kadınlar, ev ile olan işlere bakmıştır; erkekler ise ev ekonomisi (eve ekmek getiren pozisyonundaki rol) ile ilgilenmiştir. Günümüze yaklaşıldığında bu kalıplar da daha eşitlikçi anlayışlara doğru yıkılmaktadır.

Aile kavramı için, Engels *Devletin, Ailenin ve Özel Mülkiyetin Temeli* eserinde kelimenin anlamına yönelik familia-famulus sözcüklerinden bahseder. Roma devleti döneminde famulus sözcüğünün anlamı “evcil köle” anlamında kullanılmakta, Familia ise “bir tek adama ait bulunan kölelerin bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Engels, 1990, s. 63). Ayrıca bu kavram için “Romalıları tarafından, içinde, başkanın, kadın, çocuklar ve belirli sayıda köleyi babalık otoritesi altında tuttuğu ve hepsi üzerinde yaşatmak yada öldürmek hakkına sahip bulunduğu yeni bir toplumsal örgütü belirtmek için türetildi (Engels, 1990, s. 63)” ifadesine yer verilir. Engels’in dikkat çektiği durum, ailenin otorite ve kölelikle birlikte anlaşılabilirliği. Bunun yanı sıra, ailenin mevcut sistemde en önemli sürüdürücü kurumu oluşturduğu da eklenebilir.

Sosyal bir olgu olarak, tarihsel süreç içerisinde sürekli değişim halinde olan aile kurumu, her dönemde, toplumda ve coğrafyada farklı şekillerde belirmiştir. Başka bir deyişle, aile kavramı ve yapısı için tek bir evrensel tanım yapmak zordur. Bu nedenle, aile kavramının ortaya koyulmasına ilişkin farklı yaklaşımları ve tanımları ifade etmek önemli olmaktadır. Turner, Rose’dan³⁵ yola çıkarak aile bağlarına yönelik kan ve evliliğin önemli olduğuna işaret eder; evliliğin resmi bir tören veya ritüel ile gerçekleştiği ve cinsel ilişki sonucunun kana dayalı bir durumu ortaya çıkardığını vurgular (2014, s. 364).

³⁵ Bkz: Rose, A.M. (1968). *Sociology, The Study of Human Relations*. New York: Alfred A. Knopf

Aile kurumunun toplumda yer alan diğer kurumlar içinde en temel ve en eski kurumların başında geldiği belirtilebilir. Bütün toplumlarda bir bireyin mutlaka bir ailenin içinde doğduğu ve yetiştiğine dikkat çekilmektedir. Bu nedenle, ailenin evrensel bir kurum olduğunu ifade etmek gerekir. Bunun yanı sıra, aile evlilik sözleşmesi sonucu meydana gelir. Bu bakımdan en yalın tanımıyla aileyi “birbirine kan bağı ile bağlı bireylerin oluşturduları bir grup olarak” ifade etmek de mümkündür (Özkalp, 2005, s. 131). Aile, üyeleri açısından değerlendirildiğinde çeşitli işlevlere sahip olunduğu da görülmektedir. Bir ailede çocuğun yetişmesi, büyümesi ve korunması ile ilgili sorumluluklar söz konusudur. “Böylece aile birbirilerine kan bağı ile bağlı ve çocukların yetiştirilmesi konusunda belirli sorumlulukları olan bir gruptur diyebiliriz (Özkalp, 2005, s. 131-132)”. Ailenin oluşabilmesi için de evlilik kurumunun var olması gerekmektedir. Zira, toplumda bu sözleşme iki insanın cinsel ilişki sonrası çocukları olmasını meşru kılan bir sözleşme işlevi görmektedir. Başka bir deyişle, aile kurumu beraberinde evlilik kurumunu da getirir. “Olson, DeFrain ve Skogrand (2011, s. 3) evliliği, iki kişi arasında duygusal ve fiziksel yakınlığın kurulduğu, çeşitli görevlerin ve ekonomik kaynakların paylaşıldığı yasal bir sözleşme” olarak tanımlar. Aile kurumu ile birlikte var olan bir diğer etmen ise akrabalıktır. Zira her aile akrabalık ilişkisi içerisinde yaşamını sürdürmektedir. Akrabalık en yalın haliyle “bireylerin sosyal ilişkilerinin gerçekleştiği evlilik, kanbağı, veya soy-sop ilişkilerine dayalı bir sistem (Özkalp, 2005, s. 131-132)” olarak belirtilir.

Akrabalık ilişkileri, aile ve evlilik kurumları, aynı zamanda toplumsal birer kurum olduklarından durağan bir halde olmamışlardır. Özellikle, bu kurumlarda günümüze kadar gelen süreçte kentleşmeyle birlikte hızlı bir şekilde birçok değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişim süreçlerini sınıflandırarak incelemek mümkündür. Özkalp, ailenin sınıflandırılmasını dört ana başlık altında ele almıştır; bu aile sınıflandırması ana ailesi (anaerkil), baba ailesi (babaerkil), büyük aile (geniş aile), küçük aileden (çekirdek aile) oluşmaktadır (2005, s.133). Ana aile yapısı, avcılık ve toplayıcılık ile geçinen toplumlarda, insanların toprağa yerleşmesiyle meydana gelmiş aile yapısıdır. Bu aile yapısında, anne ev ekonomisini düzenler, bitki yetiştirir, hayvanları evcilleştirir ve evde çocukların, yaşlıların, hastaların bakımı ile ilgilenir. Baba ise, avcılık yapmak için yerleşim yeri olarak kullandıkları mekandan uzaklaşarak yiyecek toplar. Bu aile yapısında babanın otoritesi yoktur, otorite ve hakimiyet annededir (Özkalp, 2005, s.133).

Baba aile yapısında babanın otorite ve hakimiyeti söz konusudur. Baba ile kendi içinde üçe ayrılmaktadır. Pederi aile: Bu ailede, baba ve anne birlikte yaşamını sürdürürler. Akrabalık hem anne hem de baba üzerinden sağlanır. Çocuklar üzerinde de anne ve babanın eşit hakları olduğu aile yapısıdır. Bölünmez asaba (Zodruğa): Bölünmez asaba aile yapısında en yaşlı erkek tüm ailenin (asabanın) reisidir. Akrabalık baba tarafından sürdürülür. Aynı zamanda bu aile yapısında özel mülkiyet yoktur. Anne ve baba çocuklar üzerinde bir hakka sahip değildir. Tüm fertler eşittir ve her şey asabanın malıdır. Bu aile yapısı toprağa bağımlı yaşayan toplumlarda ortaya çıkmıştır. Dünyada Balkanlar, Afrika ve Asya bölgelerinde görülmüştür. Ataerkil aile: Bu aile yapısında baba, mutlak ve sınırsız hakimiyete sahiptir. Erkek bu hakimiyeti dinden almaktadır. Atalarından devraldığı aileyi-ocağı sürdürmekle görevlidirler. Bu ile İlk olarak eski Roma’lılarda görülmüştür ve daha sonra Yunanistan, Çin, Yahudiler gibi toplumlarda görülmüştür. Patriarkal aile, pederşahi aile veya Roma ailesi gibi adlarla da ifade edilmektedir. Bu ailede bir erkek çocuğa sahip olmak önemlidir. Zira soy, ocak, aile erkek (baba) üzerinde sağlanmaktadır. Baba ailenin bütün mallarına sahiptir ve istediği şekilde hareket etme hakkına sahiptir (Özkalp, 2005, s. 134).

Büyük ailede, birçok çekirdek yapıdaki küçük ailenin aynı yerde oturmasına dayanan aile yapısıdır. Yaşamını toprak üzerinden sağlayan ve geri kalmış, geleneksel toplum yapılarında ortaya çıkan aile yapısıdır. Büyük aile; geleneksel, eski, geniş, geleneksel geniş aile adlarıyla da ifade edilmektedir. Akrabalığın ise bazı toplumlarda anadan bazılarında ise babadan sürdürüldüğü görülür. Ailedeki en yaşlı fert ailenin reisidir. Çekirdek ailede ise, “karı koca ve evli olmayan çocuklardan meydana gelen en küçük toplumsal birimdir (Özkalp, 2005, s. 136)”. Bu ailede ana baba ve çocuklardan meydana gelir. Çocuklar eğitim alıp iş bulmaları durumunda aileden ayrılır ve genellikle iki kuşaktan meydana gelir. Modern aile, çekirdek aile, dar aile, çağdaş aile, demokratik aile gibi isimlerle de ifade edilir. Bu aile yapısının evrenselliği, işlevi için cinsel ilişkiyi düzenleme, ekonomik dayanışma, üreme ve toplumsallaşma etmenleri sıralanır (Özkalp, 2005, 133-137). Sonuç olarak aile kurumu, çeşitli şekillenmeler geçirebilmekte ve aileye ilişkin tanımlamaların farklı örnekleri söz konusu olabilmektedir: 'Tek başlarına çocukları ile yaşamak durumunda kalan aile fertleri', 'ebeveynlerin kan bağı olan veya olmayan çocukları ile yaşamları' ve 'çocuk sahibi olmadan çiftlerin kurdukları ortamların hepsi aile kurumunu temsil ettiği ileri sürülebilir.

Aile kurumuna ilişkin çeşitli teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar barındırdıkları bakış açıları ile farklı boyutlarda da değerlendirilebilmektedir. *Ekolojik yaklaşımda* aile yapısı, aile ile çevresi arasındaki ilişkileri inceler. Ailenin içinde bulunduğu çevre veya çevresel ortam ile etkileşim halinde bulunulduğu belirtilmiştir. Sosyal bir varlık olarak ve organizma olarak bireyin yaşam kalitesinin birbirini yakından etkilediği ifade edilir. Aynı zamanda bu yaklaşımda aile çevresel etmenlere, değişimlere uyum sağlayan ve bu noktada kendisini yeniden üretebilen bir yapı olarak ele alınmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2011, s. 36-37).

Yapısal-işlevselci yaklaşımda, aile bütün-parça, grup-üye üzerinden ele alınır. Başka bir ifadeyle sistemler, alt sistemler şeklinde incelenerek ailenin topluma yönelik olarak işlevlerini yerine getirdiği oranda, toplumun dengeli ve istikrarlı bir şekilde kendini sürdüreceği vurgulanır. (Canatan ve Yıldırım, 2011, 38). Aile kurumuna ilişkin işlevselci yaklaşımda, aileyi oluşturan bireylerin sosyal bir varlık olmasından kaynaklı bir takım ihtiyaçları olduğu ve bu ihtiyaçların karşıladığı en önemli kurumun da aile olduğu ifade edilir. Bu yaklaşımda aile; cinsel davranışları düzenlemek, topluma yeni üyeler kazandırma, toplumsallaşma, bakım ve korunma sağlama, sosyal yerleştirme, duygusal destek işlevlerini birey ve topluma sağlamaktadır (Özkalp, 2005, s.142-144). Aynı zamanda bu teorik yaklaşımın alt başlığı olarak, enstest yasası ve fonksiyonları yapısının aile içi rollerin karışmasını önlemek açısından önemli gördükleri belirtilir. Ailede anne, baba, çocuklar birbirileri ile yakın oldukları için karşılıklı ilişkilerinin nasıl olması gerektiğinin düzenlenmesi dayalı yaklaşımdır. Bu noktada, ailede enstest ilişkilerinin önüne geçmek temeldir (Özkalp, 2005, s.144).

Çatışma yaklaşımı, gruplar arası çatışmalı ilişkilere dayanmaktadır. Toplumdaki eşitliklerin, aileye ve aile içindeki bireylere yansımaları inceler. Bu kuramda, yaşanan dünyada kıt kaynakların olduğu belirtilir. Bu nedenle toplumdakiler rekabet ve mücadele içindedir. Böylece, toplum rekabet içinde çatışmalı mücadele içinde bulunur. Aile içinde de, benzer şekilde yansımalarının olduğu ileri sürülür. Bu çatışmaların eşitsiz güç dağılımından kaynaklandığı söylenir. Aile içinde güçlü olanların, güçsüz olan bireylere göre avantajlı olduğu vurgulanır (Canatan ve Yıldırım, 2011, s. 40-41).

Feminist yaklaşıma göre, partiarkal (ataerkil) sistemde kadın ve erkek arasındaki ilişki eşitsizlik temeli üzerinden şekillenmiştir. Ataerkil sistemde toplumsal eşitsizlik, cinsler arası eşitsizlik, toplumun tüm kurumları ile sürdürülmeye çalışılır. Bu eşitsizliğin sürdürülmesini sağlayan önemli kurumların başında aile kurumu

gelmektedir. Aynı zamanda bu yaklaşıma göre, toplumsal cinsiyet rolleri, sınıf, yaş, cinsel yönelim, yaş, ırk gibi öğeler aile kurumunda öğretilir. Bu nedenle, aile kurumunun daha eşitlikçi olmasının ancak toplumdaki değişimlerle mümkün olabileceği öne sürülür. Bunun yanı sıra, feminist yaklaşımda bir çok çeşit vardır: liberal, radikal, marksist, radikal, sosyalist gibi farklı görüşler ve çözüm önerileri söz konusudur. Fakat ortak temel nokta ataerkil sistemin eşitsizlik ürettiği ve aile kurumunda toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizliği yarattığı vurgulanır (Canatan ve Yıldırım, 2011, s. 41-42).

Simgesel etkileşimcilik, insan ile dünya arasındaki ilişkilere odaklanır. İnsanların dünyayı anlamlandırma sürecinde var olan şeylere anlamlar yükleyerek algılamaya çalışılır. İnsanların anlamlandırma sürecinin ise karşılıklı ilişkilere dayandığı ifade edilir. Bu yaklaşıma göre diğer toplumsal olgular gibi aile olgusunun da bilgi, inanç, tutum, değer ve rollerin simgesel etkileşimi meydana getirdiği vurgulanır. Aynı zamanda ailedeki bireyler için gerçekliği oluşturması ve yanlış veya doğrunun ne olduğu olguları irdelenir. Simgesel etkileşimcilik yaklaşımında aile içindeki rol temsilleri ve rol karşısındaki beklentilerle birlikte anlamlandırma olgularına odaklanır. Aile içindeki ilişkileri ön plana alıp inceleyen perspektiftir. (Canatan ve Yıldırım, 2011, s. 43-44).

Toplumsal alışveriş yaklaşımı, insanların birbirileri ile olan ilişkileri kar-zarar (rasyonel) üzerinden değerlendirir. Zira insani ilişkiler diğer anlamıyla sosyal ilişki olarak vurgulanır. Sosyal ilişkilerin ise alışverişe (mübadele) dayandığı öne sürülür. Bu yaklaşımda, aile bireyleri arasındaki ilişkilerinde bir alışverişe dayandığı belirtilir. Bu noktada aile üyeleri arasında ilişkilerde rasyonel anlamda en yüksek fayda ve en düşük maliyete odaklanıldığı ileri sürülür. Böylece aile arasındaki ilişkilerin dengeli ve hakça bir teraziden oluştuğu vurgulanır (Canatan ve Yıldırım, 2011, s. 44-45). *Ailevi gelişim yaklaşımı* ise ailenin durağan bir yapısının olmadığına ve dinamik bir yapıya sahip olduğuna odaklanır. Bu nedenle de, ailenin bir dizi gelişimsel evreler yaşayarak günümüze geldiğini ifade eder. Aile dinamik ve sürekli değişen olduğu için aile fertlerini bulunduğu zamana göre yeni görevler beklediği vurgusu yapılır. Ailenin işlevini, gelişim süreci içerisindeki aile bireylerinin görevleri tamamladığı bir küme olarak ifade eder (Canatan ve Yıldırım, 2011, s. 45-46)

Aile sistemleri yaklaşımı, adından da anlaşılacağı üzere aile bir sistem olarak görülür ve ailedeki sistemin diğer tüm sistemlerde olduğu gibi kendi içinde var olan

kurallara göre çalıştığını ve devam ettiğini öne sürer. Aynı zamanda bu yaklaşıma göre, aile bireylerinin hem kendi aralarında hem de toplumla ilişkilerinde günlük işlevlerini yerine getirmek ve devamlılığı sağlamak zorunluluğunda olduğu bir sisteme dayandığı vurgulanır. Sistem modelinde, aile içinde çatışma ve gerilim, ailenin ve sistemin geleceğini tehdit edeceği için kaçınılması gereken bir durum olarak belirtilir (Canatan ve Yıldırım, 2011, s. 47).

2.2.2. Türk aile yapısı

Sosyal bir olgu olarak aile tarihsel süreçler içerisinde sürekli değişim halindedir. Türk aile yapısı da değişim süreçlerini çeşitli aile yapılarıyla sürdürmüştür. Türk aile yapısını genel olarak üç temel başlıkta toplamak mümkündür. Eski Türklerde aile, islami dönemde aile ve modern Türkiye’de aile şeklinde sınıflandırılabilir (Canatan ve Yıldırım, 2011, s. 97). Eski Türklerin aile yapısını belirleyen temel etmen ekonomik ve sosyal yapısıdır. Göçebe toplum olduğu için boy, uz (aşiret), il (devlet, ülke) şeklinde toplum örgütlenmesi gerçekleşmiştir. Eski Türklerde aile yapısı ataerkildir zira baba ailenin temeli ve direğidir. Soy, baba ve oğul üzerinden gerçekleşir. Evinden ayrılan kız artık o ailenin bireyi olmaktan çıkar. Aynı zamanda evliliklerin aile yakınları ve tanıdıkları aracılığıyla gerçekleştiği de belirtilir. Genellikle de tek eşliliğin tercih edildiği de vurgulanır. İslami dönem ailesinde de yerleşik (uygar) hayata geçen Türklerde, yine baba ailenin revidir ve soy, baba oğul üzerinden gerçekleşir. İslamiyetle birlikte Arap ve Fars kültürünün etkisiyle eski Türklerdeki kadının görece olumlu durumunun geri düştüğü öne sürülür. Zira Türklerde, islamiyetle birlikte erkeğin birden çok kadınla evlenebildiği sürecin önü açılmıştır. Özellikle Osmanlı döneminde bu aile yapısı ortaya çıkar. Osmanlı’nın son zamanlarındaki Tanzimat döneminde aile yapısının değiştiği ve modern Türkiye dönemindeki aile yapısının temellerinin atıldığı ifade edilir (Canatan ve Yıldırım, 2011, s. 97-113).

Modern Türkiye dönemi aile yapısını da üç başlık altında incelemek mümkündür ve bunlar; köy (kırsal kesim), gecekondu ve şehir ailesidir (Özkalp, 2005, s.151). Kırsal aile yapısında en yaygın aile, çekirdek ailedir. Bu ailede karı, koca ve çocuklardan oluşan bir aile durumu hakimdir. Bunun yanı sıra, aynı çatı altında birden çok evli çiftin yaşadığı geniş aile tipi de kırsalda yaygın aile yapısıdır. Evin en büyük erkeğinin sözü geçerlidir. Soy baba-oğul üzerinden yürümektedir. Aile içinde babanın akrabaları vardır

ve baba öldükten sonra toprak bölüşümü erkekler arasında gerçekleşir. Bir müddet sonra bölünen toprak aileye yetmez ve kentlere-şehirlere doğru göç başlar. Gecekondu ailesi de bu durumda ortaya çıkan aile tipidir. Bu aile yapısında çekirdek aile yapısı hakimdir. Anne, baba ve çocukların bir arada yaşadığı aile yapısı yaygındır. Fakat bazı özellikleriyle kırsal aileyi andırır. Aile içindeki yaşlı erkek (baba) hala çok etkindir ve karar mercidir. Kentsel aile yapısı ise tamamen çekirdek aileye dayanır. Günümüz Türkiye'si'nin büyük bir çoğunluğunun aile yapısı kentsel aile yapısıdır. Anne, baba ve çocuktan oluşan bu aile yapısında baba gene etkindir. Fakat aile içindeki para tek baba elinde değildir bu nedenle eşit dağılıma yakın bir yapı da söz konudur (Özkalp, 2005, s.151-155).

Sonuç olarak aile, dinamik ve değişen bir olgudur. Toplumda medyana gelen sosyal, ekonomik ve siyasi değişimlerden, ailenin ve aile fertlerinin durumlarında da değişikliklere neden olduğu görülür. Toplumsal değişimlerden aile yapısının da etkilendiği ve form değiştirdiği anlaşılmaktadır. Eski Türklerden günümüz Türkiye'sine kadar olan süreçte aile yapısının toplumsal değişme yönünde bir değişiklik gösterdiği de ifade edilebilir.

2.2.3. Aile iletişimine yönelik yaklaşımlar

Toplumun en küçük yapısı olarak aile, iletişim ilişkilerini henüz insan doğduğu andan itibaren başlattığı yer olarak ortaya çıkar. Aileyi var eden üyeler arasında kurulan bağ, aile içi iletişim ilişkisi yardımıyla gelişip şekillenmektedir. Ailedeki temel üyelerden olan kadın ve erkeğin birbiriyle kurdukları iletişim, kendi aralarındaki etkileşim çerçevesini de ortaya koyar. Dolayısıyla iletişimin çerçevesi, etkileşim boyutunun da çerçevesidir. Bu durum ailenin diğer üyeleri için de gerçekleşir. Ailede iletişim, benzer veya farklı şekillerde ebeveynler, evlatları veya diğer üyeleri (geniş aile, vb.) arasında da kendini var eder.

“Aile içi iletişim:

- Eşler arası (karı-koca) iletişim
- Çocuklar ve çocuklarla iletişim
- Kaynana-gelin iletişimi
- Gelinin, “kocasının” diğer aile çevresiyle iletişimi
- Damatlık iletişimi (Erdoğan, 1997, s. 235)”.

Aile içi iletişim sınıflandırması olarak aile üyeleri arasındaki yapıda, çekirdek veya geniş aile özelliklerin de etkili olduğu söylenebilir. Aile içi iletişim ilişkisi, bireyler arasında çok yönlü gerçekleşebilmektedir. İrfan Erdoğan'ın aile içi iletişim sınıflandırması, özellikle egemenlik anlayışına dikkat çekmektedir. Aile içi güç anlayışının şekillendirdiği yapıda aile içi iletişim ilişkisinin de düzenlendiği (değiştirdiği) söylenebilir. Ailedeki ebeveynler kendi aralarında, çocuklarıyla, çocukların kendi arasında veya diğer (geniş aileler) üyelerle birlikte bir iletişim ağı içerisindeki yapıların gerçekleşmesi söz konusu olabilmektedir.

Aile genelde toplumu, özelde ise bireyi barındıran kültür, gelenek ve inanışların yaşam biçimine yansıdığı bir düzendir. Ailedeki kişilerin var ettikleri uyum, bir etkileşim yapısı içerisinde bireylerin davranış şekillerini de ortaya koyar. Ailenin açık bir sistem olduğu vurgusunu yapan Caputo, Hazel ve McMahon'a göre aile dış çevresel faktörlerden hem etkilenmekte hem de bu faktörleri etkilemektedir (1994, s. 237). Yaşanılan toplumun kültürel etkisi, bireylerin aile içi ilişkilerinde gözlemlenebilmekte veya aile içi ilişkilerden topluma yönelik çıkarımlar yapılabilmektedir. Aile, kendi üyelerinin oluşturduğu istikrarlı süreçlerde (olumlu veya olumsuz) iletişim ilişkilerini sistemin bir parçası olarak ortaya koyar. Aile üyelerinden birinin yaşadığı bir durumdan diğerlerinin de etkilenmesi söz konusudur. Ailedeki üyeler, birbirine bağlı bir gruptan oluşmaktadır. Olson, DeFrain ve Skogrand (2011, s. 44-45), çeşitli sosyokültürel özellikliklere sahip ailelerdeki yaşam kalitesinin artırılmasında aileyi anlamak ve geliştirmek için üç özelliğin bağlılık (cohesion) esneklik (flexibility) ve iletişim (communication) olduğunu belirtir. Ailede bağlılık, duygusal yakınlık ile sağlanır. Aile üyeleri arasında ortak paylaşımlar ile uyumlu ilişkiler kurulur. Esneklik, karşılaşılan zorluklarla mücadele etmede aile üyelerinin birbirlerine sağladıkları destekler ile ilgilidir. Aile bireylerinin kendi aralarındaki manevi katkıları, zorlukların üstesinden birlikte gelmede önemlidir. Zorlukların aşılamayan sorunlar olarak görülmesinin yerine bunlarla başa çıkmada yeni yöntemlerle hareket edilmesi, durumların daha iyi yönetilmesini ve çözümünü sağlar. İletişimde ise duygu ve düşüncelerin aile ortamlarında anlaşmaya yönelik paylaşımı ile olumlu sonuçlar elde edilir. İlişkilerdeki rekabet anlayışı yerine, işbirliğine dayalı etkileşim sağlanır.

Aile iletişiminin değerlendirilmesinde altı boyutun dikkate alınması gerektiğini belirten Olson, DeFrain ve Skogrand, bunları; dinleme becerileri (listening skills), konuşma becerileri (speaking skills), kendini açma (self-disclosure), netlik (clarity),

konuya odaklanma (staying on topic), saygı ve itibar (respect and regard) olarak sıralar (2011, s. 92). Dinleme aktif bir şekilde gerçekleştiğinde geribildirimler de olumlu gerçekleşir. Dinlenen kişinin aktardığı ileti anlaşılmaya ve gerekliyse empati kurulmaya çalışılabilir. Konuşma becerileri, kişilerin başkalarının yerine konuşmaktansa kendi adlarına konuşmayı tercih etmeleri ile ilgilidir. Kişi, kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmeli, kendini açmalıdır. Mesajların içeriğinde netliğin sağlanması, iletilerin aktarımını kolaylaştırır. Bireylerarası ilişkilerde ilgili olunmasının gereken konuya odaklanmanın sağlanması dikkat dağınıklığının önüne geçilmesini sağlar. Aile üyeleri arası saygı ve itibar gösterme aile içi ilişkileri olumlu yönde geliştirir. “Çift ve Aile İletişiminin Seviyeleri” başlıklı Tablo 4’te zayıf, iyi ve çok iyi sınıflandırması yer almaktadır.

Tablo 4. Çift ve Aile İletişiminin Seviyeleri / Levels of Couple and Family Communication (Olson, DeFraen ve Skogrand, 2011, s. 92)

Karakteristik Özellikler Characteristic	Zayıf Poor	İyi Good	Çok İyi Very Good
Dinleme becerileri Listening skills	Zayıf dinleme becerileri Poor listening skills	Dinler görünmek ancak geribildirim sınırlı Appear to listen, but feedback is limited	Geribildirimde bulunmak, iyi dinleme becerileri göstermek Give feedback, indicating good listening skills
Konuşma becerileri Speaking skills	Sıklıkla başkaları için konuşmak Often speak for others	Kendisi için, diğerleri için konuştuğundan daha fazla konuşmak Speak for self more than for others	Başkaları için konuşmak yerine kendisi için konuşmak Speak mainly for self rather than for others
Kendini açma Self-disclosure	Düşük duygu paylaşımı Low sharing of feelings	Orta derecede duygu paylaşımı Moderate sharing of feelings	Yüksek duygu paylaşımı High sharing of feelings
Netlik Clarity	Tutarsız mesajlar Inconsistent messages	Net mesajlar Clear messages	Çok net mesajlar Very clear messages
Konuya odaklanma Staying on topic	Nadiren konuya odaklanma Seldom stay on topic	Sıklıkla konuya odaklanma Often stay on topic	Ağırlıklı olarak konuya odaklanma Mainly stay on topic
Saygı ve itibar Respect and regard	Düşükten orta dereceye doğru Low to moderate	Orta dereceden yükseğe Moderate to high	Yüksek High

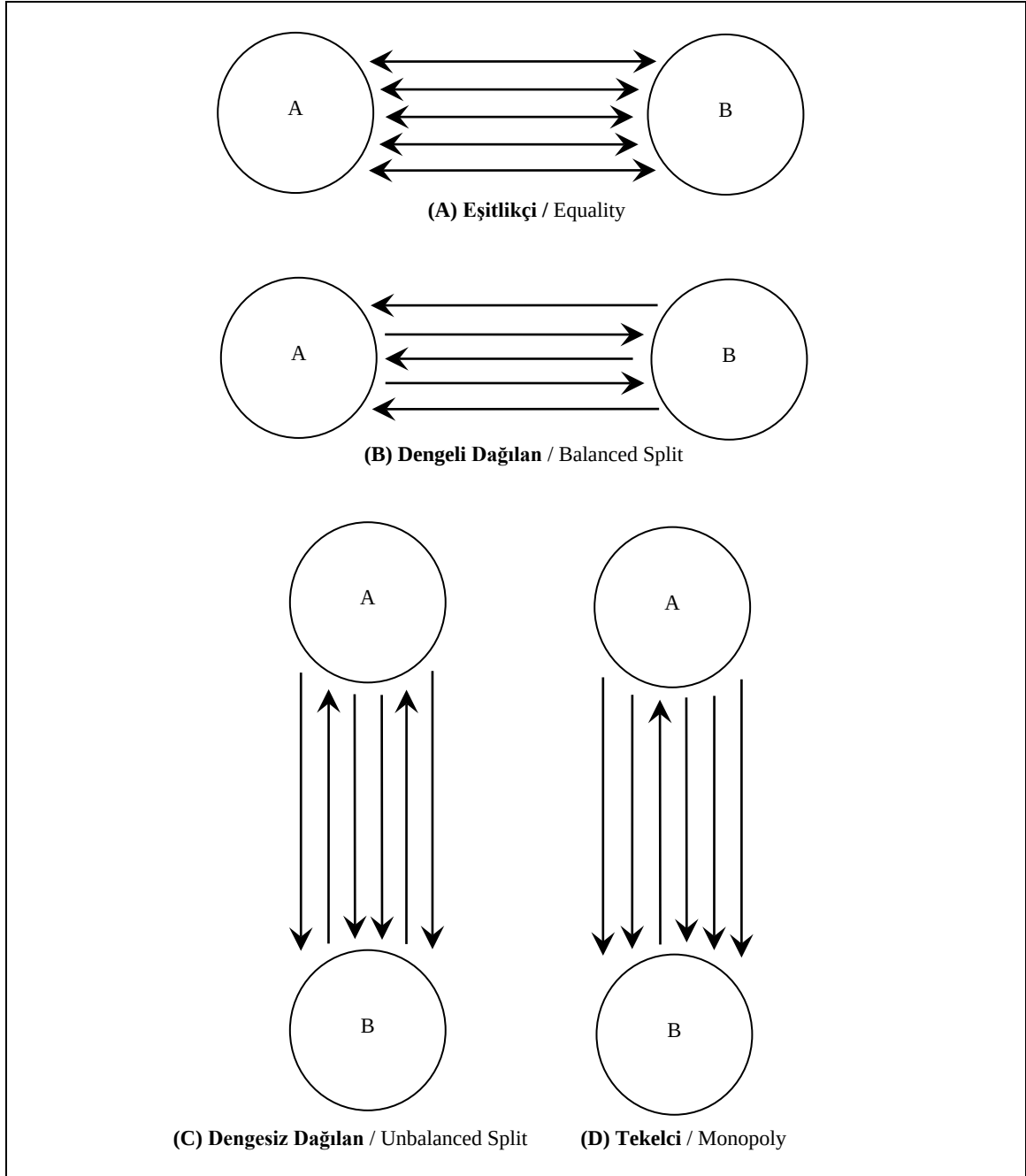
Gelişen ve değişen aile yapıları içerisinde çeşitli aile iletişim fonksiyonları bulunmaktadır ve bunlar; destek (support), kişilik ve kimlik (personality and identity), değer oluşumu (value formation), günlük yaşamda aile iletişimi (family communication and everyday life)'dir (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 237-240). Aile üyeleri arasında bireyler birbirlerine birçok konuda destek sağlar. Bu destekler duygusal süreçleri kapsadığı gibi samimiyet, güven ve benzeri ihtiyaçları da içinde barındırır. Ailedeki bireylerin kişilik ve kimliklerinin şekillenmesinde üyeler arası ilişkinin etkisi bulunmaktadır. Sağlıklı kurulan aile içi ilişkilerde özgüveni gelişen bireyin karşısındaki aile üyelerine güven duygusu besleyebilmesi, algı çerçevesini olumlu bakış açısıyla şekillendirmesi, kişilik ve kimliğinin pozitif yönde gelişmesine katkı sunmaktadır. Çeşitli kültürel alışkanlıklardan gelen gelenek ve göreneklerin aile içi ortamlarda değer oluşum ve paylaşım süreçlerine katkısı, etkileşimin kuvvetlenmesine ortam hazırlamaktadır. Aile içi üyeler, ortak paydalarında yer alan ritüellerini, çeşitli etkinliklerle kendi değerleri olarak paylaşır. Gündelik hayat içerisinde aile bireyleri, temel gereksinimlerini sağlamak için de sürekli iletişim halindedir. Yeme, içme, barınma gibi temel ihtiyaçların mücadelesi de aile içi ortak görev paylaşımlarına ve bu nedenle etkileşimin ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır.

2.2.3.1. Aile içi iletişim modelleri

Aile, temelinde iletişim ilişkisine dayanır. Aile bireyleri arasında fizyolojik, psikolojik, sosyolojik gibi çeşitli ihtiyaçlar vardır ve bu ihtiyaçlar, iletişim aracılığıyla açığa çıkarıldığı ortamlarda şekillenerek davranış yapılarını ortaya koyar. Aile bireylerinin kişisel veya ortak ihtiyaçları, bulundukları aile ortamlarındaki münazaralarında şekillenmekte, bireyler arası duygu ve düşünce aktarımı gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bir amaca ulaşmak için iletiyi oluşturan aile bireyi olarak kaynağın, çeşitli sözlü ve sözsüz iletişim davranışlarında bulunduğu da dikkat çekmek gereklidir. Bireyler arası iletişimdeki kişi, mesajını aktarırken kurduğu iletişim ilişkisinin yapısını da açığa çıkarır. Ailelerdeki iletişim ilişkilerinde karşılıklı anlaşmanın sağlıklı bir şekilde sağlanması, aile üyeleri tarafından genellikle istenen bir durumdur. Ancak, kimi zamanlarda iletişimde sorunlar yaşanır. Aile içi bireyler, kurdukları iletişimle amaçlarına ulaşırsalar da ulaşmasalar da iletişim problemlerinin parçası haline gelirler. Bu durum, aile içi iletişim yapısının ortaya çıkmasıyla da

doğrudan ilgilidir. Aile içi bireylerin kurdukları iletişim ilişkileri ister sağlıklı olsun ister olmasın bir yapıyı var eder. Aile ilişkilerindeki iletişim eğilimleri gözlemlendiğinde, aile iletişim yapısının şekli de anlaşılabilir.

DeVito (2013, s. 272-274), aile ve temel ilişkilerin anlaşılmasında dört iletişim modelinin olduğunu belirtir ve bunlar; *eşitlikçi (equality)*, *dengeli dağılan (balanced split)*, *dengesiz dağılan (unbalanced split)* ve *tekelci (monopoly)* modellerdir. *Eşitlikçi modelde* her birey iletişime eşit derecede katılır. Bireylerin rolleri, aynı düzeyde öneme sahiptir. Duygu ve düşüncelerin paylaşımında her birey diğerine aynı ölçüde güvenir ve katkı sunar. Bireylerin birbirleri üzerinde üstünlük kurma gayretleri yoktur. Farklı bakış açılarına yönelik açık anlayış ve ortak destekler sağlanır. Karar alma süreçlerinde herkesin görüşü eşit derecede öneme sahip olarak dahil edilir. *Dengeli dağılan modelde*, aile üyelerinin eşitlik anlayışları sürdürülmekle birlikte her bireyin ayrı uzmanlık alanı bulunur. Kişi, uzmanlık alanını kendi kontrol eder ve birbirlerinin uzmanlık alanlarına yönelik saygı ve güven vardır. Kendi uzmanlık alanı konusunda karar verici, kişinin yine kendisi olduğundan dolayı otoriteler de dengeli dağılır. Aile içi gereksinimlerin uzmanlık alanlarına göre paylaşılarak karşılanması, diğerlerinin uzmanlık alanına müdahale edilmediği sürece sorunların da oluşmasının önüne geçilir. *Dengesiz dağılan modelde*, aile içerisinde bir kişi diğerlerine göre daha baskındır. Bu kişi, fikirler konusunda diğer aile üyeleri tarafından daha üstün kabul edilir. Bilgili olduğuna inanılır. İletişim ilişkisinin büyük bir kısmında söz sahibi olarak denetimi elinde tutar ve açıklamaları genellikle onaylanır. İletişim sorunlarının yaşanması halinde üstün gelen taraf yine baskın olan kişidir. *Tekelci modelde ise*, bir kişi otoriteyi tamamen kendi elinde tutar. İletişim kurmak yerine sadece ders veren ve söz hakkı olan kişidir. İletişim sorunlarının yaşanması halinde haklı çıkan hep otoriteyi elinde bulunduran kişidir. Bu kişinin istekleri yerine getirildiğinde anlaşma ve memnuniyet vardır, aksi halde sorunların çözümü sağlanamaz ve diğerleri bundan zararlı çıkar (DeVito, 2013, s. 272-274). Şekil 8’de her bir iletişim modeline yönelik belirtilen oklar, kaynak ve alıcı arasındaki iletilerin yönünü ve dolayısıyla iletişim ilişkisinin yönelimini ortaya koymaktadır.

Şekil 8. Çiftler ve Ailelerde İletişim Modelleri / *Communication Patterns in Couples and Family* (DeVito, 2013, s. 273)

Bu şekil, metinde tartışılan dört iletişim modelini çok basitleştirilmiş bir biçimde göstermektedir. A, Eşitlikçide, iletişim ve karar verme açısından eşit bir dağılım vardır; her insan eşit olarak mesaj gönderir ve alır; her insanın eşit yetkisi vardır. B, Dengeli Dağılımda, her insan eşit derecede konuşur ve dinler ve farklı şeyler üzerinde eşit otoriteye sahiptir. C, Dengesiz Dağılımda, bir kişi iletişim ve karar vermeyi diğerinden daha fazla kontrol eder. D, Tekelcide, kişi kontrolün tamamını (ya da tamamına yakını) sağlar (DeVito, 2013, s. 273).

Aile içi iletişim sürecinde, etkileşimin ortaya konulması bakımından çeşitli aile iletişim ağları bulunmaktadır. Kişilerarası iletişimdeki aile iletişim ağlarıyla kim, kiminle ve ne hakkında konuştuğunun anlaşılması sağlanır (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 246). S. A. Beebe ve J. T. Masterson'un³⁶ *Family Talk: Interpersonel Communication in the Family* adlı kitabında aileler için kullanılan dört farklı iletişim ağına; zincir ağı (chain network), Y iletişim ağı (Y communication network), tekerlek modeli (Wheel pattern) ağı ve tüm kanallar ağı (all-channel network) olarak yer verilir (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 246-248). Bu ağlar, ailedeki bireylerin bilgi akışının yönünü açığa çıkarmaktadır. Böylelikle mesaj alışverişinin hangi yön ve ne şekillerde gerçekleştiği anlaşılır. Zincir ağı modelinde mesajlar, ailenin bir üyesinden başlayarak sırasıyla diğer üyelerine geçer. Zincirin yönünün belirlenmesinde yaş ve ilgili aile kuralları önemlidir. Bireylerarası kademelerden geçen mesajların yanlış anlaşılması gerekir, aksi halde olayların çarpıtılmasına sebep yaratılır. Y iletişim ağı modelinde, aile üyelerinden biri, mesajların aktarımında eşik bekçiliği³⁷ yapar. İlgili aile üyesi, mesajların bir kişiden diğerine aktarımı ile kontrol ve takibini yapar. Mesajın içeriğine bağlı kalınarak aktarımın yapılması bu modelde önemlidir. Aksi durumlarda sorunlar yaşanır. Tekerlek modelinde ise, ailenin içindeki bir üyenin, önemli kararların alınmasında ana figürü oluşturması söz konusu olmaktadır. Seçilen bu kişi, diğer üyelerden gelen mesajları toplayarak hepsi ile paylaşıp ve karar verici olarak hareket etmektedir. Tüm kanallar ağı modelinde, ailenin tüm üyeleri birbirleriyle olan mesaj alışverişlerini serbestçe yapar. Mesajlar, istenilen her yöne gerçekleştirilir. Kararların verilmesinde iletişim akışı açısından herkesin eşit şansı vardır. Geri bildirimler, aile üyesi tarafından dikkate alınır. Bu modelde mesajların çok yönlülüğü, iletişimin dağınık ilerlemesine sebep yarattığından dolayı sorunların oluşmasına da ortam hazırlayabilir (Caputo, Hazel, & McMahon, 1994, s. 246-248).

Aile iletişimine yönelik bir diğer model olan L. D. Ritchie ve M. A. Fitzpatrick'in Geliştirilmiş Aile İletişim Modeli (Revised Family Communication Patterns - RFCP)³⁸,

³⁶ Bkz: Beebe, S. A., & Masterson, J. T. (1986). *Family Talk: Interpersonel Communication in the Family*. New York: Random House.

³⁷ Eşikbekçisi (gatekeeper), "hangi enformasyonun iletişim zincirinden geçeceğini ve ne ölçüde aslına sadık olarak yeniden üretileceğini kararlaştıran kişi(ler) ya da kurum(lar) (Mutlu, 2012, s. 102)"dır.

³⁸ Geliştirilmiş Aile İletişim Modeli (Revised Family Communication Patterns - RFCP) için ayrıca bkz: Ritchie, L. D., & Fitzpatrick, M. A. (1990). Family communication patterns: Measuring interpersonal perceptions of interpersonal relationships. *Communication Research*, 17, 523-544.

aile iletişiminde iki boyutu ortaya koymaktadır; bunlar, *konusma yönelimi* (conversation orientation) ve *uyum yönelimi* (conformity orientation)'dir (Koerner & Fitzpatrick, 2006, s. 50-65). *Konusma yönelimi*, aile bireylerinin birbirleriyle iletişim kurmaları ile ilgilidir. Aile içi bireylerin konuşma yönelimleri yüksek ise iletişim alanı genişler ve paylaşım artar. Ailenin her ferdi iletişimde aktiftir ve düşünceler önemsenir. Konuşma yönelimi düşük ise bireylerarası paylaşım da düşük olmakta, duygu ve düşüncelerin zorunlu haller dışında ifade edilmesinden uzaklaşmaktadır. *Uyum yönelimi*, aile iletişiminde özellikle bu yönelimin yüksek olduğu durumlarda tutum, değer ve inanışların bireylerarası benzerlikleri üzerine kurularak bunların bütünlüğünü savunan iletişim ve etkileşimi ifade eder. Bağlılığın hiyerarşik yapıyla desteklendiği yönelim türüdür. Uyum yöneliminin düşük olduğu ailelerde ise bağıklık yerini bağımsızlık ve bireyselliğe bırakır. İletişim aile üyeri arasından her bireyin eşit söz hakkına dayanır. Hiyerarşik yapı kurulmaz. Bu durumlar ortak değerleri zayıflatsa da kişisel alanın bağımsızlığını ön plana çıkarması bakımından gerekli görülür (Koerner & Fitzpatrick, 2006, s. 50-65).

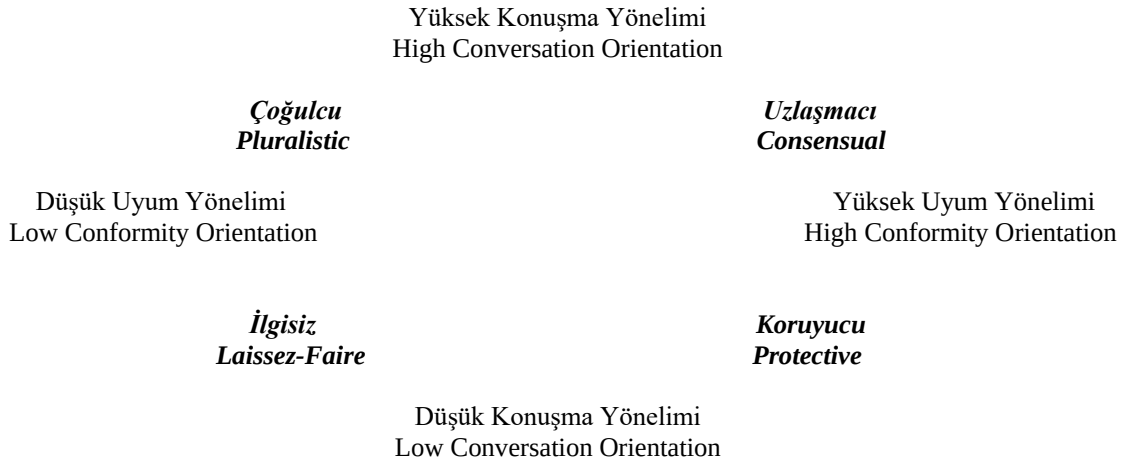
Konusma yönelimi ile uyum yönelimi, yüksek ya da düşük düzeyde olmaları bakımından aile içi ilişkilerde birlikte değerlendirildiğinde, kendi içinde niteliksel olarak dört aile türünü oluşturur ve bunlar; uzlaşmacı (consensual), çoğulcu (pluralistic), koruyucu (protective) ve ilgisiz (laissez-faire) aileler olarak sıralanabilir (Koerner & Fitzpatrick, 2006, s. 56-59). Uzlaşmacı aileler, hem konuşma hem de uyum yöneliminin yüksek olduğu aile tipleridir. İletişime açık ve paylaşımcı ortam sağlanır ancak hiyerarşik yapının kontrolü anne-babanın elindedir. Çocuklar anne-babanın hiyerarşideki üstünlüğünü kabul eder. Çoğulcu aileler, yüksek konuşma ve düşük uyum yönelimlerinin olduğu ailelerdir. Bu aile tipinde her aile bireyi kendi fikrini, kurduğu iletişimle açığa çıkarır. Ebeveyn kontrolü baskın değildir. Bireyleşme çabası gelişir. Koruyucu ailelerde ise, yüksek uyum ve düşük konuşma yönelimli aileler olarak ebeveynlerin otorite varlığı hissettirilir. Çocuklar bağımsız hareket edemez. İlgisiz ailelerde, düşük uyum ve düşük konuşma yönelimi söz konusudur. Aile bireyleri arasındaki bağ kopmuştur. Aile üyeleri arasında kayıtsızlık vardır. Şekil 9'da konuşma

Geliştirilmiş modelin önceki çalışması olan "Aile İletişim Modeli (Family Communication Patterns - FCP)" için bkz:

McLeod, J. M., & Chaffee, S. H. (1972). The Construction of Social Reality. In J. Tedeschi (Ed.), *The Social Influence Process* (pp. 50-59). Chicago: Aldine-Atherton.

McLeod, J.M., & Chaffee, S. H. (1973). Interpersonal Approaches to Communication Research. *American Behavioral Scientist*, 16, 469-499.

ve uyum yönelimlerine, ayrıca bu yönelimlerin bağlı olduğu aile tiplerine yer verilmiştir³⁹.

Şekil 9. Konuşma ve Uyum Yönelimleri Bakımından Belirlenen Aile Tipleri / Family Types determined by Conversation Orientation and Conformity Orientation (Koerner & Fitzpatrick, 2006, s. 56-59)

Gürüz ve Eğinli (2013, s. 140-149), aile içi iletişimin rol alma, karar verme ve güç dağılımlarına bağlı olarak *etkileşim* ve *davranışlara* göre iki temel modelde değerlendirildiğini belirtir. Dolayısıyla, J. A. Devito'nun aile iletişimine yönelik modelleri, ailedeki etkileşimlere göre, L. D. Ritchie ve M. A. Fitzpatrick'in Geliştirilmiş Aile İletişim Modeli (RFCP) ise ailedeki iletişim davranışlarına göre ele alınır. Aile içi ilişkilerdeki etkileşim ve davranışlar, bireylerarası iletişimin sözlü ve sözsüz unsurlarıyla açığa çıkarılabilir. Sonuç olarak, kişilerarası iletişimdeki sözlü ve sözsüz iletişim unsurları, aile içi iletişim dinamiklerinin yönünün açığa çıkarılmasında, aile iletişim modelleriyle birlikte değerlendirilebilir ve böylelikle ailelerdeki iletişim yapısı anlaşılabilir.

³⁹ A. F. Koerner ve M. A. Fitzpatrick, Geliştirilmiş Aile İletişim Modeli'ni (Revised Family Communication Patterns - RFCP) tablolastırarak sistemli bir şekilde açıklar. Bu nedenle modelin yapısı, Koerner ve Fitzpatrick'in çalışmasından faydalanılarak açıklanmıştır.

2.3. Sinemada Aile ve İletişim

Sinema, bir çok temanın işlenmesine imkan veren ve böylelikle ideolojiler yayan bir sanat dalı olarak on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren insanlıkla tanışmış ve günümüzün yirmi birinci yüzyılına değin etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Sinemanın ele aldığı birçok tema içerisinde aile, doğrudan ya da dolaylı olarak işlenen bir olgu olarak ortaya çıkar. Sinemada ailenin işlenişindeki yapısı da birbirinden farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Kırsal ya da kentsel ailelerdeki değişimler, aile içi olumlu/olumsuz ilişkiler, hesaplaşmalar ve daha nice si bu kapsamda sayılabilir.

Sinema, dramatik yapıyı barındıran öyküsel bir mecra olarak düşünüldüğünde, ailenin ele alınışında da belli bakış açıları ya da içerisinde çeşitli değişimlerin olduğu durumları barındırdığı söylenebilir. Olson, DeFrain ve Skogrand (2011, s. 96-97), aile dinamiklerinin televizyon şovları ve filmlerde yer alma biçimlerini değerlendirmiştir. Buna göre, ailelerin filmlerde ele alınışında, film dramatik yapılarının etkisi önemsendiğinden dolayı sıklıkla dengesiz aile yapılarının işlendiği belirtilir. Böylelikle filmlerdeki dramatik yapıya bağlı olarak izleyicinin ilgisi de artırılmak istenir. Bir filmin dramatik yapısı içerisindeki çatışma unsurları ne kadar güçlü kurulur ise filme yönelik ilgi de aynı doğrultuda artacağı görüşü bu durumu film yapımlarında çoğu zaman gerekli kılmaktadır. Bazı yapımlarda, aile içi ilişkilerdeki çeşitli etkenlere bağlı olarak değişimlerin de işlendiğinden bahsedilebilir. Dengesiz aile modelinin ilişkilere yansıdığı bir filmde bireyler arası dengeli bir modele doğru değişim de söz konusu olmaktadır. Olson, DeFrain ve Skogrand (2011, s. 96-97), aile içi ilişkilerdeki yapılara yönelik örneklere de yer verir⁴⁰.

2.3.1. Türk sinemasında aile içi iletişim

Türk toplumunda olduğu gibi Türk sinemasında da dikkate alınan aile kurumunun birçok şekilde filmlere konu edildiğini görmek mümkündür. Türk sinemasının ilk yıllardan itibaren ailenin filmlerdeki varlığı kendini gösterir⁴¹. “Aile, Türk filmlerinde

⁴⁰ 1991 yapımı “What About Bob?” filmi, Olson, DeFrain ve Skogrand (2011, s. 96-97) tarafından örnek film olarak incelenmiştir.

⁴¹ Türk (Türkiye) sinemasının başladığı yıllardan itibaren 2000’li yılların ilk çeyreğine kadarki süre zarfında birçok filmde aile, konu bakımından ele alınan bir olgudur.

http://www.tsa.org.tr/tr/arama/detaylifilm/1/?search_keyword=&search_type=1&search_movie_year_first=1914&search_movie_year_last=2019&id=272

korunması, yüceltilmesi gereken bir kurum olarak işlenir (Abisel, 2005, s. 77)". Üyelerinin birlikteliğiyle şekillenen aile, filmlerdeki anlatı yapısı içerisinde geçirdiği tüm süreçlerde bozulmaya uğramadan kendini muhafaza etmeyi hedefler. Böylelikle ailede kadın, erkek ve çocukların birlikteliği ve bu birliktelikte karşılaşılan tüm engeller aşılmaya çalışılır.

Filmlerimizde, aileye yönelik tehlikeler gerçek yaşamda olduğu gibi çok çeşitlidir. Bunlar pek çok filmin dramatik gerilim sağlayıcı malzemesini oluşturur. Karşımıza çıkabilecek olumsuz durumları şöylece sıralayabiliriz: hastalık ve ölüm tehlikesi, mahkumiyet ve hapse düşme, yozlaşmış ortam ve arkadaşlar, geçim zorlukları, değişen çevre ve ilişkiler, yeni özelemler, başka kadın, başka erkek, iftiralar, yanlış bilgilenmeler... (Abisel, 2005, s. 90).

Türk sinemasının gelişimi içerisinde geçirdiği zamansal süreçlerde Türk toplum yapısına benzer şekilde aile kurumunun filmlere yansıdığı görülür. Her ne kadar gerçekliği göz ardı eden ve melodram öğeleri ile bir anlatı yapısı barındıran çeşitli dönem (1960-70-80, vb.) filmleri bulunsa da gerçek yaşama benzer film örneklerinin olduğu da aşıkardır: Lütfi Ö. Akad'ın "Gelin", "Düğün", "Diyet" (1973, 1973, 1974) filmleri gibi (Abisel, 2005, s. 101-102). Aynı şekilde "Abisel (2005, s. 102), aile açısından bakıldığında da gerçekçiliğe ağırlık veren filmler görmekteyiz" der. Bu durum, ailenin filmlerde ele alınışında toplumsal özelliklerin etkisinin önemini de dikkat çeker.

Aileyi konu alan filmlerde aile bireylerinin üstlendikleri roller, aile içi ilişkilerin ortaya çıkarılmasına ortam hazırlamaktadır. Türk sinemasında özellikle kadın ve kadına atfedilen rollerin şekilleri, aile içi ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. İyi ya da kötü kadın sınıflandırmasıyla sinemada kadının yer edinmesi, oluşturulmak istenen tek tip anlamları var etmiştir. "Sinema ve televizyon filmlerinde, aileye ilişkin ev işleri, çocuk bakımı gibi konuların toplumda olduğu gibi kadınların görevleri olarak karşımıza çıktığı, aynı zamanda bu filmlerde kadınların romantik yönünün ve maceralarının erkeklerden daha fazla işlendiği görülmektedir (Kaplan, 2004, s. 55)". Aynı şekilde erkeği yücelten, otoriteyi onunla var eden filmlerde de erkeğe yüklenen anlamlar belirli kalıplara oturtulmuştur.

Türk filmlerinde aile içindeki hiyerarşik düzen ise yine toplumda olduğu gibidir. Bu filmler aile içi hiyerarşik düzeni yansıttığı gibi, bu düzenin nasıl değiştiğini ya da değişip değişmemesi konusundaki sorunları da ortaya koymaktadır. Türk toplumunda aile içi ilişkilere bakıldığında hiyerarşik bir düzenin olduğu görülmektedir. Aileye ilişkin alınan

kararlarda kadınlar fazla etkili değildir, kocalarını onaylama durumundadırlar (Kaplan, 2004, s. 58).

Türk sinemasında, kadın-erkek arası oluşturulan statü farklılıkları ile kadına ve erkeğe atfedilen roller biçimlendirilmektedir. Erkeğin baskın aile reisi olarak sunulduğu filmlerden, kadın rollerinin kocalarına bağlılığı veya çeşitli şekillerde bundan sıyrılmaya çalıştıkları filmlere, hatta çocuğun da aile içi rollerde etkin olduğu film örneklerine (çocuk kahraman filmleri) kadar birçok farklı işleyişteki yapımla karşılaşılmaktadır (Kaplan, 2004, s. 43-72; Abisel, 2005, s. 73-102). Bu tarz yapım anlayışları ve benzerlerinde aile içi belirlenmiş kalıpların aynı şekilde kalacağı anlamı da çıkarılamamaktadır. Aile, toplumdaki dinamik yapıda olduğu gibi sinemada da değişim ve gelişime açıktır. Atıf Yılmaz'ın kadın hikayelerini konu alarak kadın sorunlarına değindiği "Mine" (1982), "Bir Yudum Sevgi" (1984), "Aahh Belinda" (1986), "Kadının Adı Yok" (1987), vb. filmleri, kadına ve aileye yönelik farklı bakış açıları ortaya koyan örnekler olarak gösterilebilir⁴². Yeşim Ustaoglu'nun "Pandora'nın Kutusu" (2008), "Araf" (2012), "Tereddüt" (2016), vb. filmleri⁴³, ayrıca yönetmen örnekleriyle bakıldığında "Üç Maymun" (Nuri Bilge Ceylan, 2008), "Vavien" (Taylan Kardeşler, 2009), "Çoğunluk" (Seren Yüce, 2010), "Atlıkarınca" (İlksen Başarır, 2011), "Geriye Kalan" (Çiğdem Vitrinel, 2012) filmleri⁴⁴ ve daha nicesi sıralanabilir. "Yeni değerler, toplumda yerleşik bir hal aldıktan sonra filmlerimize aktarılabiliyor yargısı, bugün de büyük ölçüde geçerliliğini sürdürüyor (Abisel, 2005, s.102)". Türk toplumunun dinamik aile yapısı, film yönetmenlerinin bakış açılarındaki değişim gibi etkenlere bağlı olarak Türk sinemasında da bu durumların yeniden ve yeniden şekillendiği inkar edilemez. Böylelikle filmlerde aile içi iletişim şekilleri de karakterlerin içinde bulundukları yapılara bağlı olarak birçok anlayışla açıklanabilmektedir.

⁴² <http://www.tsa.org.tr/tr/kisi/kisigoster/385/atif-yilmaz-batibeki> (Erişim tarihi: 29.03.2019).

⁴³ Bkz: Salman, S. (2019). Yeşim Ustaoglu Sinemasında Aile: Araf ve Tereddüt Filmlerinin Analizi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 12 (1), 351-367.

⁴⁴ Bkz: Yaşartürk, G. (2014). Çekirdek Ailenin Kabusları: 2000'li Yıllar Türkiye Sineması'nda Çekirdek Aileye Değişen Bakış. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 1-28.

3. YÖNTEM

"Her film kendi 'kalıbını' kendisi içermektedir" diyen Simten Gündeş (2003: 13), film çözümlemelerinde genel geçer bir kalıp olmadığından ve yapılan her çalışma ile yeni bir "hedef konu" ya da "hedef izlek" oluşturulduğundan söz eder. Sinema sanatına ilişkin olarak, bir filmin anlamlarının çözümlenmeye çalışılmasında o film için nihai ya da tek bakış açılı kalıplardan bahsetmek mümkün değildir. Yönetmen tarafından verilen her ürün kendi içerisinde çeşitli düşünceler barındırabildiği gibi bir filmin anlamlandırılmasında farklı okumalar yapılarak da çıkarımlarda bulunabileceği söylenebilir. Farklı çıkarımların yapılabilmesi de farklı yöntemlerle kurulmuş inceleme çalışmalarının gerçekleştirilmesini gerektirir.

Çalışmanın yöntem bölümünde ilk olarak *araştırma modeli* ile çalışmanın yöntemi kuramsal çerçeve dahilinde açıklanmaktadır. İkinci olarak *evren ve örneklem* ile çalışmanın kapsadığı alan ve seçilen örneklemi belirtilmektedir. Son olarak da *veri toplama tekniği ve aracı* ile ilgili çalışma kaynaklarının nasıl ortaya konulduğu açıklanmaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Nuri Bilge Ceylan'ın "Kasaba" (1997) ve "Üç Maymun" (2008) filmleri ile çalışma kapsamında, problem ve amaç başlıkları altında belirtilen ne/nasıl sorularına yanıt aramaktadır. Bu nedenle tez çalışması, nitel araştırma modeli ile betimsel analiz yapılarak ele alınmaktadır. Betimsel analizde amaç, "elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 239)". Böylelikle ham olan verilerin, okuyucular tarafından anlaşılıp kullanılmasına da imkan sağlanır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012, s. 324). Bu nedenle verilerin, öncelikle sistemli ve açık bir şekilde ortaya konulması, ardından açıklanıp yorumlanması ve neden-sonuç ilişkileri içerisinde değerlendirilip sonuçlara ulaştırılması gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 239-240).

Çalışma, Nuri Bilge Ceylan filmlerinden olan "Kasaba" (1997) ve "Üç Maymun" (2008) filmleri ile aile içi iletişim ilişkilerini incelemeye yönelik bir araştırmadır. Örneklem olarak seçilen bu filmlerde aile konusu, iletişimsel bir unsur olarak ele alınmakta ve aile içi iletişim ilişkileri sorgulanmaktadır. Böylelikle çalışmada, kuramsal

çerçeve dahilinde aile içi bireyler arası iletişim ilişkilerinin değerlendirilmesi ele alınmıştır⁴⁵. Kuramsal boyutta öncelikle iletişim, Palo Alto Okulu savunucularının da (Watzlawick, Beavin ve Jackson, 1967) belirttiği gibi insan yaşamının kaçınılmaz bir unsuru olarak kabul edilmekte ve Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı (Habermas, 2001) ile ortaya koyduğu yaşama evreni (öznelarası iletişim ortamları) içerisinde değerlendirilmektedir. Kişilerarası iletişim bağlamında, bireylerin sözlü ve sözsüz iletişim unsurları açığa çıkarılmakta (Erdoğan, 2011; Baltaş ve Baltaş, 1999; Ekman, 2009; Caputo, Hazel, ve McMahon, 1994; Hartley, 2014) ve ardından iletişimde karşılaşılan olası sorunlar (Dimbleby ve Burton, 1998) belirlenmektedir. Sonuç olarak çalışma kapsamında seçilen filmlerde, aile iletişim modelleriyle birlikte aile içi iletişim şekilleri bulgulanmaktadır (DeVito, 2013; Koerner ve Fitzpatrick, 2006).

3.2. Evren ve Örneklem

Türk sineması, çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Türk sineması içerisinde seçilen ve Nuri Bilge Ceylan filmlerinden olan “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmleri çalışmanın örneklemini olarak belirlenmiştir.

Türk sineması içerisinde aileyi konu alan filmler arasından seçilen örneklemede, evrendeki iletişim temelli aile içi ilişkilerin filmlerdeki yansımaları gözlemlenebilmektedir. Ayrıca, çalışma kapsamında seçilen filmler, aile yapılanması içerisinde geniş ve çekirdek aile örneğini somut göstergeler olarak barındırır. Bu nedenle Nuri Bilge Ceylan'ın seçilen filmlerindeki aile içi iletişim ilişkisinin işleyişi, çalışmanın amaçlı örneklemini oluşturmaktadır. Amaçlı örneklemedeki maksat, istenilen amaca yönelik uygunluktur (Aziz, 2017, s. 55). Nuri Bilge Ceylan'ın filmleri, çalışmanın amacına uygun niteliğiyle temel konularında aileyi dahil edip sorunsal bağlamda yer veren yapımların örneklerini içerdiği için seçilmiştir.

⁴⁵ Çalışma, disiplinlerarası olarak nitelendirilebilen özelliği ile sinemayı iletişim, sosyoloji ve psikolojinin alanlarıyla birleştirebilmekte ve böylelikle çıkarımların ortaya konulmasına imkan sağlamaktadır. Bu çalışmada, sosyoloji ile toplumun en önemli yapı taşlarından biri olan aile ve aile içi dinamikler, iletişim bilimleri çalışmalarındaki kişilerarası boyutların sözlü-sözsüz iletişim unsurları ile birleştirilmekte ve sözsüz iletişimde karşılaşılan duygusal davranışların açığa çıkarılmasında psikolojiden faydalanılmaktadır. Dolayısıyla, aile içi iletişim durumlarına yönelik bulgulara, örneklemini seçilen filmler ile ulaşmak mümkün kılınmaktadır.

3.3. Veri Toplama Tekniği ve Aracı

Çalışmada, literatürdeki yerli ve yabancı kitaplar, tezler, dergiler, sempozyum tutanakları ve internet siteleri gibi veri toplanmasına imkan sağlayan kaynaklar incelenmiştir. Ayrıca Türk sinemasında aileyi konu alan film örnekleri araştırılmış ve çalışma ile Nuri Bilge Ceylan'ın “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmleri incelenmek üzere belirlenmiştir. Çalışmada görsel-işitsel öge olan filmler, ayrıca birer görsel-işitsel dokümanlar olarak aile içi iletişim ilişkilerinin bulgularının ortaya konmasına imkan sağlamaktadır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen ve temel veri toplama araçlarından olan doküman incelemesi ile Nuri Bilge Ceylan filmleri (video) seçilmiş ve diğer yazılı kaynaklarla birlikte kuramsal temelde çözümlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2016, s. 189-200), nitel araştırmalarda doküman incelemelerinin tek başlarına ya da birlikte kullanılabilen veri toplama tekniği (görüşme ve gözlem gibi) olduklarını belirtir. Kuramsal çerçevenin oluşturulmasına imkan sağlayan yazılı dökümanlarla birlikte çalışmanın temel verilerini oluşturan filmlerin (video) çalışma kapsamında analizi gerçekleştirilerek bulgular ortaya konulmaktadır.

4. BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bulgular ve yorum bölümünde, ilk olarak Nuri Bilge Ceylan'ın hayatı ve sineması ele alınmaktadır. Buna bağlı olarak, Ceylan'ın filmlerinde ailenin yer edinişi ve çalışma kapsamında örnekleme seçilen “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmleri ile aile içi iletişim unsurlarının çözümlemesine yer verilmektedir.

4.1. Nuri Bilge Ceylan'ın Hayatı ve Sineması

Nuri Bilge Ceylan, 1959 İstanbul doğumludur. Ziraat mühendisi olan babasının tayini sonucu Ceylan, iki yaşındayken ailesi ile birlikte Çanakkale'nin Yenice ilçesine taşınır ve 1969'da ablasının eğitimi için geri İstanbul'a döner. 1976 yılında başladığı İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya Mühendisliği bölümündeki eğitimini çeşitli nedenlerden dolayı (dönemin siyasi, vb. etkenleri) yarıda bırakır ve 1978'de Boğaziçi Üniversitesi Elektrik Mühendisliği bölümüne girer. Okulun fotoğraf ve sinema klüpleri, vb. imkanları ile Ceylan'ın önceden başlamış olan fotoğraf ve sinema ilgisi gelişir. 1985'te okulunu tamamlar. Hayatına yönelik anlam bulma çabalarıyla bir müddet gerçekleştirdiği yurtdışı seyahatlerinin ardından Türkiye'ye askerliğini yapmak üzere geri döner. Askerlik döneminde, sinema ile ilgilenme düşüncesi gelişir ve askerliğin ardından geçimini sağlamak üzere fotoğraf çekimleri yaparak Mimar Sinan Üniversitesi Sinema bölümünde eğitime yönelir. İki yıl sonra hayatına dair daha fazla zaman kaybetmemek üzere bu okulu bırakır ve bir arkadaşının kısa filminin tüm teknik süreçlerinde bulunarak bilgilerini şekillendirir.

Nuri Bilge Ceylan, “Koza” (1995) kısa filmini çeker ve bu film, Cannes Film Festivali'nde (Fransa) yarışmaya seçilen ilk Türk kısa filmidir. Ceylan, “Koza” (1995) filminin devamı sayılabilecek “Kasaba” (1997), “Mayıs Sıkıntısı” (1999), “Uzak” (2002) filmlerini çeker ve “Uzak” (2002) filmi ile Cannes Film Festivali'nde Büyük Jüri Ödülü'nün sahibi olur. Bu film ayrıca 23'ü uluslararası olmak üzere toplam 47 ödül alarak Türk sinemasında en fazla ödülün sahibi olduğu filmidir. Cannes Film Festivali'ndeki yolculuğuna devam eden Ceylan, “İklimler” (2006) filmi ile FIPRESCI Ödülü'nü, “Üç Maymun” (2008) filmi ile En İyi Yönetmen Ödülü'nü, “Bir Zamanlar Anadolu'da” (2011) filmi ile Büyük Jüri Ödülü'nü, “Kış Uykusu” (2014) filmi ile Altın Palmiye Ödülü'nün sahibi olur. Ceylan'ın 2009 yılı Cannes Film Festivali ana yarışma

jüri üyeliğinin yanı sıra “Üç Maymun” (2008) filmi ile ayrıca Oscar (ABD) yarışması tarihinde ilk dokuza kalmayı başaran ilk Türk filmi özelliğini de taşımaktadır⁴⁶. Nuri Bilge Ceylan’ın son uzun metraj filmi ise “Ahlat Ağacı” (2018)’dir. Çeşitli film festivallerdeki başarılarının yanı sıra fotoğraf çalışmalarına da devam eden Ceylan’ın ayrıca çeşitli sergileri de bulunmaktadır.

Nuri Bilge Ceylan filmleri:

Kısa metraj:

“Koza” / “Cocoon” (1995)

Uzun metraj:

“Kasaba” / “The Small Town” (1997)

“Mayıs Sıkıntısı” / “Clouds of May” (1999)

“Uzak” / “Distant” (2002)

“İklimler” / “Climates” (2006)

“Üç Maymun” / “Three Monkeys” (2008)

“Bir Zamanlar Anadolu’da” / “Once Upon A Time In Anatolia” (2011)

“Kış Uykusu” / “Winter Sleep” (2014)

“Ahlat Ağacı” / “The Wild Pear Tree” (2018)

4.1.1. Nuri Bilge Ceylan filmlerinde aile

- Aile bireyleri arasında sevgi saygı bağ... Aile, aynı evde oturup ... halde yaşayan bir topluluktur. Üzüntüleri, mutlulukları, daima ortaktır. Ailede düzen, huzur, saygı, sevgi ve dayanışma esastır. Aile, bu haliyle milletin, devletin ve insanlığın Milli ve sosyal huzurun kaynağıdır. Bu huzurun düzen, akrabaya, komşuya, eşe, dosta ve bütün insanlara, halka, aileden bu yapıyı kuvvetli tutmak görevimizdir⁴⁷.

Nuri Bilge Ceylan’ın ilk uzun metraj filmi olan “Kasaba”nın (1997) giriş bölümünde, okulda öğretmen derse girer ve sınıftan bir öğrenciye kitapta yer alan bu

⁴⁶ Nuri Bilge Ceylan’ın hayatına yönelik araştırmada aşağıdaki web sayfasından faydalanılmıştır:

<https://www.nuribilgeceylan.com/bio-turkish.php>

(Erişim tarihi: 08.04.2019).

⁴⁷ Ceylan, N. B. (Yapımcı ve Yönetmen). (1997). Kasaba. [Film]. Türkiye: NBC Film.

bölümü okutur. Öğrencinin okuduğu parçada, ailenin ne ifade ettiğinin vurgusu yapılır. Ailenin değerlerinden yola çıkılarak ilişkilerin işleyişinin önemine dikkat çekilir. “Kasaba” (Ceylan, 1997) filmi ile iki kardeşin okuldan çıkıp ailesinin olduğu yere olan yolculukları ve ailesiyle birlikte geçirdikleri zaman üzerinden şekillenen, dede-nine, baba-anne ve kuzen ile olan yaşantıları anlatılır. Nuri Bilge Ceylan’ın bir diğer filmi olan “Mayıs Sıkıntısı” (1999), film çekme amacı olan bir adamın kendi kasabasına, ailesinin yanına dönüp en uygun karakterler olarak kendi ailesi ve yakın çevresini belirlediği bir ortamda gerçekleşmektedir. Filmini çekmeye çalışırken ailesiyle kurduğu ilişkiye yer verilir. “Uzak” (Ceylan, 2002) filmi, aile ilişkilerinden kendini soyutlamış, böylelikle iletişimini minimum tutan fotoğrafçı bir adamın hayatını ve köyden İstanbul’a iş bulabilmek için gelen bir akrabasını ele almaktadır. Bu filmde, karakterin ayrıldığı eski eşi ile sorunlu ilişkisine dikkat çekilir. Ayrıca karakterin kendi annesine olan ilgisinin de ablasının zoruyla gerçekleştiği görülür. “İklimler” (Ceylan, 2006), kendi aralarındaki ilişkilerinin uyumunu kuramayan bir kadın ve erkeğin karşılaştıkları duygusal durumları anlatmaktadır. “Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filmi, aile bireylerinin birbirleri ile paylaşamadıkları meselelerinin aralarındaki iletişim ilişkisindeki sınırlılıkla birlikte sorunsal bir hal alarak gelişmesini ele almaktadır. “Bir Zamanlar Anadolu’da” (Ceylan, 2011) filmi, bir cinayeti soruşturan ekibin karşılaştıkları durumları anlatır. Ekipteki bireylerde, soruşturmanın yürütüldüğü süre zarfında ailelerine yönelik çok da belli edilmeyen izlere değinilmesi dikkat çeker. “Kış Uykusu” (Ceylan, 2014) filminde, eşi ve diğer çevresiyle sorunlu ilişkileri bulunan bir adamın hayatındaki süreçlere yer verilir. “Ahlat Ağacı” (Ceylan, 2018) filmi, aile bireylerinin yaşantılarında karşılaştıkları beklentilerinin çaresizlikle şekillendiği durumları ele almaktadır.

4.1.1.1. “Kasaba” (Ceylan, 1997) filmi

“Kasaba” / “The Small Town” (Ceylan, 1997)

Oyuncular:

Mehmet Emin Toprak (Saffet)
Havva Sağlam (Asiye)
Cihat Bütün (Ali)
Fatma Ceylan (Nine)
Mehmet Emin Ceylan (Dede)
Sercihan Alioğlu (Baba)
Semra Yılmaz (Anne)
Latif Altıntaş (Öğretmen)

Yapım:

Yönetmen: Nuri Bilge Ceylan
Yapımcı: Nuri Bilge Ceylan
Senaryo: Nuri Bilge Ceylan
Öykü: Emine Ceylan
Görüntü Yönetmeni: Nuri Bilge Ceylan
Kurgu: Ayhan Ergürel, Nuri Bilge Ceylan
Yapım Ülkesi: Türkiye

4.1.1.1.1. *Filmin konu ve öyküsü*

Kasaba, tipik bir Anadolu kasabasında yaşayan ve üç kuşağı bünyesinde barındıran bir ailenin hayatını çocukların gözlerinden anlatan bir film. İlk bölüm, bir kış günü, ailenin 11 yaşındaki kızının okuduğu ve onun toplumsallaşma sıkıntılarını ve çevresindeki hayatın birtakım sosyolojik özellikleriyle tanışmasını sağlayan bir ilkokul sınıfında geçer. İkinci bölüm, okuldan çıkan kızın, kendisinden dört yaş küçük erkek kardeşini de yanına alarak, tabiatın ve hayvanlar dünyasının gizemleriyle yüzyüze gelmelerine neden olan bir yolculukla, kasabanın dışındaki ve ailelerinin kendilerini beklemekte olduğu mısır tarlasına kadar olan yolculuklarını anlatıyor. Üçüncü bölümde, o ana kadar birbirlerinin ve doğanın gizemleriyle yüzyüze kalmış olan iki kardeş, büyükler dünyasının karanlığına ve karmaşasına tanık olmak durumunda kalırlar. İlerleyen gece içersinde çocuklar uyku ile uyanıklık arası bir bakışla ateşin etrafına oturmuş ve her biri başka bir şeyi temsil eden büyükler dünyasının çatışan, çelişen, zaman zaman sertleşen, bazen şefkate dönüşen ve yumuşayan gizemli dünyasına tanıklık ederler⁴⁸.

“Kasaba” (1997), Nuri Bilge Ceylan’ın ilk uzun metraj filmidir. Bu film, içerisinde üç kuşağın yer edindiği bir ailenin yaşamını ele almaktadır. Ailenin en küçük bireyleri olan kız ve erkek çocuğun yaşantısı üzerinden işlenen film, dede-nine, baba-anne ve kuzen karakterleri ile biçimlendirilir. Film, bir kasabada kış mevsiminin yaşandığı dönemde, okuldaki durumlarına odaklanılan kız çocuğunun, baharın geldiği başka bir dönemde kardeşi ile birlikte ailelerinin onları bekledikleri yere olan yolculuklarını ele almakta, ardından aileleri ile bir mısır tarlasında buluşan ve bir aile toplantısına dönüşen sohbetlerinin ardından evdeki durumlarıyla son bulmaktadır.

“Kasaba” (Ceylan, 1997) filminin öyküsü, bir kış günü karın donmuş olduğu bir yolda kayarak oynayan çocukların görüntüsüyle başlar. Deli Ahmet olarak anılan bir adam, buzlanan yolda kayarak yere düşer ve çocuklar ona gülmeye başlar. Saffet ve onun kuzeni olan Asiye’nin yerdeki Deli Ahmet’e yönelik bakışlarının ardından filmin jeneriği başlar. Kasabanın neredeyse boş olan caddeleri arasında bir ilkokulun girişinde çocuklar andımızı okur ve sınıflarına geçer. Sınıftaki kuş tüyünü üfleyerek havalandıran bir çocuğu sınıftaki tüm arkadaşları izlerken öğretmen sınıfa geçer ve öğrenci yoklaması yapar. Öğretmen, dersin konusu olan ve aile ile ilgili bir okuma parçasını sınıftaki bir öğrenciye okutur. Bu sırada sınıftaki bir kokudan dolayı öğretmen, tüm öğrencilerin

⁴⁸ <http://www.nbcfilm.com/kasaba/story.php?mid=4>
(Erişim tarihi: 10.04.2019).

yiyeceklerinin olduğu beslenmelerini çıkartır. Asiye'nin kokan yiyeceklerinden dolayı ğretmeni onu tembihleyerek yiyeceklerini attırır. Asiye, bu durumdan dolayı üzülerek ağlar ve ders kaldığı yerden devam eder. Derse geç kalan bir ğrenci sınıfa girerek kardan dolayı ıslanan çoraplarını sobanın üzerindeki askılığa koyarak kurutmaya çalışır. Bu sırada, ğretmen ve öğrencilerin davranışları gözlemlenir. Kuş tüyü uuşup ğrentmenin masasına iner. Sınıftaki pencerenin önünde olan kedi öğrencilerin dikkatini çeker.

Saffet, evdeki pencereden dışarı doğru bakmaktadır. Mevsim değişir, sokaklarda karın yerini yağmura ve sonrasında güneşe bıraktığı grlr. Ara ara bıkkın halleriyle ve amaçsızca kasabanın sokaklarında gezinen Saffet, kesilen keçileri izler, lunaparktaki aktivitelere dahil olur ve dondurma yiyerek etrafı seyreder. Bu sırada okul ıkışı Asiye ve kardeşi Ali, ailelerinin onları bekledikleri yere doğru yola koyulur. Ali, ocukluğun verdiği meraklı ve yaramazca davranışlarıyla hareket eder. Yol zerindeki evinin önünde oturan yaşlı adama taş fırlatarak onun ilgisini çekmeye çalışır ancak başarılı olamaz ve ablasının peşinden giderek yola devam eder. Asiye ile birlikte mezarlıktaki erik ağaçlarından erik toplar, mezar taşları ile ilgilenir. Asiye ve Ali, ağaçların arasında duran eşeği izler. Ali, yediği eriği eşeğe fırlatır. Karşılaştıkları kaplumbağa ile ilgilenen iki kardeş, kaplumbağanın üzerine basarak kabuğunun sertliğini kontrol ederler. Ali, sopayla kaplumbağayı vurup sağlamlığını anlamaya çalışır. Duyulan tüfek sesinin ardından, kaplumbağayı ters çevrilmiş halde bırakan Ali, ablası ile olan yolculuğuna devam eder. İki kardeş, ailelerinin onları bekledikleri ağaçlı araziye ulaşır.

Aile, ocukların gelmesiyle birlikte mısır tarlasının yanındaki ağaçlı arazide yakılan ateşin etrafında toplanır. Anne geç gelen çocuklarına kızar. Ali, elindeki sopayla yerde gördüğü kk canlılara vurup zarar vererek etrafta dolanır, oyun oynar. Nine, mısır tarlasından geçerek gelen torunlarına söylenir. Dede, terziye bırakılan pantolonunun yapılıp yapılmadığını torunu Asiye'den öğrendiğinde, terzinin dikim için istediği yüksek ücrete kızar ve bu durumdan dolayı yakınır. Hayat pahalılığından bahseder. Mısırların kzlenmek üzere ateşin üzerine konulmasıyla dede, savaş döneminde yaşadığı anılarını ve hangi ülkelere gittiğini anlatmaya başlar. Havanın kararmasıyla birlikte tüm aile, ateşin etrafında toplanır. Anne ve nine, ürünlerin eskisi gibi olmaması, kuşların (turna, vb.) gelmemesi gibi meselelerden dolayı yakınır. Baba, aile büyüğü olan dedenin anlattıklarına ilgi odağını taşımakta ve anılarını dinlemektedir. Tarihe olan ilgisinden dolayı anlatılanlara dikkatini verir. Ali ve Asiye'nin kuzeni olan

Saffet, aile içi sohbete dahil olur. Dedenin anlattıkları karşısında hayatın onda yarattığı anlamsızlığı tartışır. Askerden dönmüş ve işsizdir. Ali ve Asiye'nin babası ile tartışmakta, kendi babası gibi olan davranışları yüzünden suçlanmaktan rahatsızlık duymaktadır. Dede, inançlı bir bakış açısıyla hayatı kabul etmektedir. Baba, Büyük İskender'e olan hayranlığını, tarihteki yerine değinerek aktarır. Yurtdışı eğitiminin onda sağladığı bilgi birikimiyle açıklamalarda bulunur. Ali, annesinin kucağında uykuya daldığı sırada rüyasında, ters çevirerek bıraktığı kaplumbağayı ve annesini görür. Nine, ölmüş olan oğluna üzülür. Anne, olası tehlikeler karşısında çocuklarının ne şekilde korunacaklarını ve hayata nasıl tutunacaklarını kendine dert edinir, yaşadığı anısını anlatır, çocuklarına bakınır.

Aile bireyleri için zaman ve mekanlar değişir. Günün ağardığı bir vakit baba arazide etrafa bakınır. Asiye, koyunların geçişinin akabinde annesinden Hindistan'ın yönünü öğrenmek ister, uzaklara göz gezdirir. Gece vakti evdeki bir odada Ali'nin babası gazeteye bakınırken Ali ortalıkta gezinir, nine ise kavun dilimlerken kendi dertlerinden bahseder. Nine, yalnız kalma korkusuyla oğlundan kendisine birkaç tapuyu ayarlamasını ister, oğlunun tepkisizliği karşısında odadan ayrılır. Gök gürültüsü sesleri duyulmaya başlar. Asiye, yatağında rüyalara dalar. Arka arkaya gördüğü rüyaları arasında mısır tarlası, dedesinin nehir kenarında yerde yattığı hali, kuzeni saffet vardır. Asiye, elini derenin içine uzatır.

4.1.1.1.2. *Filmin aile içi iletişim bağlamında çözümlemesi*

Nuri Bilge Ceylan'ın "Kasaba" (1997) filminde, geleneksel aileyi temsil eden üç kuşak birlikte yer alır. Aile bireylerinin birbirleriyle kurdukları iletişim ortamlarında aile içi ilişkiler, her bireyin kendi yaşamışlıklarının etkisinden yola çıkarak konusu edilen meselelerle şekillendirilir. Aile üyelerinin yaşama evrenini, okul çıkışı yolculuk (iki kardeş için), mısır tarlasının yanındaki alan (tüm aile üyeleri için) ve ev oluşturmaktadır.

"Kasaba" (Ceylan, 1997) filmindeki aile üyeleri arası iletişim ortamı, abla ve erkek kardeşin okul çıkışı yolculuğu ile başlamakta ve bir tarlada yakılan ateşin etrafında oturulup mısır közlenirken edilen sohbette diğer aile üyeleriyle birlikte devam etmektedir. Kız ve erkek çocuğun tanıklığında, çoğunlukla dede ve baba arasında geçen sohbetlerde, nine, anne ve sonrasında dahil olan kuzen de bulunur. Aile içi ilişkilerde

bireyler, kendi pencerelerinden olayları görerek ele alır. Kendi yaşadıkları üzerinden geliştirdikleri bakış açılarıyla birbirlerine anlatmak istediklerini dile getirirler. Ailede dede, savaş döneminde yaşadığı zorlukların etkisinde, genellikle daha inanç sahibi bir birey olarak sözlü-sözsüz ifadeleriyle iletişimini kurar. Baba, zor koşullarda gördüğü eğitimi ve bu eğitimle sağladığı birikimlerini paylaşarak ailesinde etki yaratmaya çalışır. Kuzen, kasabada yaşadığı hayatı anlamsız bularak oralardan gitme düşüncesindedir. Nine ve anne, diğerlerinin olayları ele alışlarında, içinde bulundukları gündelik meselelerinin durumlardan kopmadan, genellikle kendi hallerinde ve dinleyen konumundadırlar. Kız (Asiye) ve erkek (Ali) çocuk ise hayatı, tüm bunların etkisinde anlamaya ve şekillendirmeye çalışır.

Filmin ilk bölümünde, okulda ilkokul öğrencilerinin ve Asiye'nin olduğu sınıfta öğretmen, derse girer ve sınıftan bir öğrencinin dersin konusu olan kitaptaki bir bölümü okumasını ister. Okutulan parça, aile ile ilgili bir bölümdür:

- Aile bireyleri arasında sevgi saygı bağ... Aile, aynı evde oturup ... halde yaşayan bir topluluktur. Üzüntüleri, mutlulukları, daima ortaktır. Ailede düzen, huzur, saygı, sevgi ve dayanışma esastır. Aile, bu haliyle milletin, devletin ve insanlığın Milli ve sosyal huzurun kaynağıdır. Bu huzurun düzen, akrabaya, komşuya, eşe, dosta ve bütün insanlara, halka, aileden bu yapıyı kuvvetli tutmak görevimizdir⁴⁹.

Film, aileye yönelik dikkati üzerine çeker. Asiye'nin (abla) bulunduğu sınıfta okutulan yukarıdaki metinden sonra, kardeşi Ali ile birlikte okul çıkışı ailelerinin yanına doğru yolculukları başlar.

“Kasaba” (Ceylan, 1997) filminde erkek kardeş (Ali), ablası ile gezinirken hayatı tanımaya ve anlamaya çalışır. Ablası ile sürekli iletişime girmekte ve çevresinde karşılaştıkları ile ilgili soruları ablasına sormaktadır. Her ne kadar abla karakteri de kendi halinde hayatı anlama derdinde olsa da kardeşinin onunla iletişimine karşılık vermektedir. Görsel 1, 1.1 ve 1.2’de kırsal arazide gezinen iki kardeşin birlikte bulundukları kadrarlar yer almaktadır. Görsel 1’de Asiye, mezarlıkta bulunan bir erik ağacından erik toplarken, bir yandan erik ağacı bir yandan da mezar taşlarıyla ilgilenen erkek kardeşinin davranışlarına tanık olunur. Ali, ablasına sorular sorarak beden dili iletişimini göz temasıyla kurmaya çalışır. Mezarlıktan toplanan eriklerin yenilip

⁴⁹ Ceylan, N. B. (Yapımcı ve Yönetmen). (1997). Kasaba. [Film]. Türkiye: NBC Film.

yenilemeyeceğini ablasının sözlü ve sözsüz ifadelerinden anlamaya çalışan Ali, çevrede olan herşeye karşı meraklıdır ve çevreye anlam vermede ablası ile iletişime ihtiyaç duyar. Ali'nin ablası, kardeşiyle birebir göz teması kurmasa da sözlü olarak ona karşılık verir. Ali, sözlü iletişimi başlatan kişi konumundadır ve sözsüz iletişim ile bunu pekiştirir. Ali'nin beden dili iletişiminde, ablasıyla konuşurken ona dönük vaziyette, yüz yüze ve göz teması kurarak gerçekleştirdiği iletişimden söz edilebilir.

Görsel 1. “Kasaba” filminde abla ve kardeş iletişimi (Ceylan, 1997).

Görsel 1.1 ve 1.2’de⁵⁰, bir kaplumbağanın iki kardeşin de dikkatini çektiği görülür. Kardeşler, kaplumbağanın üzerine basmakta, ters çevirip hareketlerini izlemektedir. Hareket etmeyen kaplumbağayı merakla izleyen Ali, ablası Asiye’nin bu durumu açıklamasını ister ve ablası da sabırsız olan kardeşinin hareketsiz durması gerektiğini ve böylelikle kaplumbağanın hareket edebileceğini belirtir. Görsel 1, 1.1 ve 1.2 dikkate alındığında, iki kardeş arasındaki iletişim ilişkisinde, karşılaşılan durumlar üzerinden etkileşimlerinin şekillendirildiği söylenebilir. Ali, sözlü ve sözsüz iletişim türlerini birlikte aktif olarak kullanmakta, iletişimdeki mekanik (kodlama, vb.) semantik (dil, yorumlama, vb.) ve psikolojik (duygu, düşünce, değer, vb.) engellerin oluşumunu en aza indirmektedir. Asiye, sözsüz (beden dili, vb.) iletişimin özelliklerini yansıtan

⁵⁰ Birden fazla kadrain birlikte bulunduğu görsellerdeki numaralandırmalar, soldan sağa şeklinde sıralanmıştır. Çalışma kapsamında çözümlenen her film için bu durum söz konusudur.

bir iletişim içerisinde bulunmasa da sözlü olarak Ali'nin sorularına karşılık vermekte ve onunla ilgilenmektedir. Abla, bilen olarak, kardeşi tarafından fikirlerine sürekli danışılan bir rol üstlenmektedir. Ali, ablasının dediklerini dikkate alarak davranışlarını şekillendirir. Konuşma (etkileşim kurma) ve uyum (tutum ve değerlerin ortaklığı) yönelimleri yüksek bir kardeş ilişkisi bulunmaktadır. Bir süre sonra kaplumbağanın ilgi odaklarından çıkması ile iki kardeş, ailelerinin onları bekledikleri tarlaya doğru yönelir.

Görsel 1.1, 1.2. “Kasaba” filminde abla ve kardeş iletişimi (Ceylan, 1997).

Ağaçlı bir arazide, çocukların gelmesiyle ateş yakılır ve mısırlar közlenmek üzere ateşin önüne koyulur. Görsel 1.3’de, geleneksel/geniş ailenin birlikte olduğu mısır tarlasının yanındaki bu yerde aile içi sohbetler gerçekleştirilir. Filmde, ailenin aynı anda birlikte görüldüğü tek genel kadraj, Görsel 1.3’tür. Aile üyelerinin tümünün bulunduğu bu yaşam alanında (mısır tarlası yanı), aile bireyleri arası iletişim ilişkisi de açığa çıkarılır. Ancak aile içi sohbetlerde bireyler, orta ve detay kadrjların bulunduğu çerçeveler halinde parçalı olarak gösterilir. Bu durum, aile içi ilişkilerde bireyler arasındaki iletişim yönelimini ortaya çıkarır. Dede, savaş yıllarında yaşadığı süreçleri ailesine anlatır. Baba, tarihe olan ilgisinden dolayı tarihle ilgili konuları açar, Büyük İskender’den bahseder. Nine, önündeki mısırlardan sonra gece boyu elmaları soymakla, anne ise el işi (örgü) ile ilgilenmekle meşgul olmaktadır. Gecenin ilerleyen saatlerine kadar ara ara etrafta gezinen çocuklar, anne, nine ve diğer aile üyelerinin çevresinde dolanarak anlatılanları dinler. Bir müddet sonra kuzen Saffet, uzandığı yerden uyanarak konuşulanlara dahil olur. Kasabanın onda ifade ettiği anlamsızlıklardan, oralardan gitmek isteğinden bahseder.

Görsel 1.3. “Kasaba” filminde aile içi iletişim (Ceylan, 1997).

Dede, mısır tarlasındaki yerde savaş döneminde yaşadığı anıları anlatırken zaman geçer ve gece kendini belirginleştirir. Anne ve nine, içinde bulundukları çeşitli durumlardan dolayı hayıflanır. Ürünlerin eskisi gibi olmaması, kuşların (turna, vb.) artık bulundukları yere gelmemesi gibi meseleler anne ve nineyi dertlendirir. Çocuklar, bu durumları anlamaya çalışırken baba, dedenin savaş dönemi yaşadığı anılarına konuyu yönlendirir. İletişimin mekanik engeli ile karşılaşılır. Baba, aile sohbetinde anne ve ninenin anlattığı konularla ilgilenmediğinden dolayı meseleyi dinlememekte ve ilgisini dedeye yönlendirerek konunun değişmesini sağlamaktadır. Mesaj, konunun değişmesiyle sekteye uğratılır. Böylelikle iletişimdeki ileti aktarımı engellenir ve iletişim süreci içerisinde mekanik engelin ortaya çıkması söz konusu olur. Buna bağlı olarak algılarını diğer kişilere kapatmış olan baba için psikolojik bir engeli de oluşturduğu söylenebilir.

Aile, dedenin anlattıklarını dinler. Ailede, aile büyüğü olan dedenin sözü önemsenmekte ve anlattıkları her ne kadar tekrarı barındırmış olsa da buna karşılık verilmemektedir. Ali, dedesinin anlattığını ondan hızlı bir şekilde dillendirdiğinde ise annesi onu susturur. Nine, elmaları soyup dilimlemekte, anne de elindeki örgü işiyle uğraşmaktadır. Görsel 1.4, 1.5, 1.6 ve 1.7’de bu durumlara ait kadrajlar yer almaktadır.

Aile içi iletişim ilişkisinde sözlü ve sözsüz iletişim türlerinin kullanımı bireyler arası çeşitlilik gösterir. Dede ve baba arasında sözlü iletişim belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Baba, savaş döneminde dedenin gittiği toprakların tarihteki yerini önemsemekte ve bununla ilgili sohbet konusu açmaktadır. İletiler, dedenin merkezinde konu odağıdır. Aktif konuşma eylemi, dede ve baba arasında biçimlenir. Anne ise çocukları ile kurduğu yakın ilişkilerinde sözsüz iletişimini (beden dili) etkin bir şekilde kullanır. Kucağına uzanan Ali'nin saçlarını okşar, uykusu geldiğinde onu örter. Ali, ablasının yanına oturur, ablası uzandığında o da uzanır, onu örnek alır ve onunla yakından ilgilidir. Ablası ile göz teması kurmaya çalışır. Asiye, ihtiyaç duymadıkça Ali ile konuşmasa da iletişimi açık bir şekilde devam ettirir. Ali ve Asiye, aile büyüklerinin anlattıklarını dinlemeye devam eder. Aile içi sohbette çocuklar, anlatılanlara aktif olarak katılmaz, dinleyici konumda kalırlar. Anne ve nine de sohbetlerde kendi fikirlerini oldukça sınırlı ortaya koyar ve çocuklar gibi dinleyici birer aile üyesidir. Aile içi iletişimde etkileşim yapısı çoğunlukla tek taraflıdır. Dede ve baba ile konuların ele alındığı, müzakere süreçlerinde nine, anne ve çocukların ise çok fazla dahil olmadığı görülür.

Görsel 1.4, 1.5, 1.6, 1.7. “Kasaba” filminde aile içi iletişim (Ceylan, 1997).

Görsel 1.8 ve 1.9’da yer alan kadrajlardaki gibi çocuklar, babalarının onlara anlatacağı Büyük İskender’i dinlemek ister. Böylelikle baba, İskender’in hayatına dair süreçleri çocuklarına anlatır. Belirtilen bu kadrajlar düşünüldüğünde, Asiye ve Ali’nin babalarıyla kurdukları iletişimde babalarının fikirlerini önemsedikleri görülür. Baba, kendi çocukları ile iletişim kurarken sözlü diyalogların yanı sıra göz temaslari ile beden dili iletişimini doğrudan gerçekleştirir. Güler yüzle kurulan etkileşim söz konusudur. Babalarının kendi uzmanlık alanındaki bilgi birikiminden faydalanan çocuklar konuyu ilgiyle dinler. Baba, çocuklarıyla iletişimde kendi düşüncelerini aktarırken aktif iletişimi kurar.

Görsel 1.8, 1.9. “Kasaba” filminde aile içi iletişim (Ceylan, 1997).

Asiye ve Ali’nin kuzeni olan Saffet, uyuduyu yerden uyanarak aile sohbetine dahil olur. Anlamsız bulduğu kasabadan ayrılmak ister. Çalıştığı bir işte tutunamaz. Asiye ve Ali’nin babası ile sözlü olarak tartışır ve buna karşılık baba, Saffet’i eleştirir. Zamanında Saffet’in babasının da yaptığı hatalı davranışlardan dolayı Saffet’e söylenen baba, sözlü olarak sesini yüksetir, kaşlarını çatarak ona kızar. Babası ile ilgili tüm yükün kendisinin üstüne yıkılmış olmasından rahatsız olan Saffet, bu duruma tepki gösterir. Olayın bu hali aldığı sırada nine ağlamaya başlar. Dede, ağlayan nineyi susturarak, aynı babası gibi davranışları olan Saffet’in bir işte tutunmaması ve bir düzen kuramaması (evlilik) nedeniyle bu durumdan rahatsızdır. Saffet’in bu duruma artık bir çözüm getirmesini ister. Bu sırada Asiye ve Ali’nin babasına dönerek, eleştirdikleri Saffet’ten çok da farklı olmadığını belirtir. Aldığı bunca eğitimden sonra kasabada bunların işe yaramadığını söyler. Baba, sesini çıkarmaz. Anne ise dedeye sorular sorar. Ölen bir çocuğun canının neden alındığı konusunda fikrini öğrenmek ister. Dede, inançlı bir bakış açısıyla karşılık vermekte ve bilinmesi gerekenden fazlasının bilinemeyeceğini belirtmektedir. Dede, ölen kendi çocuklarına konuyu yönlendirir ve

üzülen nineyi bu konuda tembihler. Dede, geniş aile içerisinde fikirleri dinlenen ve saygı duyulan kişidir. Baba ise aile üyeleri arasında özellikle dedeyi dikkate alarak onunla karşılıklı konuşur ve onu dinler. Babanın her ne kadar olumlu iletişimi çocuklarıyla kurduğu söylenebilse de aynı özeni diğer aile üyelerine gösterdiği görülmemektedir. Dede, ölüm ile ilgili görüşlerini ifade ettikten sonra en az yirmi yıl daha yaşamak istediğini belirtir ancak karşılaştığı sağlık sorunlarından da bahseder. Bu sırada anne, Asiye'ye olan hamileliği sırasında yaşadığı hisleri anlatırken baba, konuyu dedenin sağlık sorunlarına yönelik ürettiği çözüme çeker. Aile bireyleri arası mekanik engel ile yeniden karşılaşılır. Dedeye, yastığını değiştirmesini söyler. Baş ağrılarının çoğunun ense kökünden çıktığını ve onun için faydalı olacağını belirtir. Annenin anlattıkları ile ilgili konular babada karşılık bulmaz. Baba, anne ile olan sözlü ve sözsüz iletişimini sınırlı tutar. Doğrudan karşılıklı diyalogları bulunmaz. Baba, bir iletişim sorunu yaratarak annenin anlattıklarını dikkate almayıp konuyu değiştirmekte ve anlatılanları önemsemediğini göstermektedir. Annenin düşüncelerini dikkate almayan baba için iletişim süreci içerisindeki mekanik engeli geliştirdiği söylenebilir. Anne, önceki bir zamanda mahallede çıkan bir yangın ile ilgili anısını paylaşır. Yangın sürecinde çocuklarına karşı hissettiği duyguları anlatır ve çocuklarına bakarak içlenir. Çocuklarını koruma endişesindedir. Aile üyeleri yatmak üzere eve döndüklerinde ise ninenin kendi kaygılarını babaya anlattığı, ancak babanın bunu annede olduğu gibi dikkate almadığı görülür.

Sonuç olarak “Kasaba” (Ceylan, 1997) filminde, aile iletişimi bakımından bir geniş aile örneği olarak aile üyeleri arasındaki iletişim ilişkisinin yapısı açığa çıkarılmıştır. Filmde, çocuk olan Asiye ve Ali karakterleri üzerinden bir aile tablosu yer alır. İki kardeşin mısır tarlasına yolculukları, mısır tarlasındaki tüm aile üyeleriyle birlikte olan durumları ve yatmak üzere döndükleri ev ortamı, filme konu olan ailenin yaşama evrenlerinin alanlarını ortaya koyar. Dede, aile üyeleri arasında sözü önemsenen ve dinlenen bir birey rolündedir. Ailedeki tüm üyelere kendi düşüncelerini aktarır ancak iletişimini tek taraflı kurmaz. Diğer aile üyelerini de dinler ve onlara karşılık verir. Baba, aile içerisinde dede ile kurduğu iletişimi ciddiye almakta ve yönlendirmektedir. Kendi eşi ve annesinin düşüncelerini dikkate almaz. İletişimin mekanik engelleri ağırlıklıdır. Örneğin anne, kendi düşüncelerini aktarmayı denediğinde baba sohbetin yönünü dedeye çeker. Baba, aile içi edinilen sohbetlerde kendi birikimlerine ve dedenin anlattıklarına odaklanır. Babanın Asiye ve Ali ile iletişiminde, bir ebeveyn olarak bilgi

paylaşımı söz konusudur. Baba, birikimli olduğu konularda çocuklarıyla iletişime geçer ve aktarmak istediğini aktarır. Anne ise çocukları ile yakın ilişki kurmakta, diğer aile üyeleriyle de iletişimini sözlü ve sözsüz olarak açık bir şekilde gerçekleştirmektedir. Nine, aile içi sohbetlerde konusu edilen meselelere kendisini ilgilendirdiği çerçevede karşılık verir. İletişime açıktır, ancak dinlemeye özen gösterir. Asiye, aile içindeki iletişimini Ali ile şekillendirir. Ali, ablası Asiye ile doğrudan iletişim kurar. Sürekli ablasının çevresinde bulunur. Ablası ile iletişiminde sürekli ona sorular sorarak çevreyi anlamaya çalışır. Asiye ve Ali, ailenin diğer üyelerini dinleyerek anlatılan durumları onlardan anlamaya çalışırlar. Bu doğrultuda, bütün aile üyeleri birlikte düşünüldüğünde⁵¹, konuşma yöneliminin düşük, uyum yöneliminin ise yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle koruyucu aile tipinden söz etmek mümkündür. Bu aile tipinde, aile üyelerinden olan dede ve babanın merkezinde belirlenen sohbetler, diğer aile üyeleri tarafından dinlenen konumda gerçekleşir. Bu durum, konuşma yöneliminin düşük olduğunu gösterir. Aile sohbetlerinde bireylerin tutum, değer ve inanışlara yönelik birlikteliği, dede ve babanın bakış açılarından yola çıkarak şekillenmekte ve yüksek uyum yöneliminin varlığını göstermektedir. Dolayısıyla koruyucu aile tipi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, aile içi iletişim modellerinden olan dengesiz dağılan model yapısının oluştuğu belirtilebilir. Aile üyeleri arasında dede ve babanın fikirleri baskın olmakta ve bu durum, diğer aile üyeleri tarafından kabul görmektedir. İletişim ilişkisinin yapısı da baskın olan aile üyeleri tarafından şekillendirilir.

4.1.1.2. “Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filmi

“Üç Maymun” / “Three Monkeys” (Ceylan, 2008)

Oyuncular:

Yavuz Bingöl (Eyüp)

Hatice Aslan (Hacer)

Ahmet Rıfat Şungar (İsmail)

Ercan Kesal (Servet)

Cafer Köse (Bayram)

Gürkan Aydın (Çocuk)

Yapım:

Yönetmen: Nuri Bilge Ceylan

Yapımcı: Zeynep Özbatur

Ortak Yapımcılar: Fabienne Vonier, Valerio De Paolis,

Cemal Noyan, Nuri Bilge Ceylan

Senaryo: Ebru Ceylan, Ercan Kesal, Nuri Bilge Ceylan

Görüntü Yönetmeni: Gökhan Tiryaki

Sanat Yönetmeni: Ebru Ceylan

Kurgu: Ayhan Ergürsel, Bora Gökşingöl, Nuri Bilge Ceylan

Yapım Ülkesi: Türkiye, Fransa, İtalya

⁵¹ Aile sohbetlerine sonradan dahil olan kuzen Saffet, aynı haneyi temsil edemediğinden dolayı aile üyelerinden ayrı tutulmuştur.

4.1.1.2.1. *Filmin konu ve öyküsü*

“Küçük zaafıların büyük yalanlara dönüşerek parçaladığı bir ailenin gerçeği örtbas ederek herşeye rağmen birarada kalma çabası. Altından kalkamayacağı acılara ya da sorumluluklara maruz kalmamak adına gerçeği bilmek istememek, onu görmemek, duymamak, hakkında konuşmamak ya da günümüz tabiriyle “Üç Maymun”u oynamak, onun varolduğu gerçeğini ortadan kaldırır mı?⁵²”

Nuri Bilge Ceylan’ın “Üç Maymun” (2008) filmi, bir çekirdek ailenin üyeleri olan baba (Eyüp), anne (Hacer) ve oğulları (İsmail) arasında geçen ilişki yapılarını merkeze alır. Eyüp’ün patronu (Servet), arabasıyla bir adamı çarparak öldürür ve Eyüp’ten bu suçu bir miktar para karşılığı üstlenmesini ister. Suçu üstlenen Eyüp’ün cezaevinde olduğu süre zarfında oğlu İsmail, üniversite sınavını kazanamaz ve karlı gördüğü bir işi yapmak amacıyla paraya ihtiyaç duyar. Hacer, Eyüp’ün patronu Servet’ten ihtiyaçları olan parayı ister. Hacer ve Servet arasında yakınlaşma başlar. İsmail, bu durumu fark eder ancak sesini çıkarmaz. Eyüp, cezaevinden çıkar. Karısı Hacer ve Servet arasında geçen münasebetten şüphelenir. Oğlu İsmail’in Servet’i öldürmesiyle durumlar açığa çıkar. Eyüp, oğlu İsmail’in hapse girmesini önlemek amacıyla kahvedeki bir adamın para karşılığı suçu üstlenmesini sağlar.

“Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filminin öyküsü, gece vakti yolda kullandığı arabada kendini uyanık tutmaya çalışan Servet’in birine çarpmasıyla başlar. Servet, yerde yatan kişiyi kontrol ederken arkadan gelen başka bir araç olayı görür ve müdahale etmeden devam eder. Filmin jenerik yazısıyla birlikte Eyüp’ün evinde telefonunun çaldığı görülür. Eyüp’ü arayan patronu Servet, onu gecenin bir saati yanına çağırır. Eyüp, Servet ile konuştuğu sırada oğlu İsmail yatağından kalkıp lavaboya geçerken yüzyüze gelirler. Eyüp, Servet’in onu çağırdığı yere gider. Servet, kaza sonucu gerçekleştirdiği cinayeti bir miktar para karşılığı Eyüp’ün üstlenmesini ister. Seçim sürecinde adaylığının sekteye uğrayabileceğini bahane eder. Eyüp, bu durumu kabul eder ve evine dönerek eşi Hacer’in yattığı sırada yatağa oturup düşünür.

Sabah vakti Hacer, şarkı sözleri mırıldanarak evin penceresinin kenarında bulunan saksı çiçekleri ile ilgilenir. Oğlu İsmail’i yatağından kaldırarak birlikte kahvaltı yaparlar. İsmail, trenle babasının bulunduğu cezaevine gider. Eyüp, İsmail’in üniversite

⁵² <http://www.nbcfilm.com/3maymun/story.php?mid=4>
(Erişim tarihi: 18.04.2019).

sınavına özenle hazırlanmasını ister ancak İsmail, babasının bu talebi karşısında isteksizdir.

Hacer, alışveriş sonrası elindeki poşetlerle eve geldiğinde, İsmail'i evde yatarken bulur. Yemek yedikleri sırada Hacer, oğlunun ilgilenilecek bir uğraş bulmasını önerir. İsmail, karlı olan servis işine girmeyi düşündüğünü ve bu nedenle araba almak istediğini, ancak paraya ihtiyaçları olduğunu belirtir. Alacakları paranın avansını Servet'ten isteyebileceklerini söyler. Annesi ise bu duruma tepki gösterir ve Eyüp'ten habersiz bunun sorun olacağını ifade eder. Hacer, üniversite sınavında başarısız olduğu için babasının ona kızıp kızmadığını sorar. İsmail ise kafasına koyduğu servis işi meselesine arkadaşlarından örnek vererek annesinin dikkatini çekmek ister. İsmail, hem servis işi hem de arkadaş çevresi ile ilgili annesinin olumsuz tavrı nedeniyle yemeğini bırakarak masadan kalkar.

Hacer, yaz dönemini boş geçirmemesi için İsmail'e iş arama derdine düşer, çeşitli telefon görüşmeleri yapar ancak başarılı olamaz. İsmail'in dayak yemiş bir halde yüzü kanlı eve geldiğini görür. Akabinde, Eyüp'ün patronu Servet'in yanına giderek para ister. Seçimleri kaybetmiş olan Servet gergindir. Hacer'in telefonu çalar (telefon zil sesi *sen de sev ama sevilme aşk acısı çek ben gibi...* şeklindedir) ancak Hacer bir müddet telefonunu çantasında bulamaz. Ardından Hacer, evine dönmek üzere otobüs durağından beklerken arabasıyla Servet gelir ve onu evine bırakmak üzere alır. Hacer, onun için herşeyi yapabileceğini belirten Servet'in ilgisini farkeder. Evine dönen Hacer, Servet'ten parayı alabileceklerinin haberini oğlu İsmail'e sevinerek verir.

Hacer, oğlu İsmail ile birlikte zaman geçirir. Dışarıda deniz manzaralı bir yerde yemek yerler. Düşüne birlikte giderler. Bu sırada Hacer'in evde iken çalan telefonuna bakmak için odasının kapısını kapattığı, düşünde de telefonu ile konuştuğu görülür. İsmail, babasını ziyaret etmek için cezaevine gitmek üzere tren garına gider. Birden rahatsızlanarak kusmaya başlar. Üstünü batırır. Evine geri dönerek üstünü değiştirir. İsmail, evde dinlendiği sırada yatak odasından sesler duyar. Anahtar deliğinden baktığında içeride birinin olduğunu anlar. Bir müddet mutfaktaki bıçağa bakar, sonra evden kendini fark ettirmeden çıkar. Servet'in evden ayrıldığını gördükten sonra da İsmail eve geri girer. Annesi ile tartışır ve annesinin bu durumun üstünü örtmeye çalışması sırasında annesine tokat atar. Evden geri çıkarak elindeki çantayla babasının cezaevindeki ziyaretine gider.

İsmail, cezaevinde babası ile sohbet eder. Eyüp, Hacer'in neden gelmediğini, genel durumlarının nasıl olduğunu, Servet'ten almaları gereken aylığının (toplu para haricinde) alınıp alınmadığı konusunda sorular sorar. Ayrıca, birbirlerinden başka kimselerinin olmadığını oğlu İsmail'e vurgular. Ziyaret saatinin dolmasıyla İsmail, babasına birşeyler söylemek ister ancak vazgeçer. Eve geri döner ve zarftaki parayı görür. Uzanıp uykuya dalarken karşısında ölmüş olan kardeşi çıkar. Kardeşinin gözleri, dudakları morarmış ve başından aşağı sular akmaktadır.

İsmail, cezaevinden çıkan babasını arabayla alır. Eyüp, arabayı kaçta aldıklarını oğluna sorar. İsmail'in satın aldığı bu araba sürprizi karşısında Eyüp sinirlenerek ona bağırır. Parayı Servet'ten kimin aldığını sorduğunda ise İsmail meseleyi geveleyerek anlatır. Eve gitmeden önce İsmail'in ölen kardeşinin mezarı ziyaret edilir.

Hacer, iş yerinde ve iş çıkışı çeşitli yerlerde sürekli telefon araması yapar ancak telefonlarını açan olmaz. Karşılık bulmayan telefon aramaları onu yorar. Servet'in evine giderek onu gözler. Servet, bu durumu fark eder. Hacer, evinde duşta iken telefonu çalar ve cezaevinden çıkıp evine dönen Eyüp, gizli numara olarak çalan telefonu açar. Servet, evine kadar gelen Hacer'i telefonda azarlamaya çalışırken Eyüp'ün sesini duyunca telefonu kapatır. Eyüp, bu durumu tam olarak anlayamaz ve duştan çıkan Hacer'in yanına, yatak odasına geçer. Parayı Servet'ten nasıl aldıklarını sorar. Eyüp'ün sorguya çeker gibi olan tavrından rahatsızlık duyan Hacer, tepki gösterir. Bunun üzerine Eyüp, geceliğiyle yatakta uzanmış olan Hacer'e fiziksel olarak karşılık verir. Telefonun yeniden çalmasıyla birlikte Eyüp, Hacer'in üstündeki kıyafetleri yırtar ve evden gider.

Eyüp, bir müddet dışarıda dolaştıktan sonra bir kahveye girer. Oradaki insanlarla selamlaşıp oturur. Gecenin ilerleyen saatlerinde kahvede kimse kalmayınca orada çalışan Bayram ile çay içip sohbet eder. Bayram, bir başına karın tokluğuna kahvede çalıştığını ve orada yatıp kalktığını belirtir.

Servet'in ofisinde Eyüp, önceden anlaştıkları ve alması gereken bir miktar parayı zarf içerisinde alır. Bu sırada Servet'e bir soru sormak ister ancak Servet'in telefonunun çalması üzerine soracağı sorudan vazgeçer. Eyüp, önceden Hacer'in aldığı borç parayı zarftaki paradan düşüp düşmediğini Servet'e sorar. Servet, herhangi bir borçlarının olmadığını, onun için yaptığı şeylerden sonra üç beş kuruşun lafı olmayacağını belirtir.

Hacer, Servet ile açık bir arazide buluşur. Telefonlarını açmayan Servet'i özlediğini belirtir. Servet, Hacer'den kurtulmaya çalışır ve ona bağırır. İlişkilerinin bittiğini, kocasının cezaevinden çıktığını ve hatta oğlunun durumdan şüphelendiğini

vurgular. Hacer ise ısrarla Servet ile olan ilişkilerini devam ettirmek ister. Kaderinin artık o olduğunu ifade ederek Servet'in ayaklarına kapanır ve ağlar.

Hacer, gece vakti ojelerini silerken Eyüp eve gelir. Birbirleriyle konuşmadan ayrı yerlerde yatarlar. Bir müddet sonra İsmail, sessizce eve girer ve odasına geçer. Eyüp'ün uykuya daldığı sırada polis, evlerinin kapılarını çalar. Hacer ve Eyüp karakolda ayrı ayrı sorguya alınır. Eyüp'ün sorgusu sırasında polis memuru Servet'i kimin öldürdüğünü sorarak, adamın cep telefonundaki son mesajın kendi karısına ait olduğunu ve o mesajdan sonra buluştuklarını söyler. Bunun üzerine Eyüp, şaşkınlık içerisinde bunlardan haberinin olmadığını belirtir. Evlerine geri döndükten sonra Eyüp, yatağında yan şekilde uzanmışken arkasından bir el (ölmüş olan çocuğunun eli) onu sarar ve Eyüp ağlamaya başlar. Hacer, evlerinin terasında otururken oğlu İsmail yanına gelir. İsmail, Servet'i kendisinin öldürdüğünü söyler. Annesi, İsmail'in karşısında ağlamaya başlar. Eyüp, yataktan kalkarak terasa çıkar. Hacer'i terastan aşağı atlamak üzere görürken kenara saklanır ve sesini çıkarmaz. Tren raylarının seslerinin ardından ağlayan Hacer'in sesini duyarak tekrar baktığında Hacer ve oğlu İsmail'in konuştuklarını görür. Evlerinin içinde ise ailenin üyeleri olan Eyüp, Hacer ve İsmail birlikte oturur. Eyüp, gören birilerinin olup olmadığını İsmail'e sorar. İsmail, emin olamaz. Eyüp, İsmail'e yatıp dinlenmesini söyledikten sonra Hacer ile odada baş başa oturur. Eyüp, evden çıkacağı sırada Hacer ona nereye gittiğini sorar. Eyüp, bağırarak gidip yatmasını ya da kendini oradan aşağı atmasını söyler. Ardından geri dönüp Hacer'i terasta aşağı atlamak üzere iken görür. Çaresizce bir aşağı bir de Eyüp'e bakan Hacer, atlayıp atlamama arasındadır. Eyüp, vazgeçmesini söyleyerek evden ayrılır. Sokakta yürür, camide oturur. Günün aydınlanmasıyla karakolun önüne gelir. Ardından kahveye giderek orada yatan Bayram'ı uyandırır. Cinayeti üstlenip cezaevine gitmesi için Bayram'ı ikna etmeye çalışır. Kış mevsiminin gelmesiyle kahvenin buz gibi olacağını, cezaevinde ise kaloriferli ve üç öğün yemek verildiğini belirtir. Bayram'ın genç olduğunu ve oradan çıktığında elinde toplu bir para ile kendi işini kurabileceğini söyler.

Eyüp, evine döndüğünde Hacer'i ve oğlu İsmail'i kontrol eder. Hacer, masada kıvrılarak yatmaktadır. İsmail ise odasında yatar. Eyüp, terasa çıkar. Gök gürlemesi ile başlayan yağmuru ve denizi izler.

4.1.1.2.2. *Filmin aile içi iletişim bağlamında çözümlemesi*

“Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filminin giriş jeneriği ile beraber, Eyüp ve oğlu İsmail arasındaki ilişkinin habercisi olan bir iletişim yapısı ile karşılaşılır. Baba ve oğul birbiriyle doğrudan iletişim kurmaktan kaçınır. Gece yarısı telefon çalar ve Eyüp, uyanıp kalkarak telefona bakar. Telefonda konuştuğu Servet⁵³ onu yanına çağırır ve trafik kazasında işlediği cinayeti üstlenmesini ister. Bu sırada Eyüp’ün oğlu İsmail de uyanır. Eyüp, İsmail’in uyandığını görünce kapıdan çıkan İsmail’e dönerek bakar, elini kendi burnuna götürür, yüzüne dokunur ve kulağını kaşır. İsmail, babasıyla oldukça kısa bir göz temasında bulunur, başı önüne doğru eğik bir şekilde lavaboya doğru yürür. İsmail’in lavaboya geçmesiyle kendi önüne dönen Eyüp, düşünür ve odanın ışığını kapatarak Servet’in onu çağırdığı yere gider. Görsel 2’de yer alan kadrada görüldüğü gibi İsmail, babası ile doğrudan göz temasından kaçınmakta iken babası Eyüp’ün de olumlu iletişime yönelik bir ifadesinin bulunmaması dikkat çekmektedir. Eyüp, oğlu ile herhangi bir sözlü iletişim başlatmaz. Bu nedenle aralarındaki iletişim ilişkisi sınırlıdır.

Görsel 2. “Üç Maymun” filminde baba ve oğul iletişimi (Ceylan, 2008).

Hacer, gününü uyuyarak geçiren İsmail’in başıboş halini dert edinir ve kendine bir meşgale bulmasını ister. İsmail, kar getireceğini düşündüğü servis işi için babasının patronu Servet’ten avans para alma konusunda annesini ikna etmeye çalışır. Böylelikle araba alabilecektir. Annesi ise bu duruma karşı çıkar. Kocası Eyüp’ten izinsiz Servet’ten para istemelerinin sorun olacağını belirtir. Kocasının haberi veya izni

⁵³ Çalışmanın kapsamı, aile içi iletişim olduğundan dolayı Eyüp’ün patronu olan Servet karakteri çözümlemede dış unsur olarak yer tutmaktadır.

olmadan herhangi bir harekette bulunmayı tercih etmez. İsmail ise bu durumun babasına sürpriz olacağından, arkadaşlarının bu işte ettiği kardan bahsetse de annesini ikna edemeyince yemeğini yarıda bırakarak masadan kalkıp gider. İsmail, annesi Hacer’le iletişimini sözlü ve sözsüz olarak gerçekleştirmeye açıktır, ancak istediklerinin yerine getirilmemesi üzerine iletişimini keser. Mekanik bir iletişim engelini ortaya çıkaran İsmail, ayrıca kendi düşüncelerinin dikkate alınmaması nedeniyle bu duruma gösterdiği tepkisi ile annesi üzerinde psikolojik olarak da baskı yapmaktadır. Annesi Hacer ise onunla konuşmaya çalışarak iletişimi sürdürmeyi dener. İsmail, mutsuz bir şekilde sözlü ve sözsüz olarak bağlantısını kopararak ortamdan ayrılmayı tercih eder. Görsel 2.1’de yer aldığı gibi bir iletişim engelinin süreci ortaya çıkar.

Görsel 2.1. “Üç Maymun” filminde anne ve oğul iletişimi (Ceylan, 2008).

Hacer, Servet’ten istedikleri parayı alabileceklerinin haberini oğlu İsmail’e verdikten sonra, oğlu ile arasındaki iletişim süreci olumlu olarak yeniden şekillenir. Gözünün altında bir şey olup olmadığını annesine soran İsmail, annesinin ilgisi ile karşılaşır. Annesi, İsmail’in gözünün altını dokunarak kontrol eder. Sözlü (diyaloglar) ve sözsüz (beden dili) olarak iletişimi karşılıklı kurarlar. Görsel 2.2 ve 2.3’teki⁵⁴ gibi evde ya da dışarıda birlikte zaman geçirdikleri ortamlar söz konusudur. Paranın alınacak olması, anne-oğul arasındaki iletişim ilişkisini kuvvetlendirmekte ve memnuniyet oluşturmaktadır. Hacer ve İsmail sorunların aşılabacağına inanarak kaygılarını azaltır. Anne ve oğul arasındaki iletişim ilişkisi, belirtilen kadrajlar için aktif ve doğrudur.

⁵⁴ Nuri Bilge Ceylan’ın Üç Maymun (2008) filmi cinemascope olarak çekildiğinden dolayı birden fazla kadrajın birlikte bulunduğu görseller, sayfanın çerçeve yapısına uygun olarak çalışmada yer edinmiştir. Böylelikle kadrajlardaki görüntüler daha iyi anlaşılmaktadır.

Görsel 2.2. “Üç Maymun” filminde anne ve oğul iletişimi

Görsel 2.3. “Üç Maymun” filminde anne ve oğul iletişimi (Ceylan, 2008).

İsmail, babasının cezaevi ziyaretine giderken tren istasyonunda rahatsızlanır ve kusar. Üstünü değiştirmek üzere evine geri döner. Bu sırada yatak odasından sesler duyar. Kapının anahtar deliğinden baktığında, gördükleri karşısında gerilir, üstü başı ter halini alır. Annesi ve Servet arasında birşeylerin yaşandığını anlar. Mutfaktaki bıçağa bakar ancak herhangi bir şey yapmadan eşyalarını toplayarak evden geri çıkar. Servet’ten alacakları para, İsmail için önemlidir. İsmail, bir müddet dışarıda bekleyip Servet’in evden çıktığını görünce eve geri gelerek annesi ile tartışır. Görsel 2.4’te görüldüğü gibi, durumu inkar etmeye çalışan annesine sesini yükselterek birkaç defa tokat atar. Annesi Hacer, ağlamaya başlar. İsmail, öfkeli bir halde çantasını hızlıca alarak annesine herhangi bir cevap vermeden onu iterek evden geri çıkar. İsmail ile Hacer arasında gerçekleşen bu durum, İsmail’in bundan sonraki süreçte annesi ile

iletişim ilişkisini yeniden sekteye uğratır. Hacer ve Servet arasındaki ilişki, İsmail ve annesi arasında iletişim engelini şekillendirir. İletişimini kesen İsmail, mekanik bir engeli açığa çıkarır. Anne ve oğlu arasındaki ileti aktarımı sekteye uğrar. İsmail, aile içi duygu ve düşüncelerini paylaşma konusunda daha kapalı davranışlar sergilemeye başlar. Anne ise, Servet ile yaşadığı ilişki nedeniyle İsmail’e kendini açıklama gereği duyar. Zor durumdadır, yalan söyler ve oğlunun kendisine tokat atmasına göz yumar. Hacer, ilişkisini oğlundan gizlemek için olayı sözlü olarak farklı şekilde yorumlamaya çalışarak semantik bir engel süreci oluşturur. İsmail, babasının cezaevinde olduğu sürede, kendi değerlerine ters düşen annesinin ilişkisi karşısında evin kontrol rolünü üstlenir. Annesine herhangi bir açıklama yapmadan evden ayrılarak babasının cezaevi ziyaretine gider. Yaşanılan durumdan dolayı konuşmanın uzatılmadığı ancak sözsüz iletişimin ağırlıklı kullanıldığı, bunun da beden diline ve yüz ifadelerine yansıdığı, mekanik engellerle birlikte öfke durumlarının psikolojik bir engel tutumunu ortaya çıkardığı görölür.

Görsel 2.4. “Üç Maymun” filminde anne ve oğul iletişimi (Ceylan, 2008).

İsmail, cezaevinden çıkan babasını arabayla alır. Babası, arabayı ne kadara satın aldıklarını sorar. Eyüp, arabanın fiyatının beş milyar olduğunu öğrenince sinirlenir ve oğlu İsmail’e bağırır. Görsel 2.5’teki gibi kaşları atık elini kaldırarak oğluna vurma teşebbüsünde bulunur. Kendisinden habersiz alınan arabadan dolayı oğlunu azarlar. Para kazanmanın kolay olmadığını vurgular. Oğlu ise sesini çıkarmaz. Başı eğik ve üzgündür. Üç defadan fazla ziyaretine gidilmemesi ve habersizce (izinsiz) araba alınması onu rahatsız eder. Paranın Servet’ten nasıl alındığını sorgular. Eyüp, sinirlerinin yatışmasının ardından İsmail’in ölen kardeşinin mezarına uğramak istediğini

belirtir. Baba, aile içerisinde oğluna yönelik baskınlığını ortaya koymaktadır. Kendi sözünün dışına çıkılmasının karşılığı olarak oğluna bağırır. Sözlü ve sözsüz iletişimde öfkesini yansıtan baba, hakaret içeren sözleriyle birlikte el-kol hareketlerinde bulunarak bir iletişim sorunu yaratır. Oğlu, ona karşılık bir cevap vermekten kaçınarak sessiz kalır. Bu nedenle aralarındaki iletişim ilişkisinde psikolojik engellerle desteklenen bir mekanik engel ile karşılaşılır.

Görsel 2.5. “Üç Maymun” filminde baba ve oğul iletişimi (Ceylan, 2008).

Hacer, evinde duşunu alırken çantasında bıraktığı telefonu bir müddet çalar. Eyüp, gizli numara olarak çalmaya devam eden Hacer'in telefonunu açar. Arayan kişi olan Servet, evine kadar gelip onu gözetleyen Hacer'i uyarmak için telefonda söylenirken Eyüp'ün karşılık vermesi üzerine telefonu kapatır. Ne olduğunu ve kimin aradığını tam anlamıyla anlayamayan Eyüp, eşi Hacer'den şüphelenmesine rağmen emin olamamaktadır. Hacer, Görsel 2.6'da yer aldığı gibi yatağında uzanmışken Eyüp onun yanına gelerek Servet'ten parayı kimin aldığını sorar. Açıklama yaparken sorguya çekildiğini düşünen Hacer de bu duruma sözlü olarak tepki gösterir. Bunun üzerine Eyüp, fiziksel olarak Hacer'i hırpalar. Mutfığa geçip pencereden dışarı bakınan Eyüp, Hacer'in telefonunun tekrar çalmasıyla birlikte yatak odasına geri döner. Telefonun sesini duyan Hacer ise farketmeden odadan çıkmaya çalışırken Eyüp, onu yatağa geri iter ve üstündeki geceliği parçalar. Saçlarından çekerek ona ne olduğunu bağırarak sorarken Hacer'in ağlaması üzerine Eyüp, evden onu söverek ayrılır. Ailede Eyüp, cezaevindeyken kontrolü dışında gerçekleşen ve çözemediği bu meseleleri anlamaya çalıştığı, ayrıca bunun için ağzını yokladığı Hacer'den bir bilgi alamayınca ona karşı fiziksel olarak gücünü kullandığı görülmektedir. Ailede, ebeveynler arası konuşma

yöneliminin istenildiği gibi sağlanamaması üzerine iletişim de sekteye uğramaktadır. Açık iletişimden kaçınılarak duygu ve düşünceler saklanmak istendiğinden dolayı mekanik ve psikolojik iletişim engelleri ile karşılaşmakta, ayrıca sözlü anlam karmaşaları yaratılarak semantik engel süreçleri oluşturulmaktadır.

Görsel 2.6. “Üç Maymun” filminde eşlerarası iletişim (Ceylan, 2008).

Aile bireylerini oluşturan Eyüp, Hacer ve İsmail’in filmde birlikte bulunduğu tek genel kadrage olan Görsel 2.7 ile beraber aile içi sorunlar karşısındaki tutumlara yer verilir. Servet’in cinayetinin aile üzerinde oluşturduğu etki söz konusudur. Aile, gergin ve endişelidir. Polisin cinayet sorgusu sırasında Eyüp, karısı Hacer’in Servet ile olan ilişkisine kesinlik getirmiştir. Evlerine döndüklerinde İsmail’in cinayeti kendisinin yaptığını itiraf etmesiyle aile, bir çıkmaza girmiş ve bu çıkmazı çözmeye çalışmaktadır. Eyüp, ailenin birlikte bulunduğu bu ortamda iken oğlu İsmail’in yatıp dinlenmesini söyler. Ardından Hacer, evden ayrılan kocasının nereye gittiğini öğrenmek isterken Eyüp öfkelenir. Karısına ya gidip yatmasını ya da terastan atlayarak intihar etmesini söyler. Bu durum üzerine Eyüp, evinden ayrılırken geri dönerek, terastan aşağı atlama konusunda karar vermek üzere olan Hacer’i vazgeçirir. Ardından evden çıkar. Eyüp, ailesi içerisinde yaşanan olumsuz süreçleri kendi kontrolünde tutarak çözmek ister. Kendisinden bağımsız gerçekleşen sorunlara çözüm bulmayı düşünmektedir. İsmail, boynu bükük bir vaziyette, ailesiyle ne yüz teması ne de sözlü bir diyalog kuramayacak durumdadır. Hacer de çaresizlik içinde suskunluğa bürünür ve başı eğiktir. Aile bireylerinden herbirinin kendini etkileşime kapattığı görülmektedir. Sözlü iletişim olarak oldukça sınırlı olan ortamda beden diliyle kurulan sözsüz iletişim ağır basmakta, her aile bireyi için yaşanan olumsuzlukların belirtisi olan üzüntü ve çaresizliğin

bedensel çöküntüleri ortaya çıkmaktadır. Böylelikle iletişimin mekanik ve psikolojik engelleri ile karşılaşmaktadır.

Görsel 2.7. “Üç Maymun” filminde aile içi iletişim (Ceylan, 2008).

Sonuç olarak “Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filminde, aile içi iletişim bakımından bir çekirdek aile örneği yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu yapıda baba (Eyüp), anne (Hacer) ve çocuk (İsmail) karakterleri yer alır. Ailenin filmdeki ortak yaşama evreni, çocuğun babasıyla bulunduğu cezaevi, cezaevi çıkışı eve yolculuk ve kendi evleridir. Aile üyeleri, sorunlarıyla mücadelelerini çoğunlukla evde gerçekleştirir. Eyüp, oğlu İsmail’in üniversite sınavına hazırlanmasını ister. Bununla ilgili kararlılıkta bulunarak oğlunun kendi düşüncelerini açıklamasına fırsat vermez. Eşi Hacer’i kendi kontrolünde tutmaya ve eşinin ne yapıp yapmayacağına yönelik kararı ise yine kendisi belirlemeye çalışır. Ailede kendisinden izinsiz hareket edilmesini istemez. Olası sorunların ve şüphelerinin açığa çıkarılmasında bir iletişim (sözlü-sözsüz) girişiminde bulunsa da baskınlığını ortaya koymakta ve gelişen sorunlara kendi çözümünü getirmektedir. Hacer, kocası ile ilişkisinde mutsuzdur. Kendi telefonunun zil sesinde de beliren bu durum, onun başka arayışlarının da ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Kocasından izinsiz hareket etmenin sorun olacağını bilir. Buna rağmen oğlunun servis işi için para ihtiyacını, kocasının patronundan karşılar. İsmail’i uygun olmayan arkadaş çevresinden uzak tutmaya çalışır. İsmail ise üniversite sınavını kazanamayınca karlı olduğunu düşündüğü servis ve araba işine, babasının kabul etmeyeceğini bilerek girer. Ardından tepki gördüğünde de sesini çıkaramaz. Babasının kendi üzerindeki baskınlığını kabul eder ve babası ile iletişimde sürekli babasını onaylayan durumundadır. Annesi ile iletişimini ise kendi isteklerinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda iyi kurmakta aksi halde zorlaştırmaktadır. Bu

etkenlerle birlikte aile bireyleri, üstünü örtmek zorunda kaldıkları ya da böyle olmasını tercih ettikleri bazı sorunları nedeniyle iletişim ilişkilerini de sekteye uğratar. Eyüp'ün patronunun Hacer ile ilişkisi bunun örneğidir. İletişimde semantik engellerle karşılaşmakta ayrıca mekanik ve psikolojik engeller ağırlıklı olarak ortaya çıkmaktadır. Duygusal yoğunluklar, öfke, üzüntü, nefret ile şekillenir. Aile, sorunlara rağmen birlikteliğin korunmasını önemser. İsmail, annesi ile ilişkisinden dolayı babasının patronunu öldürür. Babası ise cinayeti başkasının üstlenmesini sağlar. Dolayısıyla “Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filminde, aile üyeleri birlikte düşünüldüğünde, konuşma yöneliminin düşük, uyum yöneliminin ise yüksek olduğu görülür. Bu nedenle koruyucu aile tipinden bahsetmek mümkündür. Bu aile tipinde, baba, anne ve çocuğun sözlü iletişimini oldukça sınırlı kurduğu, bunun yerine sorunlar karşısında sessiz kalarak beden diliyle iletişimini şekillendirdiği görülür. Bu durum, konuşma yöneliminin düşük olduğunu gösterir. Aile ortamlarındaki iletişimde bireylerin tutum ve değerlere yönelik birlikteliği, birbirlerinin sorunlarını çözme gayretleri, yüksek uyum yöneliminin varlığını göstermektedir. Dolayısıyla koruyucu aile tipi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, aile içi iletişim modellerinden olan dengesiz dağılan model yapısının oluştuğu söylenebilir. Aile üyeleri arasında babanın fikirleri baskın olmakta ve bu durum, diğer aile üyeleri tarafından kabul görmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Çalışma, örnekleme seçilen filmlerde aile iletişim ilişkilerinin bulgulanmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında çözümlenen filmlere bakılarak şunları belirtmek mümkündür:

- Nuri Bilge Ceylan'ın “Kasaba” (1997) ve “Üç Maymun” (2008) filmlerinde, konu bakımından merkeze alınan ailelerin sözlü ve sözsüz iletişim yapıları, filmlerdeki aile üyeleri ile şekillendirilir. İletişim, birlikte yaşayan bu aile üyeleri için sözlü ve sözsüz iletişim türleriyle kaçınılmazdır. Ailelerin yaşama evrenleri içerisindeki iletişimlerine tanık olunur. “Kasaba” (Ceylan, 1997) filminde karşılaşılan geniş aile örneğinde dede ve baba karakterlerinin sözlü ve sözsüz iletişimi aktif kullandığı, diğer aile üyeleri olan nine, anne ve çocukların ise çoğunlukla dinleyici konumlarını korudukları görülür. “Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filminde karşılaşılan çekirdek aile örneğinde ise aile üyeleri arası sözlü ve sözsüz iletişim yapılarının baba, anne ve çocuk ile düşük düzeyde şekillendiği, özellikle sözsüz iletişimin ağırlıklı olarak gerçekleştiği görülür.
- “Kasaba” (Ceylan, 1997) ve “Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filmlerinde aile içi kişilerarası iletişim ilişkileri, sözlü ve sözsüz iletişim türlerinin kullanımında yaşanan aksaklıklara bağlı olarak sorun haline gelebilmektedir. Her iki film için de aile içi ilişkilerde, iletişim engellerinin varlığı söz konusudur. Aile üyeleri arasında karşılıklı açık iletişimin yeterince olmaması, aktif dinlemenin gerçekleşmemesi bunların temel nedenlerindendir. Bu filmlerdeki aile üyeleri arasında mekanik, semantik ve psikolojik engellerden söz edilebilmektedir. “Kasaba” (Ceylan, 1997) filminde mekanik engellerin açık bir biçimde ortaya çıktığı, ayrıca filmin diğer engelleri de barındırdığı söylenebilir. “Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filminde, mekanik ve psikolojik engellerle ağırlıklı bir şekilde karşılaşıldığı, ayrıca semantik engellerin de aile içi iletişimi etkilediği görülür. Sonuç olarak her iki film için de iletişim sorunlarının aile içi ilişkilere sirayet ettiği ve bu durumların ise iletişimin sadece belli engelleri ile sınırlandırılmayacağı belirtilebilir. Bireylerin aile içi ortamlardaki iletişim

abaları ya da abasızlıkları sorunları içerirken, aile içi iletişim yapılarının modeller bakımından da şekillerini açığa çıkarmaktadır.

- “Kasaba” (Ceylan, 1997) ve “Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filmleri, aile üyelerinin iletişim ilişkilerine bağlı olarak aile iletişim modelleri bakımından benzerlik göstermektedir. Bu film örnekleri, yapısal olarak ailenin geniş ve çekirdek türlerini ortaya koymaktadır. İki filmde de aile üyeleri arası konuşma yöneliminin düşük, uyum yöneliminin ise yüksek olduğu görölür. Koruyucu aile tipi söz konusudur. İki filmde de dengesiz dağılan model yapısı ile karşılaşılmıştır. Geniş aile türü olarak “Kasaba” (Ceylan, 1997) filminde dede ve babanın iletişimi kendi merkezlerinde ortaya koyduğu görölür. Diğer aile üyelerinin ise her ne kadar konuşmalara dahil olsalar da bilgi aktarımı olan iletişimin içeriğini kendilerinin belirleyememesi dikkat çekicidir. Anne karakterinin dedeyi bilen/bilgili kabul ederek sorular sorduğunda baba tarafından bu soruların ya da açıklamalarının (özellikle annenin kendi duygu ve düşünceleri için) konu dışı edilmiş olması buna açık bir örnektir. Böylelikle anne karakterinin konuşmaları kesilmiş olur. Aile sohbetlerinde dedenin anlattıkları göz önünde bulundurularak benzer ya da aynı konuların aktarılıyor olması da aktif dinlemeyi pasif hale taşımaktadır. Dede önemsenir ancak aynı şeyleri torununun defalarca dinlediği anlaşılır. Nine, bir dinleyici olarak babanın açtığı konulardan sıkılmış ve artık mazideki şeyleri dinleyerek kendini üzmemek istememektedir. Ölen oğlunu hatırlar. İlerleyen yaşamında yalnız kalma endişesiyle kendini garantiye almak istediğinden birkaç tapunun kendi üzerine geçirilmesini ister, ancak baba karakterinin evde, elinde okuduğu gazetenin dışında başka bir şeye kulak asmaması üzerine kendi odasına çekilir. Dolayısıyla aile üyeleri birlikte düşünölüğünde konuşma yöneliminin düşük olduğu sonucuna da ulaşılır. Aile üyelerinin aynı yerde toplanmış olması ve anlatılan meselelerden herkesin kendine bir pay çıkarması, aile içi uyum yöneliminin gelişmesine imkan sağlamıştır. Dedenin tevekköl etme anlayışından diğer aile üyeleri etkilenmektedir. Anne karakterinin kendi hayatını ve çocuklarını nasıl koruyacağını kendine dert ederek dedenin fikirlerini önemsemesi buna örnektir. Konuşma yöneliminin düşük, uyum yöneliminin yüksek olduğu bu ailede koruyucu aile tipi ortaya çıkar. Aile, birlikteliği önemser. Dede ve baba üzerinden kurulan iletişim şekli ile dengesiz dağılan aile iletişim modeli açığa

çıkar. Çekirdek aile türü olarak “Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filminde, baba karakteri üzerinden iletişim yapısının baskınlığı ortaya çıkar. Aile içi ilişkilerinde yönlendirici özelliğini açıkça ortaya koyan baba, oğlunun hayatına dair önemli kararları almaya çalışır. Üniversite sınavını kazanmasını ister. Onun fikirlerini dikkate almaz. Oğul da babasına duygu ve düşüncelerini açamaz. Cezaevinden çıktıktan sonra, şüphelendiği karısının şüphelerini boşa çıkarmamış olması onu hayal kırıklığı ve çaresizliğe taşır. Bir yandan eşinin intihar etmesini isterken bir yandan da onu vazgeçirir. Aile üyeleri arasında düşük konuşma yönelimi görülür. Çocuk, üniversite sınavını kazanamayarak ve karlı gördüğü servis işine girişmek isteyerek kendine yeni bir çıkış aramaktadır. Babasının bunu kabul etmeyeceğini düşünerek ondan habersiz annesini ikna ederek paraya ulaşır. Ancak bu durum, annesinin hayatındaki boşluğun dolmasına ortam hazırlar ve beklenmeyen bir ilişkiyi açığa çıkarır. Aile üyeleri tarafından bunun farkına varılmış olmasıyla oldukça sınırlı kurulan iletişimin iyice sorunlu bir hal almasına ortam hazırlanır. Ne görülen ne duyulan ne de konuşulan bir ortam tezahür eder. Baba, aileyi birlikte tutmaya çalışır. Oğul, cinayet işler ve baba aileyi birlikte tutabilmek için cinayeti başkasının üstlenmesini sağlar. Böylelikle ailesini kurtarmayı amaçlar. Ailenin birbirine bağlılığı uyum yöneliminin yüksek olduğunu gösterir. Sorunlar arasında sıkışan ve konuşma yöneliminin düşük, uyum yöneliminin ise yüksek olduğu bu aile, koruyucu aile tipini temsil eder. Ayrıca dengesiz dağılan aile iletişim modeli babanın merkezinde gerçekleşir.

5.2. Öneriler

İki binli yılların ilk çeyreğinde iletişim olgusuna insan ilişkilerinin yapısı açısından bakıldığında, bunun daha önce de olduğu gibi yeniden açıklanıp yorumlanmaya çalışıldığı ortadadır. Bu durumun nedenini, iletişimin ve hatta iletişim bilimlerinin inşasının halen tamamlanmadığına ve belki de tamamlanmayacağına da bağlamak mümkündür. Sürekli değişen ve gelişen yapılar içerisinde iletişim olgusunu da bunlardan bağımsız düşünmenin mümkün olmayacağının bilincinde olunmalıdır. O halde, dönemsel olarak geliştirilen yaklaşımlar gösteriyor ki değişen dünyada değişen toplum ve daha özeldeki değişen *insan* anlayışları, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini açıklayıp yorumlatmaktadır. Bu, sonu olmayan bir yolculuğun göstergesi bir durum

olduğunu da kanıtlamaktadır. Toplumsal bağlamda çözümlenmeye çalışılan insanın iletişim yapısı, zamanla epistemoloji içindeki yerini şekillendirirken bireyi anlamaya indirgeyerek yorumlanır. Böylelikle toplumsal yapı içerisindeki çeşitli ilişki yaklaşımları, toplumun bir ögesi olarak da kabul edilebilen aile gibi kurumlarda da incelenebilmektedir. Bireylerin birbirleriyle ilişkilerini iletişim açısından ele almak toplumun bütünündeki iletişimi de anlamaya yönelik bir çabadır. Otoriter yapılar, iletişim anlayışını etkilemekte ve ayrıca şekillendirmektedir. Ayrıca belirtilmesi gerekir ki otorite anlayışının kalkması ya da kaldırılması varsayımı farklı bir çalışmanın derinlikli konusu kabul edilebilir. Bunun bilincinde olunarak iletişimdeki bireysel etkileşim odağı da ele alınabilmektedir. İletişim, karşılıklı etkileşim içerisinde bireylerarası bir hal alır. Karşılıklı kurulan iletişim, her ne kadar düşüncenin karşı tarafa kabulü çerçevesinde bir üstünlük kurma çabası gibi görülse de sadece bununla açıklanamaz. Karşılıklı anlayışın geliştirilmesi ile uyum ve başarılı/olumlu etkileşim temellenebilir.

Yoksul bırakılmışın aile içi ve dışı iletişimi hem dayanışma hem de ezilmişliğin acısını giderme/çıkarma biçiminde olan yoksunluğun iletişimidir. Aile, hem kendi yaşam koşullarını ve hem de çocuk üretimiyle gelecek nesilleri yetiştirirken, aynı anda toplumun egemen yapısının ve egemenliğe karşı mücadelenin genel koşullarını üretir. Bunu da aileler kendi arzularına göre, kendi istedikleri biçimde yapamazlar: Yoksun bırakılmışlığın belirlemelerine bağımlıdır. Bu bağımlılık hem egemenliğe boyun sunma hem de karşıtlık biçimlerini getirir (Erdoğan, 1997, s. 236).

İrfan Erdoğan'ın yoksul bırakılmışlık için belirttiği bu durum, ailenin üretim ve tüketim etkinliklerinden yola çıkarak iletişim ilişkilerini ne şekilde ortaya koyduğuna vurgu yapmaktadır. Maruz kalınan durumla ilgili olarak bireylerin egemenlik yapıları şekillenmektedir. Erdoğan, ailedeki iletişim yapılarında her ne kadar muhtaç bırakılmışlığın önemli olduğuna vurgu yapsa da ayrıca bir güç yapısının bundan bağımsız olarak da varlığını, yani toplumsal yapıyla ilişkili olarak bir erkin kendini var ettiği de kabul eder (1997, s. 234-237). Aile içi iletişim ilişkilerinin ailedeki yapıyı etkilemesi, sadece bir bakış açısına indirgenemeyen, karmaşık bir yapıya sahiptir. Güç anlayışlarının kurulmasını sağlayan birçok etkenden söz edilebilir.

Nuri Bilge Ceylan filmlerinin yapıldığı yıllar özelinde filmlerde ailelerin ele alınışına bakıldığında, yapı bakımından hem geniş hem de çekirdek aile örneklerinin görüldüğü söylenebilir. Çalışma kapsamında örnekleme seçilen “Kasaba” (Ceylan, 1997) ve “Üç Maymun” (Ceylan, 2008) filmlerinde, aile iletişim modellerinden olan

dengesiz dağılan modelin, ayrıca konuşma yönelimi düşük, uyum yönelimi yüksek olan koruyucu aile tipinin yer aldığı bulgulanmıştır. Nuri Bilge Ceylan'ın toplam sekiz filmi içerisinde örneklem olarak seçilen bu iki film, aile iletişim modellerinin yapılarının açıklanmasını sağlamaktadır. Ancak belirtmelidir ki bulgularan model yapıları dışında, diğer aile iletişim modellerinin de çalışması yapılmak istenen filmlerde görülebileceğidir. İncelenecek olan başka filmler, çeşitli sonuçları da doğurabilecektir. Özellikle filmlerde dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli konu olarak, aile iletişim modellerinden sadece birinin, seçilen bir film için indirgenemeyecek oluşudur. Filmler, dramatik yapı içerisinde karakterlerin şekillendirilmesine imkan sağlanarak birden fazla aile iletişim model yapısını da aynı anda içerisinde barındırabilir.

KAYNAKÇA

- Abisel, N. (2005). *Türk Sineması Üzerine Yazılar*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Akbulut, H. (2005). *Nuri Bilge Ceylan Sinemasını Okumak*. İstanbul: Bağlam.
- Altıntaş, E. ve Çamur, D. (2005). *Sözsüz İletişim, Beden Dili*. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. İstanbul: Sakarya Yayıncılık.
- Aziz, A. (2016). *İletişime giriş*. İstanbul: Hiperlink.
- Aziz, A. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel.
- Baltaş, Z. ve Baltaş, A. (1999). *Beden Dili: İletişim Becerilerinizin Anahtarı, Sessiz Diliniz*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Başerer, Z., Başerer D. ve Demirkaya, P. N. (2016). Kişiler Arası İletişim Engelleri Ölçeği Geliştirme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (43), 290-303.
- Berghahn, D. (2013). *Far-Flung Families in Film: The Diasporic Family in Contemporary European Cinema*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bourse, M. & Yücel, H. (2012). *İletişim Bilimlerinin Serüveni*. İstanbul: Ayrıntı.
- Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2011). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap.
- Caputo, J. S., Hazel, H. C., & McMahon, C. (1994). *Interpersonal Communication, Competency Through Critical Thinking*. USA: Allyn and Bacon.
- Caradec, F. (2006). *Beden Dili Sözlüğü*. (Çev: C. Akaş). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Ceylan, N. B. (Yapımcı ve Yönetmen). (1997). *Kasaba*. [Film]. Türkiye: NBC Film.

Crowley, D. & Heyer, P. (2014). *İletişim Tarihi, Teknoloji, Kültür, Toplum*. (Çev: B. Ersöz). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çapan, B. (2009). *Nuri Bilge Ceylan Sinemasında Yabancılaşma Teması Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Çiğdem, A. (2008). *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi, Jürgen Habermas Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul: İletişim.

DeVito, J. A. (1976). *The Interpersonal Communication Book*. New York: Harper & Row, Publishers.

DeVito, J. A. (2013). *The Interpersonal Communication Book*. New Jersey: Pearson Education, Inc.

DeVito, J. A. (2015). *Human Communication, The Basic Course*. New Jersey: Pearson Education, Inc.

DeVito, J. A., Shimon, R., & Clark, D. (2015). *Messages: Building Interpersonal Communication Skills*. Canada: Pearson Education.

Dökmen, Ü. (2005). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Dimbleby, R. & Burton, G. (1998). *More Than Words: An Introduction to Communication*. London: Routledge.

Ekman, P. (2009). *Ne Düşündüğünü Biliyorum: Sosyal Çevrede, İş Ortamında ve Evlilikte Aldatılmanın Yolları*. İstanbul: Koridor Yayıncılık.

- Ekman, P. & Cordaro, D. (2011). What is Meant by Calling Emotions Basic. *Emotion Review*, 3 (4), 364-370.
- Engels, F. (1990). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (Çev: K. Somer). Ankara: Sol.
- Erdoğan, İ. (1997). *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erdoğan, İ. (2011). *İletişimi Anlamak*. Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Eren, N. (2008). *Nuri Bilge Ceylan Filmlerinde Taşra ve Kent Tereddüdü*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Esen, H. (2006). Gece Yolculuğu Filminde İletişimsizlik ve Yalnızlık. *Selçuk İletişim*, 4 (2), 175-185.
- Fiske, J. (2014). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (Çev: S. İrvan). Ankara: Pharmakon.
- Giddens, A. (2003). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları, Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Eleştirisi*. İstanbul: Paradigma.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı.
- Gökçe, O. (2015). *İletişim, Nasıl Daha İyi Anlar ve Anlaşılırım*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Guerrero, L. K. & Floyd, K. (2006). *Nonverbal Communication in Close Relationships*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Gökdağ, R. (2016). *Kişiler Arası İletişim, İnsan İlişkilerinin Psikolojik Temelleri*. Ankara: Detay.
- Gündeş, S. (2003). *Film Olgusu: Kuram ve Uygulayım Yaklaşımları*. İstanbul: İnkılap.

Güney, S. (2012). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Nobel.

Güngör, N. (2011). *İletişim - Kuramlar ve yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güngör, N. (2013). *İletişime Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gürüz, D. ve Eğinli, A. T. (2013). *İletişim Becerileri - Anlamak-Anlatmak-Anlaşmak*. Ankara: Nobel.

Gürüz, D. ve Eğinli, A. T. (2015). *Kişilerarası İletişim, Bilgiler Etkiler Engeller*. Ankara: Nobel.

Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*. (Çev: M. Tüzel). İstanbul: Kalcı.

Hartley, P. (2014). *Kişilerarası İletişim*. (Çev: Ü. Doğanay, M. Aktaş Yamanoglu, B. Şimşek, P. Özdemir, H. Karaaslan Şanlı, İ. Özdemir Taştan). Ankara: İmge Kitabevi.

Kartarı, A. (2001). *Farklılıklarla Yaşamak, Kültürlerarası İletişim*. Ankara: Ürün.

Kaya, A. (2014). İletişime Giriş: Temel Kavramlar ve Süreçler. A. Kaya (Ed.), *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* içinde (s. 2-28). Ankara: Pegem Akademi.

Kaypakoğlu, S. (2008). *Kişilerarası İletişim: Cinsiyet Farklılıkları Güç ve Çatışma*. İstanbul: Derin Yayınevi.

Cihangir Çankaya, Z. (2014). *Kişilerarası İlişkiler ve İletişimde Dinleme*. A. Kaya (Ed.), *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* içinde (s. 105-106). Ankara: Pegem Akademi.

Kaplan, E. A. (1983). *Women and Film: Both sides of Camera*. London and New York: Routledge.

- Kaplan, N. (2004). *Aile Sineması Yılları 1960'lar*. İstanbul: Es Yayınları.
- Koerner, A. F. & Fitzpatrick, M. A. (2006). Family Communication Patterns Theory: A Social Cognitive Approach. D. O. Braithwaite & L. A. Baxter (Ed.), *Engaging Theories in Family Communication Multiple Perspectives* içinde (s. 50-65). Thousand Oaks, California: Sage Publication.
- Koşar, D. (2007). *Yavuz Özkan Sinemasında Türk Aile Yapısı ve Değerlerinin Temsili*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Köker (2016). *Politikanın İletişimi İletişimin Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Lazar, J. (2009). *İletişim Bilimi*. (Çev: C. Anık). Ankara: Vadi Yayınları.
- Leibman, N. C. (1995). *Living Room Lectures: The Fifties Family in Film and Television*. USA: University of Texas Press.
- Luft, J. (1963). *Group processes: An Introduction to Group Dynamics*. United States, Palo Alto, California: The National Press.
- Lunenburg, F. C. (2010). Communication: The Process, Barriers, And Improving Effectiveness. *Schooling*, 1, (1).
- Maigret, E. (2014). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. (Çev: H. Yücel). İstanbul: İletişim.
- Mutlu, E. (2012). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Sofos.
- Olson, D. H., Defrain, J. and Skogrand, L. (2011). *Marriages And Families: Intimacy, Diversity, And Strengths*. New York: Mcgraw-Hill.
- Oskay, Ü. (2014). *İletişimin ABC'si*. İstanbul: İnkılap.

- Özbatur, Z. (Yapımcı) ve Ceylan, N. B. (Yönetmen). (2008). Üç Maymun. [Film]. Türkiye, Fransa, İtalya: Zeyno Film, NBC Film, Pyramide Productions, BIM Distribuzione.
- Özkalp, E. (2005). *Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Özkalp, E. (2008). *Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Öztürk, S. (2013). Filmlerle İletişim ve Yabancılaşma. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (44), 143-175.
- Özyılmaz, Ö. (2004). *Birlikte Varoluş: Nuri Bilge Ceylan Sinemasında Mekansal ve Zamansal Deneyimin Kuruluşu*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Poe, M. T. (2015). *İletişim Tarihi, Konuşmanın Evriminden İnternete, Medya ve Toplum*. (Çev: U. Y. Kara). İstanbul: Isık.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Gümüş, M. (2008). *Örgütlerde İletişim*. İstanbul: Arıkan Yayıncılık.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (Çev: O. Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Tayfun, R. (2014). *Etkili İletişim ve Beden Dili*. Ankara: Nobel.
- Turner, B. S. (2014). *Klasik Sosyoloji*. (Çev: İ. Çetin). İstanbul: İletişim.
- Tutar, H. & Yılmaz, M. K. (2013). *İletişim, Genel ve Örgütsel Boyutuyla*. Ankara: Seçkin.
- Watzlawick, P., Beavin, J. & Jackson, D. D. (1967). *Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies, and Paradoxes*. New York: W. W. Norton & Company Inc.

Wood, R. (2006). *Climates and other disasters. Artforum*. New York.

Yatkın, A. (2003). *Halkla İlişkiler ve İletişim*. Ankara: Nobel.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yükselbaba (2012). *Habermas ve Kamusal Alan: Burjuva Kamusal İlkesinden, İletişimsel Kamusalılığa Geçiş*. İstanbul: On iki Levha.

Zıllıoğlu, M. (2014). *İletişim Nedir?* İstanbul: Cem.

<http://www.tsa.org.tr/>

(Erişim tarihi: 08.10.2018).

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

(Erişim tarihi: 22.04.2019).

http://www.nbcfilm.com/iklimler/press_artforum.php

(Erişim tarihi: 16.10.2018).

<http://www.nbcfilm.com/movies.php>

(Erişim tarihi: 15.02.2019).

<https://www.paulekman.com/facial-action-coding-system/>

(Erişim tarihi: 21.03.2019).

http://www.tsa.org.tr/tr/arama/detaylifilm/1/?search_keyword=&search_type=1&search_movie_year_first=1914&search_movie_year_last=2019&id=272

(Erişim tarihi: 27.03.2019).

<http://www.tsa.org.tr/tr/kisi/kisigoster/385/atif-yilmaz-batibeki>
(Erişim tarihi: 29.03.2019).

<https://www.nuribilgeceylan.com/bio-turkish.php>
(Erişim tarihi: 08.04.2019).

<http://www.nbcfilm.com/kasaba/story.php?mid=4>
(Erişim tarihi: 10.04.2019).

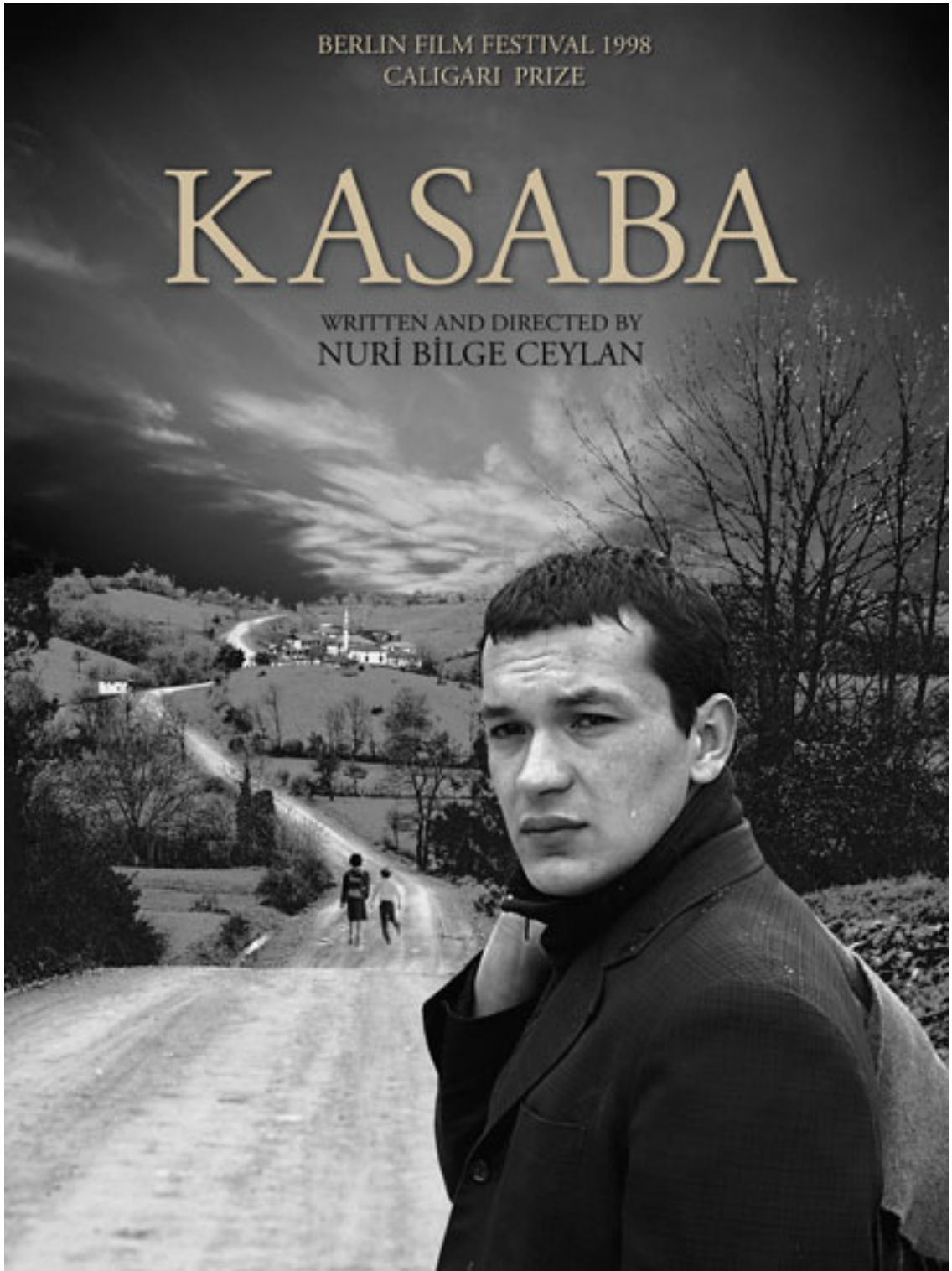
<http://www.nbcfilm.com/kasaba/kasaba.php?mid=1>
(Erişim tarihi: 10.04.2019).

<http://www.nbcfilm.com/3maymun/story.php?mid=4>
(Erişim tarihi: 18.04.2019).

http://www.nbcfilm.com/3maymun/displayphoto.php?mid=7&desc=&file=posterdesign5.jpg&hires=posterdesign5_hires.jpg
(Erişim tarihi: 18.04.2019).

EKLER

“Kasaba” (Ceylan, 1997)⁵⁵

⁵⁵ <http://www.nbcfilm.com/kasaba/kasaba.php?mid=1>
(Erişim tarihi: 10.04.2019).

“Üç Maymun” (Ceylan, 2008)⁵⁶

⁵⁶http://www.nbcfilm.com/3maymun/displayphoto.php?mid=7&desc=&file=posterdesign5.jpg&hires=posterdesign5_hires.jpg
(Erişim tarihi: 18.04.2019).